

Diss.
202^y (3.)

Diss. 2027(3)

Clausen

ADHUC

ATQUE

SPECIMEN

DE

ACQUISITIONE ET CONSERVATIONE

LIBRARIARUM ORDINIS IMPERIALIS

ACADEMIAE SCIENTIARUM

PRINCIPALIS JUBILAEI IN UTROQUE

HONORIBUS

DE

JO. NEILL JAMES ALLEN

LIBRARIUS

NEW YORK

1877

NEW YORK

LIBRARIUS

NEW YORK

Dis. 2027
(3.)

DENUO EDENDAE
ACCURSIANAE GLOSSAE
SPECIMEN.

QUOD
AUCTORITATE ET CONSENSU
ILLUSTRIS ORDINIS IURISCONSULTORUM
ACADEMIAE FRIDERICIANAE
PRO
OBTINENDIS SUMMIS IN UTROQUE JURE
HONORIBUS

EDIDIT
JO. GUILLIELMUS CLAUSSEN
HAMBURGENSIS.

HALAE
TYPIS GRUNERTORUM PATRIS FILIIQUE.

(1828-2)

159 - BK.



V I R O

DOCTISSIMO ILLUSTRISSIMO

CELEBERRIMO

F R I D E R I C O B L U M I O

UTRIUSQUE IURIS DOCTORI

ACADEMIAE FRIDERICIANAE PROFESSORI PUBL. ORDINARIO

FAUTORI SUO

ET

PRAECEPTORI DILECTISSIMO

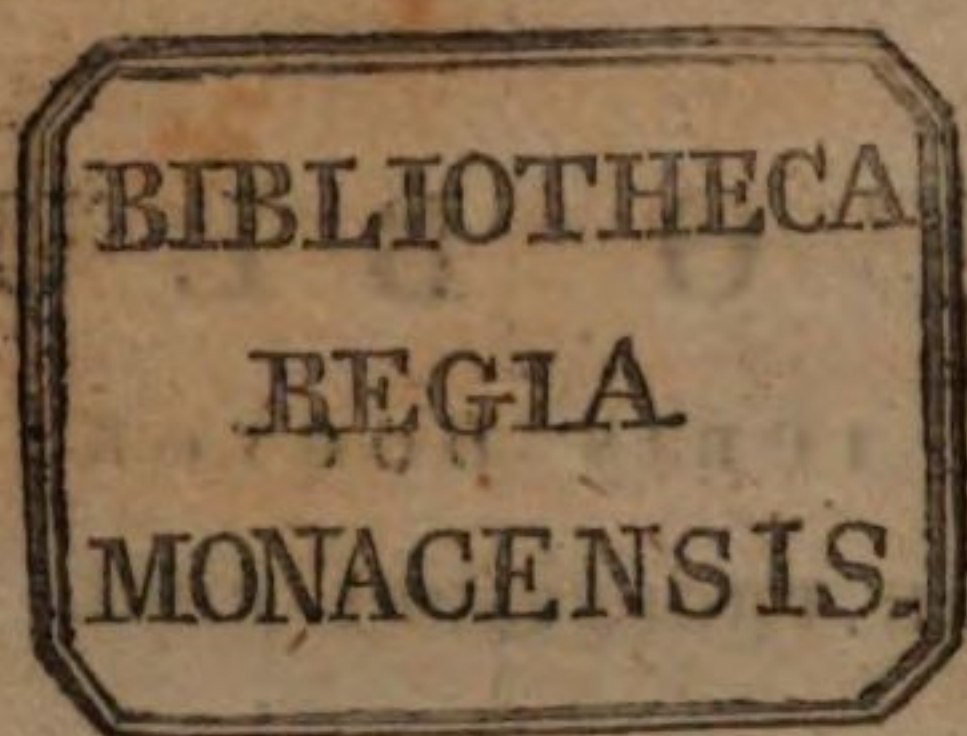
H A S

L I T E R A R U M P R I M I T I A S

PIO GRATOQUE ANIMO

D. D. D.

A U C T O R.



Etsi nunquam quidem plane cessavit juris Romani usus, nec iis quidem seculis, in quibus nulla ejus usus vestigia apparere usque ad nostra etiam tempora multi crediderunt: ¹⁾ tamen resurrexit quasi juris Romani studium ineunte seculo duodecimo, revixit jus Romanum ad pristinam, quin etiam ad majorem, quam qua unquam gavisum est, auctoritatem.

Quodsi de causis quaerimus, quae hanc effecerint instaurationem, ²⁾ traditur nobis narratiuncula haec: ³⁾ Irnerium grammaticum atque philosophiae magistrum Bononiensem, cum de assis significatione interrogaretur, ad Pandectas animum advertisse; tum diligentissima perscrutatione ceteros quoque juris Romani libros sibi comparasse, atque a marchionessa Mathilda incitatum scholas de jure Romano instituisse, multosque invenisse sectatores et imitatores, ita ut mox tota fere Europa uteretur jure Romano. — Attamen nec

1) *Mauri Sarti* de claris archigymnas. Bonon. professor. Tom. I. P. I. Bonon. 1769. pag. I. seqq. — Nulla prorsus aetate omnino extinctum fuisse juris Romani usum exemplis optime jam docuit *Cel. Savinius* in libri, qui inscribitur *Geschichte des Röm. Rechts im Mittelalter*, Vol. I. et II. (Heidelberg. 1815 et 1816.)

2) Vid. de ea quaestione *Sarti* l. I. p. 8 — 11. *F. C. a Savigny* l. I. Vol. III. pag. 75 sqq.

3) Cf. *Heineccii* hist. juris civ. Rom. et Germ. ed. Ritter. Argentor. 1751. Lib. I. §. 412. not. *. *Sarti* l. I. p. 8. §. 20.

haec res, nec illud, quod alii contenderunt, scil. Lothario imperatore jubente illam factam esse instaurationem, ⁴⁾ tantis ansam praebere potuit rebus.

Temporibus potius et hac in re maximum debemus. Florebant tum tempore Lombardicae urbes, commerciis divites, civium refertae, armis opibusque praepotentes, politica dignitate insignes. Quo quidem factum est, ut ad multiplices nexus trिकासque inde natas dissolvendas atque enodandas, jus civile, quale tum erat, minime sufficeret; excultiori opus erat jure, et huic quidem rei nihil melius inservire poterat, quam jus Romanum, merum tamen, atque ex ipsis fontibus haustum et restitutum.

Quamquam igitur hoc ipsum initium fuisse videtur Romanae jurisprudentiae instaurandae: alia tamen non omnino omittenda ducam, quae quidem illi inseruisse, eamque promovisse videntur, quibus haec imprimis adnumerari velim. Primum enim non nihil ad hoc voluisse videtur omnium fere bonarum artium literarumque tum temporis facta resuscitatio, quae quidem etiam ad jurisprudentiae studium alendum magisque extollendum, haud parvi fuit momenti. Tum hoc etiam non praetereundem videtur, quod Fridericus I. et II. impp. saepius in Italia degerunt; uterque enim cum bonis literis, tum imprimis jurisprudentiae quam maxime favebat, quo factum est, ut et literarum studia privilegiis munirentur, et magistrorum auctoritas admodum cresceret. Denique hanc ipsam his causis accensendam puto magnam doctorum auctoritatem, quae partim imperatorum consuetudine, partim civitatum negotiis gerendis iis comparata est.

4) Cf. *Heineccius* l. l. §. 412. §. 413. in not. *Sarti* l. l. §. 1. et in *Irnerio*. §. 30.

Insignes igitur in multis Italiae urbibus tum tempore effloruerunt juris scholae, veluti Patavii, Pisis, Mantuae, quarum nulla tamen parem ac Bononiensis illa depta est gloriam: „ex ea enim juris Romani studia per omnem Europam propagata sunt, et Bononia legum mater et civitas docta omnium consensu est appellata.“ ⁵⁾ Primus inter celeberrimos Bononiae professores nominatur Irnerius, ⁶⁾ qui, quod veri simillimum videtur, in extrema vixit undecimi, atque in prima duodecimi seculi parte. ⁷⁾ Jam ante Irnerium Sartius quidem pervetustam fuisse Bononiae Ictorum scholam probare conatur, ⁸⁾ attamen ipse libenter concedit, Irnerium praecipuum fuisse instauratorem Romanae jurisprudentiae, atque ejus scholae, quae adhuc Bononiae floret, fundatorem atque parentem. ⁹⁾ Post Irnerium antecessores Bononienses inclaruere quatuor ejus discipuli, ¹⁰⁾ Bulgarus, Martinus, Hugo, Jacobus, ¹¹⁾ qui omnes Roncalliensi, ad annum MCLVIII. a Friderico imp. I. habito conventui interfuere, atque complurium legum ab illo imperatore latarum dicuntur suasores. ¹²⁾ Maximam in-

5) *Sarti* l. l. p. 7. in fine.

6) *Sarti* l. l. p. 11—28. *F. C. a Savigny* l. l. vol. IV. p. 9—62.

7) *Sarti* l. l. p. 3. §. 5. et p. 26. §. 32. Obiit Irnerius ante annum MCXL.

8) *Sarti* l. l. p. 1. sqq. Cf. *F. C. a Savigny* l. l. vol. IV. p. 6 sqq.

9) *Sarti* l. l. p. 2. §. 5.

10) Attamen dubitari posse, quin non omnes fuerint Irnerii discipuli, monet *Sarti* l. l. p. 27. §. 33. p. 32. not. e. Cf.

Savigny l. l. vol. IV. p. 24. p. 66 sqq.

11) De Bulgaro vid. *Sarti* l. l. p. 30—37. *Savigny* l. l. vol. IV. p. 69—110. — De Martino Gosia: *Sarti* l. l. p. 38—42. *Savigny* eod. p. 111—125. — De Hugone de Porta Ravennate: *Sarti* p. 42—45. *Savigny* l. c. p. 126—138. — De Jacobo: *Sarti* p. 45—47. *Savigny* l. vol. IV. p. 139—150.

12) *Sarti* l. l. p. 9. 30. 32. 43. 47. *Savigny* l. l. vol. IV. p. 151 sqq.

ter hos adepti sunt auctoritatem Bulgarus et Martinus, aemuli, quorum perpetuae narrantur contentiones. Quo quidem factum est, ut duae Bononiae existerent ICTorum sectae, ita quidem, ut Martinus Gosia a receptis Irnerianae scholae opinionibus saepius secederet. ¹³⁾ De multis, quae inter hos atque inter posteriores Bononienses doctores ortae sive tractatae sunt, controversiis, etiam hodie altercantur ICTi. ¹⁴⁾

Postea in academia Bononiensi imprimis floruerunt ¹⁵⁾ Rogerius, Albericus de Porta Ravennate, Aldricus, Guilielmus de Cabriano, Placentinus, Henricus de Baila, Joannes Bassianus, Pillius vel Pyleus, vel Pileus, Otto Papiensis, Lotharius Cremonensis, Azo, Hugolinus Presbyteri, Jacobus Balduini, denique Accursius (ob. c. a. 1260.). ¹⁶⁾

13) *Sarti* l. l. p. 32. §. 8. p. 39. §. 3. 4. Cf. *Accursii gl. in L. 9. pr. D. uti possidetis*: „Alii dixerunt, ut Martinus cum suis Gosianis“ — etc.

14) *Jo. Sal. Brunquell* Prolusio de sectis et controversiis juris Justinianeis interpretum, quos glossatores appellamus; in opusc. VIII. pag. 303 — 330. — *Rogerii Beneventani* de dissensionibus dominorum sine de controversiis veterum juris Romani interpretum, qui glossatores vocantur, opusculum; ed. C. G. *Haubold*. Lips, 1821.

15) Omnes hi ICTi Bononienses recensentur a *Sartio* l. l. p. 57 — 147, et a *Savinio* l. l. vol. IV. p. 172 — 331. Vid. etiam excerpta ex *Diplovataccio* ap. *Sartium* l. l. P, II, p. 252 sqq.

num. 2. 6. 8. 16. 25. 27. 33. 39. 40. — Nec omnino hic praetereundus videtur, etsi inter Bononienses non recte refertur, Burgundio s. Bergundio, ICTus Pisanus, qui graecos in corpore juris locos latine vertisse dicitur. Id falso quidam Bulgaro tribuunt, quidam Bergolino Pistoriensi. Vid. *Sarti* in Bulgaro §. 4. et §. 16. *Savigny* l. l. p. 334 — 347.

16) De Accursio infra dicitur. — Hic non superfluum videtur pauca addere de siglis, quibus nomina illorum ICTorum in veteribus libris indicari solent. Hae enim siglae amanuensium culpa saepe vitatae sunt, ita ut alteri ICTo interdum tribueretur, quod alteri fuittribuendum. Irnerii nomen ple-

ICTi qui ab Irenio inde usque ad Accursii tempora Bononiae floruerunt, appellantur glossatores, quo quidem nomine recte eos distinguendos puto a doctoribus, qui inde ab Accursio Bononiae jus docuerunt, quibus Commentatorum potius nomen inditum velim. Valde enim illi distant ab his, qui a glossatorum interpretandi juris ratione longe aberrantes, bonarum litterarum inscitia non minus, quam latinae linguae barbarie insignes, profusissimis nos obruerunt commentariis. Sed et hi seculi XIV. et XV. ICTi glossatores interdum appellantur, quod maximo fuit damno iis, qui strictiori ita vocantur sensu. Eo enim factum est, ut quae commentatoribus recte essent probro inferenda, ea glossatoribus saepius inferentur. Equidem omnino non negem, errasse interdum glossatores; sane falsas interdum juris interpretationes proposuerunt atque in scholas et fora introduxerunt, quarum ipse afferam quaedam exempla. Ecce enim deprehensionis forum glossatorum exstitit figmento, *L. 1. C. ubi de criminib. agi oport.* male explicantium; aequae atque ista de recepticiis bonis doctrina, quae in

rumque indicant siglae: G. et J. et Y. Sed sigla Yr. significat Henricum de Baila, quo quidem factum est, ut hic saepius confunderetur cum Irnerio. Et sigla W. minus recte de Irnerio intelligitur, cum potius ad Guilielmum (Wilhelmum de Cabriano) referenda sit. — Jacobi sigla est J. s. Ja. s. Jac. — Bulgarus notatur Bul. s. B., quare et cum Bandino Pisano et cum Burgundione saepius commutatus est. (vid. supr. not. proxim.) — Martini sigla est

M., Hugonis: U. s. Ug. s. Ugo; at siglae H. et Hu. semper indicant Hugolinum Presbyteri. — R. s. Rog. est Rogerius, qui interdum falso nominatur Frogerius. — Albericum significat sigla Al., quare cum Aldrico interdum commutatur; uterque autem minime commiscendus cum Alberto. — Placentini sigla est P. et Pla.; at Pili: Pi. et Py. — Joannes Bassianus notatur Jo., s. Jo. b., s. Job. (s. Joh.); Ottonis Papiensis sigla est Ot., Lotharii Cremonensis: Lot.

particularia quaedam jura postea migravit. Praeterea hoc etiam recte dicitur, ridicula nonnulla legi in glossa: quale est illud, quod cum de formula *uti possidetis*, varia conjicerent glossatores, quidam putaverunt, praetorem verecundiae causa pluraliter allocutum fuisse possessorem; ¹⁷⁾ porro huc pertinet narratio ista de legum XII tabularum origine. ¹⁸⁾ — Cur tamen, quaeso, graviter increpemus virum bonum et doctum ob lepide dictum, quasi qui de hac re suam ipsius tulisset sententiam; cur, dico, opprobremus glossatoribus has facetias, quae ad auditorum potius lectorumve propositae videntur oblectamentum? Quis, quaeso grana spernet ob paleam?

Multo autem magis glossatoribus ista nocuit cum commentatoribus confusio. Multa enim glossatores recte explicarunt, quae a posterioribus Ictis, glossam haud intelligentibus, male perversa sunt, atque foedissimis inquinata erroribus, ita ut nostris temporibus, diligentissimis fontium perscrutationibus et disquisitionibus habitis, viri docti ad ipsam saepius redierint glossatorum opinionem. Quod multis doceri potest exemplis; ita enim multi Icti, Boehmero et Carpzovio ducibus, contenderunt, regulam istam: *maiores poenam semper absorbere minores*, absurdam plane et legibus contrariam, a glossatoribus esse inventam, cum tamen rectam potius, legitimamque illi sequantur sententiam; ita et in juris Romani de possessione doctrina, difficili illa, atque in nostra demum aetate luculenter exposita, multo rectius, quam qui eos secuti sunt Icti, saepe viderunt glossatores. ¹⁹⁾

17) Gl. ad Rubricam C. uti possidetis. Cf. Savigny das Recht des Besitzes. p. 371.

18) Gl. Constitui in L. 2. §. 4. D. de O. J. Vid. infr. pag. 35.

19) C. F. Mühlenbruch Doctrina Pandectarum. Vol. I. (Ed. princ. Hal. 1823.) §. 18. n. VII. in fin. — Cf. F. C. a Savigny das Recht des Besitzes. Ed. IV.

Sed alia etiam duo impugnanda exstant probra. Barbara enim et scholastica, ajunt, latinitate laborant glossatorum scripta. Et sane, quod ad scribendi attinet genus, Ciceronis similes illi ICTi haberi non possunt, quamquam diligentius latinae linguae et graecarum literarum studium ad politius jurisprudentiae studium maximum valere, nemo est, qui neget. Quaeritur tamen, an barbara illa, quam dicunt, latinitas, ICTis illius aetatis imputari possit? Merito non posse puto, quia totum illud seculum, quo vixerunt, hac particeps fuit barbarie, atque per mille annorum spatium indies tabuerat bonarum literarum notitia. Injusti igitur omnia a Nostris poscimus: nec simul et philosophiae instaurare potuerunt studium, et philologiae et grammaticae operam dare, et historiae favere: jurisprudentiam illi excolendam sibi sumserunt: aliis alia erant excolenda. Jam de altera videamus criminatione, quae in eo posita est, quod juris Romani historiae omnino ignari fuerint glossatores. Neque omnino non verum hoc dicitur, sed iniquum; etsi enim maxime dolendum est, quod non hanc quoque jurisprudentiae partem illa jam aetas aliquanto excoluerit: non tamen omnia potuerunt pauci: suae aetati satisfacisse glossatores grate fateri debemus, neque objicere iis, quod forte facere potuissent; seriori hoc faciendum exstabat aetati: Justiniani juris illis comparandi et disquirendi erant fontes, quare non est, cur increpemus eos, quod non ad illorum fontium fontes quoque animum adverterent. ²⁰⁾

Giefesen 1822. pag. 175. not. 1. not. 283, p. 331. not. 171. p. pag. 289. not. 1. p. 376. not. 516. not. 56.

1. — C. F. Mühlenbruch die Lehre v. d. Cession der Forderungsrechte. Ed. II. Gryph. 1826. pag. 35. not. 55. in fin. p. 171.

20) Etsi durissima interdum glossatoribus atque imprimis Accursio illata sunt probra, omni tamen aetate exstiterunt viri,

De eo ergo, quod fecerunt glossatores, jamjam aliquid exposituri sumus. Duo autem praecipuae eorum functiones, quae quidem ad nos maxime spectant discernendae atque seorsim enarrandae videntur: primum enim illi Icti restituendo integro juris Justiniani fontium contextui operam dederunt, deinde illustrando.

Criticam glossatores in emendando corporis juris contextu secutos esse rationem, jam nullus forte est, qui neget, neque dubitari potest, quin ex diversis, qui circumferebantur, libris, nova tum temporis in Bononiensi schola constituta sit literae.²¹⁾ Attamen vix mihi persuadere possum, expresso omnium Bononiae docentium consensu novam eam constituisse recensionem. Nam cum difficilis videtur ejusmodi doctorum consensus, quem nec aliis in rebus inter Bononienses dominos semper obtinuisse constat, tum vero, etsi quam plurimum inter se conveniant ejus temporis libri mss., singulis tamen in locis perquam variis a se invicem recedunt lectionibus, quae quidem e sola describentium incuria natae non videntur ideo praecipue, quod in glossis tanquam variae expresse adnotantur literae, veluti: *liber Martini, liber Placentini sic habet*. Cui objiciet forte quis: veterem isti libri continebant literam; — at, apud Accursium quoque prae-

qui ab injuria eos vindicarent, veluti Cujacius, Alciatus, Darenus, Ant. Augustinus, Pancirollus, Heineccius. — Cf. Heineccii hist. jur. Romani. Lib. I. §. 416. not. * Sarti in Accurs. pag. 140. 141. §. 12. 13. Spangenberg Einleitung in das Römisch-Justinian. Rechtsbuch. p. 259. not. 9.

21) Cf. de hac re Andr. Guil. Cramer in praefat. titt. D. et C.

De Verb. Significat., ab ipso editis praemissa, p. XIII. — Ed. Schrader in praef. ad titt. Dig. de condict. ab turpem causam, et de testibus. (Tubing. 1819.) pag. XXVI. XXVII. — F. C. a Savigny Geschichte des Röm. Rechts im Mittelalter. Vol. III. pag. 424 — 449. — C. F. Mühlenthaler Doctrina Pandectarum. Vol. I. §. 18. (Ed. I.)

ter Pisani codicis, etiam aliorum adnotatas reperimus librorum literam, veluti his verbis: *alias est; quidam libri habent*, quod quidem omnino superfluum ab Accursio perfectum videretur, si Bononiensis, omnium constituta consensu adfuisset litera, quae antiquioribus omnino derogaret. His itaque adducor rationibus, ut hanc sequar sententiam: Unus forte ex prioribus Bononiensibus, sive pauci, antiquos qui dicuntur libros, tam inter semet ipsos, quam cum Pisano contulerunt codice, atque ex hac collatione novam arbitrio suo, ut ita dicam, composuerunt literam, quam, cum et veteri et Pisana lectione praestantior videretur, plurimi Bononiensium adoptaverunt, quo quidem factum est, ut normalis quasi fieret ea litera, nec tamen sola ab omnibus sequenda; immo alii suorum librorum singulis in locis meliorem ducentes literam, hanc retinuerunt, alii ex Pisano iterum atque diligentius collato, aliam eruerunt lectionem. Hoc igitur modo effectum esse mihi videtur, ut plerumque mirifice inter se conveniant nostri libri, interdum autem discrepent. — At quomodocunque ea res sese habeat, hoc saltem nemo erit qui infitietur, emendando glossatores operam impendisse contextui, quod quidem ex variis lectionibus, quas cum in multis mss. codicibus, glossatorum tempore confectis, adnotatas deprehendimus, tum in Accursiana glossa reperimus, luculenter apparet: et si priores quidem illae majoris haberi possunt momenti, hae tamen minime sunt omit-tendae.²²⁾ Itaque edens quis glossam, etiam hoc

22) Saepius quidem viri docti ad varias, quae in Accursiana glossa resident literas animum adverterunt, veluti *Alciatus*, *Cujacius*, *Ant. Augustinus* in emendationibus; *Cramerus* V. C. in

titulis D. et C. De Verb. Signif., ab ipso editis (Kiliae 1811. Cf. praefat. p. XLIII.); *Schraderus* V. C. in titulorum De cond. ob turp. caus., et De testibus, editione (Tubing. 1819. Cf.

perfacile fungi posse videtur munere, ut omnes varias literas ab Accursio adnotatas accurate exhibeat. Hanc equidem rationem in hoc, quod jam lectoribus praebeo, edendae glossae specimine secutus sum, atque varias literas, quae in quatuor primi libri titulis adnotantur, reperi has, in quibus tamen Pisana litera nominatim allegata non occurrit. ²³⁾

1. In L. 2. §. 14. D. de O. J. Glossa Accursii: Quod ad magistratus. Alias hic est §., et non ibi: In initio civitatis.

Flor. §. Quod ad magistratus. — In edd. Rub. 1477 et Jenson. in neutro loco nova incipit §.

2. In L. 2. §. 16. eod. Accurs.: Nisi jussu alias injussu (Injussu al. nisi jussu. — Nisi jussu, al. injussu, al. jussu).

Flor. Injussu. — Rub. 1477. Injussu. — Jenson.: in jussu.

3. In L. 2. §. 29. eod. Accurs.: Alias escae, al. hastae, al. vestae.

Flor. Hastae. — Rub. 1477. Jenson.: Hastae.

4. In L. 2. §. 36. eod. Accurs.: Generis, al. genus.

Flor. Generis. — Rub. 1477. Jenson.: Generis.

praefat. p. XI. et LVI.); — plenior tamen earum collectum exhibuit Cel. Savinius in libri, qui est de juris Romani historia, tertio volumine in appendice octava.

23) Ad comparandam Florentinam literam cum vulgata, praeter Florentinam ex edit. Ge-

baueriana, eas quoque adscripti lectiones, quae continentur in edit. Rub. 1477. et in ed. Jenson. s. a. e. l. — Addidi praeterea alias quasdam varias literas in glossa adnotatas, quae passim mihi inspicienti in Digesto vetere occurrerunt.

5. In L. 34. D. de legibus. Accurs. Contradicto. alias est in textu contradictio.

Flor. Rub. 1477. Jenson.: Contradicto.

6. Ibid. Accurs.: alibi est litera cum *non*.

Flor. et in edd. Rub. 1477. et Jenson.: deest *non*.

7. In L. 4. §. 5. D. fin. regund. Gl. Intelliguntur. alias intelliguntur, al. intelligitur, et tunc habes adjudicare.

Flor. Rub. 1477. Jenson.: adjudicari intelliguntur.

8. In L. 2. §. 1. D. Ad SC. Vellejan. Gl. Quod Marcus. quidam libri habent *quae*.

Flor. Quae Marcus. — Rub. 1477. Quod Marcellus (in glossa: quod Marcus). Jenson.: Quod Marcus.

9. In L. 4. sub fin. D. De pact. dotal. Gl. Consuleret. alias boni viri consuleret, et alias boni viri consilio tam uberem etc.

Flor. uti boni consuleret. — Edd. 1477. Jenson.: uti oneri matrimonii consuleret.

Hactenus de criticis glossatorum curis; jam de eo dispiciamus, quod interpretationi juris inservierunt glossatores. Atque in hac re maxime pollent glossis, interpretandi gratia contextui adjectis, a quibus nomen duxerunt. Eam enim interpretandi rationem ejus temporis tulit mos, et Orientis et Occidentis. Florebant in Graecia tunc temporis scholiographi, qui veterum auctorum scriptis illustrandis operam debant. Maxime autem Nostris exempla fuere sacrorum biblio-

rum ²⁴⁾ et canonum interpretes, quorum insequerentur glossandi rationem, ita puta, ut breves difficilioribus locis et verbis adderent explicationes, quae dicebantur giossae, atque interlineares glossae, quia inter contextus lineas scribebantur. Sed mox ab illa ratione paullulum recedebant ICTi; fusiores in margine scribebant adnotationes, quas ob hanc rem dicimus marginales glossae. Ex his complurium magistrorum adnotationibus, quarum ingens jam post centum, ab Irnerio inde, annorum spatium extabat farrago, Accursius, ²⁵⁾ antecessor Bononiensis, qui quidem vixit in priore XIII. seculi parte, ²⁶⁾ composuit ordinariam glossam, partim optima quaeque ex aliorum glossis decerpens, partim ex suo ingenio complura adjiciens. ²⁷⁾

Permagnam illa Accursiana glossa mox sibi comparavit auctoritatem, ita ut non solum superiorum interpretum ex usu removeret glossas, sed paris etiam, imo majoris interdum, quam ipsi juris Romani fontes aestimaretur. Profecta illa videtur glossae auctoritas ex magna Bononiensium doctorum, a quibus omnes fere tunc temporis ICTi quasi originem traxerant, auctoritate, quorum in hac Accursii glossa in unum congestae exstabant optimae observationes atque sententiae: nam quod quidam contenderunt, principis decreto

24) *Sarti* l. l. p. 8. §. 21. et in Irnerio. §. 5. Glossam ad sacra biblia confecit Walafrius Strabo, seculo nono. *Savigny* l. l. vol. III. p. 521. not. 12.

25) De Accursio vid. *Sarti* l. l. p. 136 — 147.

26) Quo anno natus sit Accursius, et quo obierit non satis

constat. Plurima tamen fides habenda videtur Sartio, qui circa annum MCLXXXII. eum natum esse putat, obiisse autem anno MCCLX. Vid. *Sarti* l. l. in Accursio. §. 5. 14. 15.

27) *Sarti* l. l. in Accursio. §. 7. p. 138.

creto commendatas hunc dignitatis gradum accepisse Accursianas glossas, atque imperiali sanctione eas inductas esse in scholas: id sane pro commento recte haberi posse videtur. ²⁸⁾ Haec quidem nimia auctoritas postea merito in desuetudinem abiit, attamen remansit regula illa: *quidquid non agnoscit glossa, id nec agnoscit curia*, in nostris adhuc foris observata. Et si enim adsunt contrariae opinionis exempla, quin etiam restitutarum legum agnitarum, ²⁹⁾ hoc tamen infitiri non possumus, levis quasi notae macula in foro laborare partes non glossatas, ita ut non solum causarum patrono, in lege non glossata nitenti facile objiciet adversarius quasi legis non glossatae exceptionem; sed pars etiam, lege glossa carente, condemnata, hanc sententiam non impugnatura ob hanc rem facile non erit. Attamen caveamus, ne hujus regulae ambitum amplius accipiamus. Nam primum glossa non ea valet auctoritate, ut in dubio legis sensu explicando Accursii interpretatio praeferenda sit: tum etiam legum glossis non instructarum, etiamsi ad decidendas causas non valent, vis tamen ad explicandos alios locos etiam in foro non est omittenda.

Caeterum difficile est dicere, num nocuit magis Accursius compilando glossas, an profuit. Profuit enim cum suae aetati, tum vero nobis, quia suo commentario multas antiquiorum Iuristarum glossas nobis conservavit, quae quidem alioquin fortasse temporum

28) Sarti l. l. p. 140. §. 11. Quanta olim fuerit glossae auctoritas optime apparet ex Raphaelis Fulgosii, ad L. Si in solutum. C. De O. et A. commentariis. Cujus verba extant apud Heineccium d. l. p. 600., atque apud Spangenbergium: Einlei-

tung in das Römische Justinian. Rechtsbuch. p. 168. not. 2.

29) C. F. Mühlenbruch doctr. Pandect. vol. I. §. 18. n. VIII. (Edit. I.). C. C. Dabelow Handbuch des Pandectenrechts. vol. I. (Hal. 1816.) p. 199 sqq.

iniquitate omnino deperiissent: nocuit autem Accursius, et quia suis commentariis aliorum glossas omnino removit atque neglectas reddidit, et quia multa, quae veteres doctores recte explicaverant, male pervertit et corrumpit, ³⁰⁾ quamquam majoris momenti sane habendae sint eorum adnotationes, quam ipsius Accursii. Quare necessarium videtur ad has praecipue Ictorum Accursio antiquiorum, glossas animum advertere. ³¹⁾

30) Vid. e. g. *F. C. a Savigny* das Recht des Besitzes. p. 191. not. 1. (Edit. IV.). *C. F. Mühlenbruch* die Lehre von der Cession der Forderungsrechte. p. 298. (Edit. II. Gryph. 1826.)

31) *Sarti* l. l. p. 9. §. 23. — Complures extant, praecipue Parisiis et in Italiae bibliothecis codices manu exararati, qui Anteaccursianas continent glossas, tam interlineares quam marginales. Gratiose mecum communicavit Cel. Blumius haec de Anteaccursianis glossis, quae occurrunt in codd. mss., quos Ipse Romae vidit:

Cod. Vatic. 1405. Glossa Anteaccursiana; perbrevis, plerumque allegationes tantum continens. Lectionis varietatem recentior manus adscripsit.

Cod. Vatic. 1406. Glossa Anteaccursiana, interlinearis et marginalis; marginalis quoad maximam partem anonyma, partim vero literis y. et m. (Irner. et Mart.) signata. Plerumque summaria, interdum varias lectiones continet. Multa erasa.

Cod. Vatic. 1408. Glossa Anteaccursiana, interlinearis et marginalis. In margine fere non nisi allegationes continentur, eaeque numeris locos indicantes. Praeterea recentiores additiones adsunt a duabus manibus, singulis adjectis az., io., iob. (Azo, Joannes, Joannes Bassianus.) — (Cf. *Sarti* l. l. p. 100.).

Cod. Vatic. 2512. Glossa Anteaccursiana, cujus initium: *Si omnes scirent, quid justitia vellet, sicque eam observarent.* — (Vid. *Sarti* l. l. p. 100: „*Sic autem incipit Azonis praefatiuncula ad suas glossas: Si omnes scirent, quid justitia vellet etc.*“)

Cod. Vatic. 2705. Glossa Anteaccursiana; plerumque minimi momenti.

Cod. Palatino - Vatic. 737. Vetus glossa, plerumque anonyma, partim Irnerii, Martini, aliorum. — Sed parum legi potest. —

Cf. *Sarti* l. l. p. 14. (et in append. monum. n. l. p. 187.). — p. 80. — p. 100. — *Savigny* l. l. vol. IV. de Irnerii glossis: p. 37. 38. Append. II.

Quaeritur tamen ubinam extet illa Accursiana glossa, ubinam reperiamus eam? Effecerunt nempe iniquae istae, quas dixi, criminationes, ut omnino fere ex usu recederet glossa, permagnae quondam auctoritatis. Saepius quidem inde ab artis typographicae inventae tempore per ducentos fere annos typis excusa est, at non nisi in juris Justiniani corpore, quamvis nihil obstare videtur, quo minus etiam sola excudatur; nam et Bononienses librarii doctorum apparatus sine textu nonnumquam descripserunt: ³²⁾ quid? quod nostrae quoque glossae sine textu descriptae extat codex. ³³⁾ Jam vero et in corpore juris ante ipsos ducentos annos ultimum prodiit glossa: ³⁴⁾ quo quidem apparet, raro jam occurrere eam, difficilemque esse comparatu. Cui hoc etiam accedit, quod ipsae hae editiones, quae ad quotidianum usum aliquoties idoneae videri possent, minime continent genuinam Accursii glossam: quisque enim edens corpus juris cum glossa, suum esse putabat, emendare Accursium atque augere, ita ut tractu temporis admodum deformata appareat illa glossa, et omissis s. corruptis Accursianis, et additis s. insertis non-Accursianis. ³⁵⁾

Bulgari: p. 93. App. III. Martini: p. 121. 122. App. IV. Jacobi: p. 137. App. V. Hugonis p. 142. 143. App. VI. Rogerii: p. 188. App. VIII. Alberici: p. 197. App. X. Guilielmi de Cabriano: p. 206. App. XI. Placentini: p. 222. App. XII. Henrici de Baila: p. 247. App. XV. Joannis Bassiani: p. 254. App. XVI. Pillii: p. 282. App. XVIII. Ottonis Papiensis: p. 321. App. XXI. Lotharii: p. 331. App. XXII.

32) Sarti in append. monum. p. 214 sqq. Savigny l. l. vol. III. p. 601 sqq.

33) Savigny l. l. vol. III. p. 537. not. 16.

34) In Gothofredana corporis juris editione, cura Fehii. Lugd. 1627.

35) Apparet ergo non sufficere, si ex qualibet editione glossam recudi quis curaret, praesertim cum editis post quinquagesimum seculi XVI. annum libris hac in re minime confidere

Quae cum ita sint non plane superfluum facere mihi videor, cum in restituta edenda Accursii glossa periclitor. — Caeterum hoc maxime opto, ut mox aliquis me praestantior, hoc quod tetigi opus, ad finem usque perducatur.

Superest, ut de via et ratione, quam in hoc sequenti specimine secutus sim, paucis disputem. In his enim quatuor primi Digestorum libri titulis ita versatus sum, ut primum ms. codicem atque editos libros infra indicandos accurate inter se compararem; deinde, quae sine dubio Accursio essent vindicanda, exhiberem; tum ut varias in his lectiones, quae in ms. codice atque in variis editionibus occurrunt, annotarem, atque leges glossatorum more adlegatas in editione Gebaueriana investigarem, et numeris expressas insererem; denique ut eos locos, quibus posteriorum commentatorum nomina essent addita, nec non eos,

possimus: sed critica potius adhibenda est cura; ex ipsis manuscriptis libris atque ex antiquissimis editionibus, quibus aequa fere, ac ipsis illis mss. codicibus merito haberi potest fides, ideo, quod ex his plerumque excusae sunt, genuina instauranda est Accursii glossa. — Sed et aliud extat, quo impeditur glossae usus, ejusque aliquanto minuitur utilitas, puta adlegandi juris Justin. libros, quam glossatores secuti sunt, consuetudinem. Perraro enim numeris utuntur in adlegendis paragraphis et fragmentis, sed initialibus plerumque verbis, quod quidem nostrae minime conveniens est aetati. Cf. Sa-

vigny l. l. vol. IV. p. 493 sq. Hugo Ueber die Arten, das corpus juris zu citiren, in *Ejusdem* Civil. Magazin. vol. IV, p. 212 — 227. *Ejusdem* Lehrbuch der jurist. Encyclopädie. Ed. VII. 1823. p. 254 — 260. Thibaut Ueber die Arten, das corpus juris Romani zu allegiren; in *Ejusdem* Civilist. Abhandlungen. num. 10. p. 205 — 265. — Itaque ad nostrum morem revocandi sunt citati in glossa loci, ita, ut in recentiori aliqua corporis juris editione inquirantur, atque mutatis in numeros verbis, attamen servato etiam glossatorum more, adscribantur: e. g. *infr. De ritu nuptiarum l. Semper* (L. 42. D. 23, 2.).

qui, omissis quidem horum nominibus, tamen Accursio non esse adscribendi viderentur, e glossa exsecarem. Postea istas, quas dixi, nempe Bartoli, Pauli Castrensis, Alberici de Rosate, Jasonis Mayni, Jacobi Butrigarii locos, in horum ipsorum commentariis perquisivi, omnesque in iis inveni. Sed eorum quoque locorum, quibus adjecta non essent nomina, complures in commentatorum operibus investiganti mihi obvii facti sunt. Hos igitur locos in Accursiana glossa omnino delevi: sed ut ne temere procedisse videar, hic eos accurate perscribam. Sunt autem hi:

I. *Loci Bartoli a Saxoferrato: (Opp. Basil. 1589.)*

1.	In L. 1. tit. 1. Gl. De just. et jure	In opp. p. 14.
2.	— — — — Dari operam . —	eod.
3.	— — — — Hujus studii . —	p. 15.
4.	— L. 6. — — Jus civile . . —	p. 25.
5.	— L. 9. — — Omnes populi . —	p. 26.
6.	— L. 10. — — Justitia . . . —	p. 47.
7.	— L. 11. — init. —	eod.
8.	— L. 26. tit. 3. init. —	p. 56.
9.	— L. 33. — init. —	p. 70.
10.	— L. 1. tit. 4. init. —	p. 71.

II. *Loci Pauli Castrensis (Opp. Lugd. 1564.)*

1.	In L. 4. tit. 1. Gl. Manumissiones	In opp. fol. rect. 4.
2.	— L. 5. — — Ex hoc jure . — —	avers. 5.
3.	— L. 11. — init. — —	rect. 10.
4.	— L. 3. tit. 3. in fine	} . — — av. 10.
5.	— L. 4. — Gl. Nam ad ea	
6.	— L. 10. — — Neque leges . — —	av. 11.
7.	— L. 17. — — Scire leges . . — —	rect. 12.
8.	— L. 20. — — Non omnium . —	eod.
9.	— L. 21. — — Et ideo . . . —	eod.

10. In L. 29. tit. 3. Gl. Contra leges In opp. fol. rect. 13.
 11. — L. 32. — init. — — av. 13.
 12. — L. 3. tit. 4. Gl. Beneficium . . . — — rect. 15.

III. Loci *Jasonis Mayni*: (Opp. Aug. Taurin. 1576.)

1. In L. 5. tit. 1. Gl. Dominia distincta In opp. fol. av. 9.
 2. — L. 10. — — Honeste . . . — — rect. 13.

IV. Locus *Alberici de Rosate*: (Opp. Venet. 1584.)

In L. 11. tit. 1. in fine... In opp. fol. rect. 23. ³⁶⁾

V. Locus *Jacobi Butrigarii*:

In L. 10. tit. 1. Gl. Injustum. ³⁷⁾

Anonymorum locorum reperi hos:

1. In L. 9. tit. 1. Gl. Omnes populi In Bart. opp. p. 26.
 2. — L. 25. tit. 3. init. Eod. p. 55.
 3. — L. 26. — — . In Pauli Castr. opp. f. rect. 13.
 4. — L. 32. — — . . . In Bartoli opp. p. 61.

Quod ad eos locos attinet, qui in aliis libris non occurrunt, attamen Accursio adscribi non possunt, ad eos imprimis pertinent Viviani Tusci casus, qui nisi in Accursiana glossa, excusa non extant. Sunt autem in dictis titulis hi:

36) Non verobatenus quidem hic, qui in edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. glossae adstructus est locus in Alberici commentario occurrit: ita tamen, ut, quin ex eo excerptus sit, non est, quod dubitemus.

37) Butrigarii commentarii

copia mihi non fuit, quare hunc ejus locum investigare non potui. Occurrit iste locus in edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. his verbis: *Injustum*] *Tu dic quod immo non fuit injustum per l. I. §. Si conveniat. ff. Depositi, secundum Jacobum Butrigarium et alios.*

1. In L. 1. tituli I. — 2. In L. 2. tit. II. — In L. 32. tit. III.

Caeteri loci, quos reperire mihi non contigit, sunt hi:

1. Glossa *Facturus* in L. 1. tit. II. — 2. Gl. in L. 2. §. 36. tit. II. — 3. Gl. in L. 3. in fin. tit. IV.

Hos igitur locos, quia alibi occurrere non videntur, aequae ac Viviani casus, non omnino omittendos duxi: attamen quia Accursii non sunt, in adnotatiunculas eos recepi.

Jam extat, ut de subsidiis dicam, quibus in hac Accursianae glossae parte instauranda usus sum, ita ut primum de manuscripto, qui patuit, codice exponam, deinde editiones, quas adhibui, emunerem. Blumio nempe, V. C. adjuvante, contigit mihi, ut conferre possem codicem quendam ms., qui in bibliotheca capituli ecclesiae Merseburgensis sub numero VII. s. CXXXII. adhuc servatur. Latius describendi hunc codicem copia mihi non est, idque eo magis omittere possum, cum vel a Blumio vel a Schradero ³⁸⁾ accuratior descriptio expectari possit. Sufficiat hic monere illum codicem seculo decimo et tertio esse scriptum, et quod huc maxime pertinet, primum codicis deesse folium, quare glossam in primum titulum non nisi ex editis libris constituere potui.

Quod ad editos attinet libros, in eorum delectu (quoad is contigit mihi) ita versatus sum, ut et antiquioris et recentioris temporis editiones inter se compararem, eo consilio, ut cum ipse viderem, cum demonstrarem quantum illae distent inter se, quot recentiores receperint editiones glossas atque lectiones,

38) Nam in prodromo corporis juris civilis a Schradero edendi, qui anno MDCCCXXIII.

prodiit, nondum de nostro codice mentio facta erat.

quas antiquiores libri omnino ignorant. Quare usus sum editionibus his:

I. *Digestum vetus*, in fol., cujus in fine leguntur haec: „Confectum hoc opus ex officina magistri Jacobi Galici, Rubeorum familia, in urbe Venetiarum inclyta. Olympiadibus serenissimi principis D. D. Andreae Vendramini. Anno 1477. undecimas calend. Decembres.“³⁹⁾

II. *Digestum vetus*. s. a. e. l. in fol., cujus in calce: „Digestum vetus magna cura atque diligentia emendatum illustri insignique Nicolai Jenson Galici, qui hujus rei alios opifices facile antecellit, quam diligentissime expressum, feliciter explicit.“⁴⁰⁾

III. *Digestum vetus*. in fol., cui hic titulus: „Digestum vetus de Tortis.“ In fine haec habentur: Venetiis per Baptistam de Tortis. 1502. die tertio Novembris.“⁴¹⁾

IV. *Digestum vetus* s. a. e. l. in fol. cujus in fronte haec sunt: „Nova accuratissima castigatio digesti veteris, tam in textu, quam in glossa cum additione novissima quam plurimorum summariorum, impressum per Nicolaum de Benedictis“ —; in coronide autem: „Nova et elimata digesti veteris impressio: a viris jure cesareo summe peritis: pervigili diligentia revisa: cum summariiis novissime additis. finit.“⁴²⁾

V. *Digestum vetus*. Lugduni ap. Hugonem a Porta 1542. fol.⁴³⁾

39) Cf. E. Spangenberg Einleitung in das Römisch - Justin. Rechtsbuch. Hannov. 1817. p. 664.

40) Cf. Spangenberg l. l. pag. 666.

41) Cf. Spangenberg l. l. pag. 703.

42) Cf. Spangenberg l. l. pag. 709.

43) Cf. Spangenberg l. l. pag. 777.

VI. *Digestum vetus*. Lugd. ap. Hug. a Porta 1548. fol. ⁴⁴)

VII. *Digestum vetus*. Lugduni ap. Hugonem a Porta et Antonium Vincentium. 1558. 4. ⁴⁵)

VIII. *Editio Gothofredi*. Genevae ex typographia Gamoneti, sumptibus Theodori de Juges. 1625. fol. ⁴⁶)

Quod ad nexum attinet atque cognationem, qua inter se junctae sunt hae editiones, duplex earum recte fieri posse videtur divisio; altera *antiquiorum* (I. II. III. IV.) et *recentiorum* (V. VI. VII. VIII.): altera strictior, primum *antiquissimarum*, earum, quas primo et secundo loco habui, quae perraro a se invicem discedunt, ita ut facile suspicio moveri posset, aut unam ex altera esse haustam, aut ex uno eodemque libro utramque esse excusam; — deinde *antiquiorum*, earum nempe, quas sub numeris III. et IV. nominavi; earum sane nonnulla apparet similitudo, non eadem tamen, quae inter I^{am} et II^{dam} obtinet; (editio de Tortis 1502. ex Pauli Castrensis permultum mutuatur commentariis; ed. de Benedictis ex Bartoli); — tum *recentiorum*, quas hic appello Hugonis a Porta editiones, sub V. VI. VII. indicatas, quarum maximus inter se est consensus, quamquam et aetate et externa nonnihil inter se distant forma, cum prior illa, anni 1542, neogothicis, ut vocant, excusa sit literis; altera, anni 1548 a solo Hugone a Porta edita, splendidissimum quidem artis typographicae exemplum, permultis iisque foedissimis scateat typothetae erroribus; tertia denique, anni 1558, in quarta, quam vocant, forma excusa sit; caeterum in his Hugonis a

44) Cf. Spangenberg l. l. p. 785.

45) Cf. Spangenberg l. l. p. 802.

46) Cf. Spangenberg l. l. pag.

879.

Porta editionibus primum occurrunt illi Viviani Tusci casus; — *Recentissimis* denique accenseo Gothofredi illam, cujus ultimo in loco mentionem feci, editionem; nec multum hanc ab illa, quae omnium est recentissima (not. 34.) distare puto. Haec editio praeter ea, quae aliae quoque aliena exhibent editiones, veluti ex Bartoli commentariis, permultum mutuatur ex Alciati, Cujacii aliorumque libris. Caeterum etiam glossam quam correctissimam dare editorem nisum fuisse satis apparet, etsi nimio interdum arbitrio eum processisse in hac re negari non potest.

Denique mihi dicendum est de ratione, quam in exstruenda ex his libris lectione, secutus sum. Fundamenti loco nullus fuit liber, sed ita potius in hac re versatus sum, ut ex omnibus libris veriore, quae videretur, atque meliorem simul eligerem lectionem. Maxima sane manuscripti codicis fuit auctoritas: attamen non adeo, ut omnes, si ei adversarentur, vincere posset editiones. Si vero una vel plures ex editionibus cum codice faciebant, tum, nisi corrupta plane videbatur, ejus recepi literam. Inter editos libros antiquioribus major habenda erat, quam recentioribus fides, atque si ne eo quidem aliqua praevalebat litera, tum majore editionum numero res erat dirimenda.

A C C U R S I I G L O S S A

I N

D I G E S T O R U M L I B R I I.

T I T U L O S I — I V.

A COUWSTI GLOSSA

IN

DICESTORUM LIBRI I

LIBRI II

In nomine domini] Hoc in compilatione Digestorum fuit dictum, non quando leges factae fuerunt, quia pagani erant, ut *C. De vet. jur. enucleando. l. I.* (C. 1, 17.) Sic et alias facit *Inst. in prooem. in princ.*

Perpetui] i. e. generalis.

Augusti] Quia semper hujus propositi debet esse, ut augeat imperium, licet non semper augeat; sic et matrimonium individua conjunctio dicitur, tamen dividitur quandoque: ut *C. De repudiis. l. Consensu.* (L. 8. C. 5, 17.) Sed propositum consideratur, ut *Inst. De patr. pot. in princ.* Accursius. ¹⁾

Enucleati] Per similitudinem vocat jus enucleatum, quod nobis est traditum in libris Pandectarum. Sicut enim, antequam perveniatur ad nucleum interiorem nucis, unum amarissimum, et aliud durum, et aliud amarum, et quarto ad nucleum dulcem pervenitur: sic et in multitudine antiquorum librorum amaritudines inveniuntur, i. e. discordiae infinitae; item duritiae, i. e. iniquae sententiae, et aliae non sic iniquae: in quibusdam tamen locis quaedam latebant dulcedines, i. e. aequissimae sententiae, velut lilia inter spinas; et illas dulces sententiae Justinianus ex aliis excerpsit et nobis tradidit legendas, unde ipse dicitur tradere jus enucleatum, secundum Joannem.

Collecti] Ex his, scil. ²⁾ quod dixit in principio, potest colligi, quis fuerit auctor sive compilator: quia

1) *Accursii* nomen occurrit in edd. de Tortis 1502. et Jenson. son: *ex his, i. e. quod.* Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558.

2) Ita ed. de Tortis 1502. — Gen. 1625: *Collecti. Ex his.]* Edd. Benedict. Rub. 1477. Jenson: *i. e. ex eo, quod cet.*

Justinianus, filius Justini, ut *Inst. De donat. §. Est et aliud* (§. 3. J. 2. 7.); item quae materia, i. e. omnia vetera jura antiquorum prudentum; quae intentio, i. e. ut colligat ³⁾ jus enucleatum in unum volumen. Utilitas per se patet, quia minori pecunia poterit nunc emi liber iste, et quia citius adisci ⁴⁾ potest, quam olim. Cui parti philosophiae supponatur? Et quidem ethicae, quia de moribus tractat hoc volumen, sicut alia duo volumina.

AD. TIT. I.

DE JUSTITIA ET JURE.

L. I. *

Juri operam] scil. adiscendo. ⁵⁾

Prius] quam noscat substantiam juris per divisiones, quae dicuntur *infr. eod. §. Hujus studii*: (nec obstat, quod dicitur *supra in prooem. §. Discipuli*) ⁶⁾

*) Huic fragmento in edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. adstruitur hic *Casus*: „Aliqui leges, sive jura audire volebant: inde quaestionem Ulpiano fecerunt, quis esset modus, quo oportet addiscere. Ad quod dicit Ulp., quod prius est necesse, quod aliquis sciat, unde nomen juris descendat. Secundo dicit, unde appelletur jus. Tertio dicit, quid sit jus: nam nos ministri juris separamus aequum ab iniquo, licitum ab illicito. Item dicit, quod jus pluribus modis

3) *Colligat*. Ed. Jenson. — Caeterae edd.: *colligas*.

4) *adisci*. Ita edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. — Edd. Benedict. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625: *adipisci*.

5) Ita edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Caeterae edd. *addiscendo* et (al. vel) *pertractando*.

6) *nec obstat — discipuli*] Haec verba desunt in ed. Rub.

et quod dicit *oportet*, improprie dicit, i. e. decet: sic *C. De bonis quae liberis. l. Cum oportet in princ.* (L. 6. pr. C. 6, 61.), et *C. De raptu virginum l. I. §. Oportet enim* etc. (L. 1. §. 1. in fin. C. 9, 14.): sic econtra *decet* pro *oportet*, ut *C. De captiv. et postlim. reversis l. fin.* (L. ult. C. 8, 51.) Accursius. ⁷⁾

Justitia] Est autem jus ⁸⁾ a justitia, sicut a matre sua: ergo prius fuit justitia, quam jus: sed contra *infr. eod. l. Justitia*, ibi: *jus suum* etc., ex quo colligitur, quod statim fuit jus, postquam fuit justitia. Sed dic ibi, *jus suum*, i. e. hominis meritum: vel dic prout in actione et obligatione. Bene dico, jus a

facit aliquos bonos, ut aperte in litera dicit. Dividitur quidem jus in duas species, quia aliud privatum, aliud publicum, et haec omnia plene et aperte exemplificavit. Item dividitur jus privatum in tres species, nam colligitur ex jure naturali, et ex jure gentium, et ex jure civili: et de his omnibus exempla ponit. Nam jus gentium commune tantum hominibus est: nam debet erga Deum habere religionem, et obedire patri et patriae, quae bruta non faciunt. Item licet de jure naturali vim vi repellere, cum omnes ab Adam originem habuerimus: et ideo unus alteri insidiari non debet. Ponit etiam quod manumissio ab hoc jure processit: nam jure naturali omnes nascebantur liberi, sed jure gentium sunt hodie tria genera hominum. Item ex jure gentium introducta sunt bella, et alia multa. VIVIANUS."

1477. — In ed. Jenson. est ita: — „hujus studii: et quod dicit *oportet*, improprie dicit, i. e. decedet [decet]: nec obstat, quod dicitur *supr. in prooe. §. Discipuli*, ubi dicitur, quod pri-

mo debent audire institutiones: sic *C. De bonis* " etc.

⁷⁾ *Accurs.* Ed. de Tortis, 1502.

⁸⁾ *jus*. Deest in edd. Rub.

1477. Jenson. Benedict.

justitia appellari; si enim jus est ars boni et aequi, ut subjicit, et justitia nihil aliud est, quam ipsa aequitas et bonitas: ⁹⁾ ergo justitiam habet matrem, et hoc subjicit, *nam* etc. (Sic et obligatio dicitur mater actionis ut *infr.* De procur. l. Licet. §. Ea obligatio) (L. 42. §. 2. D. 3, 3.) ¹⁰⁾

Jus est ars] Hoc potest intelligi tribus modis. *Primo*, ut dicas jus definitum in genere, et sic est ars, i. e. scientia finita, quae arctat infinita, nam ars est de infinitis finita doctrina, secundum Porphyrium. *Secundo* dic, describi quamlibet speciem juris, ut praetorium, vel civile, vel naturale, vel gentium, et tunc ponetur pro praecepto coarctante: sed hoc non placet, cum istae partes juris non sint artes, sed artis partes. Vel *tertio*, ars, i. e. artificium, nam auctor juris est homo, justitiae Deus: et quod subjicit *boni et aequi*, i. e. ejus quod est aequum et utile, et nota, quod aliud est bonum et aliud aequum, ut hic. Est enim quoddam bonum et aequum, ut *infr.* Si certum petatur. L. Si et me (L. 32. D. 12, 1.); est bonum et non aequum, ut usucapio, ut *infr.* De usucap. l. I. (D. 41, 3.), et *infr.* De regul. jur. l. Jure natur. in fine tit. (L. 206. D. 50, 17.); est tertium aequum et non bonum, ¹¹⁾ ut C. De pactis conventis l. Hac lege (L. 8. l. 5, 14.); est etiam aequo aequius, ut *infr.* De furtis. l. Si servus communis. §. Quod vero. (L. 61. §. 5. D. 47, 2.).

(§. 1.) *Cujus*] Istud *cujus*, si referatur ad *jus*, haec dictio merito in vim nominis ponitur, meruit enim

9) *quam* — *bonitas*. Haec verba desunt in ed. Jenson.

10) *Sic et* — *ea obligatio*. Haec verba desunt in edd. Rub. 1477. Jenson.

11) Ed. Jenson hic inserit haec verba: — „et male dicit; debuit dicere: est tertium, bonum cujus contrarium est aequum, et illud est non bonum, ut C.“ etc.

jus appellari sacrum: ¹²⁾ si ad artem, in vim adverbii, secundum Azonem.

Sacerdotes] Quia ut sacerdotes sacra ministrant et conficiunt, ita et nos, cum leges sint sacratissimae, ut *C. D. legib. et const. l. Leges.* (L. 9. C. 1, 14.): et ut jus suum cuique tribuit sacerdos in danda poenitentia, sic et nos in judicando, ut *infr. eod. l. Justitia.* Accursius. ¹³⁾

Colimus] i. e. ejus voluntatem servamus, quae est, ut jus suum cuique tribuatur, ut *infr. eod. l. Justitia* §. 1. (L. 10. pr. h. t.)

Profitemur] i. e. docemus.

Aequum ab iniquo] ut in contractibus, secundum Joannem.

Illicito] ut in matrimoniis, ut *infr. De ritu nuptiarum l. Semper* ¹⁴⁾ (L. 62. D. 23, 2.)

Metu poenarum] Metu fit quis bonus, ut in transactione jurata, ut *C. De transact. l. Si quis major* (L. 41. C. 2, 4.): item ubique poena unius est metus multorum, ut *C. Ad leg. Jul. repet. l. I.* (C. 9, 27.) Praemio fit bonus, ut *C. In quibus caus. servi pro praemio libertat. accip. Per totum* (lit. C. 7, 13.): et *De statu et imaginibus l. Et virtutum* (L. 4. C. 1, 24.): et *De famosis libellis l. I.* (C. 9, 36.): et *infr. Ad leg. Silan. l. antepen. §. fin.* (D. 29, 5.): et in *Auth. De non alienand.* (Nov. 7.) §. fin. *Coll. II.* ¹⁵⁾. Unde versus: Oderunt peccare boni virtutis amore, oderunt peccare mali formidine poenae. ¹⁶⁾

12) Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. hic inserunt: „et ideo jura reddentes sacerdotes vocantur.“ In ed. Gen. 1625. haec verba sunt in parenthesi.

13) *Accurs.* Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.

14) In edd. Hug. a Porta 1548. 1558. pro *Semper* falso est *Super*.

15) In ed. Hug. a Porta 1558. falso est: *Coll. VII.*

16) Cf. Horat. epist. I. 16. 52.

Nisi fallor] Nullo modo fallimur, nam civilis sapientia vera philosophia dicitur, i. e. amor sapientiae: a *philos* i. e. amor, et *sophia* i. e. sapientia, ut *infr. De var. et extraord. cognit. l. I. §. Proinde* (L. 1. §. 5. D. 50, 13.), licet pecuniam non abjiciamus, ut *infr. De vacat. mun. l. In honoribus §. Philosophis* (L. 8. §. 4. D. 50, 5.): et facit *C. De dedit. libert. toll. §. 1. (C. 7, 5.):*¹⁷⁾ et *C. Plus valere quod agitur. Per totum.* (tit. C. 4, 22.)

(§. 2.) *Studii*] i. e. juris studii quaerendi duae sunt species, prout dialectici ponunt speciem, non prout legistae, qua posita ponitur et genus: sed non convertitur, secundum Jo. et P. (Joannem et Placentinum); licet quidam dicant Placentin. intellexisse, quod species sive positiones dicerentur res, super quibus jus tractat, et jam constaret species esse infinitas, cum super multis tractet hoc jus, et super servis et liberis, unde reprehendunt eum. Et facit ad hunc §. *Inst. De just. et jur. §. Hujus* (§. 4. J. 1, 1.). Accursius.¹⁸⁾

Positiones] i. e. divisiones.

Publicum] Ad statum¹⁹⁾ conservandum, ne pereat. Sed cum publicum sit in sacris et similibus et hoc etiam in qualibet villa fiat: qualiter pertinet ad statum²⁰⁾ rei Romanae tantum? Dic, quod villam quamlibet conservari et ibi talia fieri, pertinet ad civitatem Romanam, cum non esset perfecta, nisi ex suis partibus constaret, ut *infr. tit. I. l. I.,*²¹⁾ nec placet quod dicas *publici* appellationem ad alia loca re-

17) In edd. Hug. a Porta 1548. 1558. est: *De latina libert. toll. §. 1.*

18) *Accurs.* Ed. de Tortis 1502.

19) Ed. de Tortis 1502: *ad statutum.*

20) Edd. de Tortis 1502. Hug. a Porta 1548: *ad statutum.*

21) i. e. lege prima tituli secundi hujus libri. Tit. I. in glossa semper est tit. seq.

ferri, quam Romanae civitatis, ut *infr. De V. Sign. l. Eum qui vectigal* (L. 16. D. 50, 16.).

Ad singulorum] scil. principaliter, secundo ad publicam utilitatem; expedit enim reipublicae, ne quis re sua male utatur, ut *Inst. De his, qui sunt sui vel al. jur. §. penult.* (§. 2. med. J. 1, 8.), et *infr. De procurat. l. Servum. §. Publice* (L. 33. §. 2. D. 3, 3.): sic et econtra, quod est publicum principaliter, secundo pertinet ad utilitatem singulorum, [ut *l. I. in fin. C. De cad. toll.*] (L. un. §. 14. C. 6, 51.)²²⁾.

In sacris] Consistit jus publicum in sacris, ut sunt ecclesiae, in quibus petimus veniam peccatorum, ut in *Auth. Ut liceat matri et aviae. §. Quia vero. Coll. VIII.*²³⁾ (Nov. 117. c. 15. §. 1. in fin.): ita et si laesae fuerint, quaelibet²⁴⁾ potest uti interdictis, ut *infr. De interdictis l. II. II. et III. et l. Interdictorum §. Interdicta* (L. 1. pr. L. 2. §. 1. et 2. D. 43, 2.): item in sacerdotibus, quia interest ut sint sacerdotes a quibus veniam petamus peccatorum, ut *C. De summæ trinit. et fide cathol. l. Inter claras* (L. 8. C. 1, 1.): et propter injuriam iis factam quilibet agit, ut *C. De episcop. et cler. l. Si quis in hoc* (L. 10. C. 1, 3.). Item in magistratibus, quia interest ut sint magistratus: parum enim prodest²⁵⁾ jura esse in civitate, nisi sint homines, qui jura reddere possint, ut *infr. tit. I. l. II. §. Post originem* (L. 2. §. 13. D. 1, 2.). Consistit et in aliis, ut *infr. Ad leg. Jul. maj. l. penult.* (L. 10. D. 48, 4.), et *infr. Solutio matrim. l. I.* (L. 1. D. 24, 3.), et *Inst. De re-*

22) *ut — toll.* Haec verba — Caeterae edd. habent *quili-*
desunt in edd. Rub. 1477. Jenson. *bet.*

23) Edd. Jenson et de Tortis
1502. coll. IX.

25) In edd. Rub. 1477. Jen-
son. Benedict. Hu. a Porta 1542.

24) *quaelibet.* Ed. Gen. 1625. *est: prodesset.*

rum divisione §. *Cum in suo* (§. 29. J. 2, 1.). Patet ergo, quod tit. *De sacrosanct. eccles. vel De episcop. et cleric.*, ubicunque sunt, et similes, sunt de jure publico; et idem de jure fiscali, ubicunque sit; et idem de officio magistratuum, ut *C. De officiis*, per omnes titulos, et *De jurisdictione omnium judicum*, et in aliis similibus in ff. in Codice. ²⁶⁾ Accursius. ²⁷⁾

Tripartitum] Specialius ideo ponit, quia ²⁸⁾ plurima de eo tractaturus est: idem tamen dico de publico, quod est tripartite collectum, secundum Joannem; et sunt eadem exempla: ut liceat reipublicae vim vi propulsare, et cum ²⁹⁾ injuria ejus non locupletetur; item et circa usucapiones. Accursius. ³⁰⁾

Naturalibus praeceptis] A naturali jure habet jus privatum hoc, ut nemo fiat locupletior cum aliena jactura, ut *infr. De conditione indeb. l. Nam hoc* (L. 14. D. 12, 6.) ³¹⁾.

Gentium] A jure gentium hoc, ³²⁾ ut *quod quisque ob tutelam* etc., ut *infr. eod. l. Ut vim*; a jure civili, ut praecepta de usucapionibus, ut *Inst. De usucap. in princ.* (pr. J. 2, 6.). Quid autem sit unum quodque istorum, subjicit; sed alio modo jus naturale ibi accipitur, quam hoc §. Accursius. ³³⁾

26) Eod. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625: *similibus juribus Dig. et Cod.*

27) Accurs. Edd. Jenson. de Tortis 1502.

28) *quia*. Ed. de Tortis 1502: *et quia*.

29) *et cum*. — In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. Gen. 1625 est: *et ut cum*.

30) Accurs. Ed. de Tortis 1502.

31) In edd. Rub. 1477. et Jenson est: *l. nam hoc jactura a*

jure gentium, nec ibi nova incipit glossa, ut in ceteris edd. Istud autem mendum ex eo fortasse ortum est, quod in lege excitata legitur: *nam hoc natura*; et ex eo etiam erroris in ed. de Tortis 1502. (not. 32.) causa facile potest detegi.

32) *Gentium*. A *jure gentium hoc*. — In ed. de Tortis 1502. est: *Jus naturale. Natura a jure gentium hoc*. (vid. not. 31.)

33) Accurs. Ed. de Tortis 1502.

(§. 3.) *Jus naturale*] *Quod natura*, i. e. Deus: et sic nominativi; vel dic quod sit ablativi casus. Item nota, jus naturale quatuor modis dici: primo, lex mosaica, ut *Inst. De oblig. quae ex del.* §. 1. (J. 4, 1.)³⁴⁾; secundo, instinctus naturae, ut *hic*; tertio, jus gentium, ut *Inst. De divis. rer.* §. *Singulorum* (§. 11. J. 2, 1.); quarto, jus praetorium, ut *infr. De minor. l. l.* (L. 1. pr. D. 4, 4.); et facit *Inst. De jure nat. gent. et civ. in princ.*; quinto, ut *infr. eod. l. penult. in princ.*, et sic accipitur supra proximo §. et sic in idem recidit. Accursius.³⁵⁾

Omnium animalium] Fallit secundum quosdam in vermibus, qui non ex aliis, sed ex terra gignuntur; idem in cuculo; et dicunt quod hic loquitur³⁶⁾ in generibus singulorum animalium, et non in singulis generum, sic *Inst. De susp. tutorib.* §. 1. (J. 1, 26.). Sed puto hoc, quod sic fit, naturae esse instinctum:³⁷⁾ nec hic³⁸⁾ dicitur, quod omnia animalia per coitum procreantur, sed jure naturali regi, quod regimen est in eo, quod avis volat, quod piscis natat, et sic in aliis.³⁹⁾ Accursius.⁴⁰⁾

Conjugatio] i. e. conjunctio et consensus⁴¹⁾ animorum, quae sola, scil. sine concubitu facit matrimonium, ut subjicit, et *infr. De reg. jur. l. Nuptias* (L. 30. D. 50, 17.). Et hoc est verum de licita conjunctione; quid de illicita, cum ad hanc eodem modo,

34) Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625: ut *Inst. De jure nat. gent. et civ.* §. 1.

35) *Accurs.* Ed. de Tortis 1502.

36) Edd. Rub. 1477. Jenson: et dicunt quidam hic loqui.

37) Ed. Rub. 1477. Jenson: quod sic fit naturae instinctu.

38) *hic.* Edd. Rub. 1477. Jenson. — Caett. *hoc.*

39) *in aliis.* Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Benedict. — Caett. *de aliis.*

40) *Accurs.* Ed. Rub. 1477.

41) *et consensus*] Haec verba desunt in edd. Rub. 1477. et Jenson, sicut mox verbum *scilicet.*

quo ad licitam inducamur? ⁴²⁾ Quidam dicunt quod non idem, sed nos quod idem: nec obstat quod illicitum committitur, quia primus motus juris naturalis est impunitus, sed propter sequens oblectamentum contrahitur veniale peccatum; propter factum, si sequitur, contrahitur mortale peccatum. In brutis autem animalibus non habetur discretio, cum sine ratione ducantur. Item, numquid ergo ipse actus matrimonii vel copulae carnalis est jus naturale? Respondeo: non, sed ipse motus ad actum. Item ad peccatum jure naturali movemur, ut in *Auth. De restit. §. Unum. Coll. IV.* (Nov. 39. c. 2.)

Educatio] Eo enim, quod movetur parens ad educationem filii, est jus naturale, et ad hoc etiam astringitur, nisi filius per se sit sufficiens: ut *infr. De lib. agnoscendis l. Si quis a liberis. §. Sed* ⁴³⁾ *si filius* (L. 5. §. 7. D. 25, 3.).

(§. 4.) *Humanae*] et solae, nam et jure naturali utuntur, sed non solae.

Recedere] i. e. differre.

Illud] scil. naturale.

Hoc] scil. jus gentium.

L. II.

Veluti religio] Sed nonne hoc de jure publico est, cum sit sacrum, ut *supr. eod. l. I. §. Publicum*, et hic ponit inter privata praecepta? Item hae duae species, publicum et privatum, inter se differunt, et nulla est altera? Respond.: et hoc et illud consistit in tribus (illud per inventionem, istud per confirmationem, i. e. per usum) ⁴⁴⁾, sed de privato ideo tan-

⁴²⁾ *indicuntur*. Ed. Rub. 1477. Jenson.

⁴³⁾ *sed* deest in ed. de Tortis. 1502.

⁴⁴⁾ *illud* — *usum*. Haec verba non occurrunt nisi in edd. Rub. 1477. et Jenson.

tum dixit quod consistit in tribus, quia de eo plura erat dicturus. Vel dic quod hic de religione tractat, ibi de sacris, scil. domibus, ut ibi diximus.

Parentibus] Nota filium debere patri obedire ut in *Auth. De nupt. §. Si vero exspectet. Coll. IV.* (Nov. 22. c. 24.). Accursius. ⁴⁵⁾

Et patriae] Pugna pro patria, ut dixit Cato; ut hic et *C. De abol. l. Fallaciter* (L. 3. C. 9, 42.), et *infr. Ad leg. Jul. maj. l. penult.* (L. 9. D. 48, 4.). Accursius. ⁴⁶⁾

L. III.

Ut vim] scil. injuste illatam ab aliquo privato, non illatam ab eo, cui subditi sumus, ut *infr. De injur. l. Injuriarum. §. I.* (L. 13. §. 1. D. 47, 10.), et *infr. De rei vind. l. Qui restituere* (L. 48. D. 6, 1.); item non illatam a privato juste, ut *infr. Ad leg. Aquil. l. IV.* (L. 4. D. 9, 2.). Sed quid si a potestate et injuste? Resp.: pati debemus, secundum Martinum, ut *infr. De injur. l. Injuriarum §. Si quis* (L. 13. §. 2. D. 47, 10.); sed magistratum conveniet, vel durante officio si est de minoribus, vel eo finito si est de majoribus, ut *infr. De in jus vocando l. II.* (L. 2. D. 2, 4.), et *infr. De injur. l. Nec magistratibus* (L. 32. D. 47, 10.), et *infr. De judic. l. Pars literarum* (L. 48. D. 5, 1.), et *infr. Quod metus causa l. III. §. Sed vim* (L. 3. §. 1. D. 4, 2.). Item in brutis hoc permittitur, ut *infr. Si quadr. pauper. fec. dic. l. I. §. Cum arietes* (L. 1. §. 11. D. 9, 1.); non tamen dicuntur injuriam facere vel pati, ut *infr. Si quadr. pauper. fec. dic. l. I. in princ. (§. 3.).* Accursius. ⁴⁷⁾

⁴⁵⁾ *Accurs. Edd. Rub. 1477.*
Jenson.

⁴⁶⁾ *Accurs. Ed. de Tortis 1502.*

⁴⁷⁾ *Accurs. Edd. Rub. 1477.*
Jenson.

Nam jure] scil. fori non coeli. Sed quid, si ob tutelam rerum suarum? Resp.: idem, dummodo cum moderamine, ut *C. Unde vi. l. I.* (L. 1. C. 8, 4.), et *infr. De vi et vi armata l. III.* ⁴⁸⁾ §. *Eum igitur* ⁴⁹⁾ (L. 3. §. 9. D. 43, 16.). Item, quod si ob tutelam alterius? Resp.: affectionem considerari, ut *infr. Quod metus causa l. Isti quidem* §. *fin.* (L. 8. §. 3. D. 4, 2.). et *Mandati l. Cum servus* ⁵⁰⁾ (L. 54. pr. D. 17, 1.). Et facit ad hoc quod liceat vim vi repellere, ut *infr. Ad leg. Aquil. l. Scientiam.* §. *Qui cum aliter* (L. 45. §. 4. D. 9, 2.), et *infr. De vi et vi arm. l. I.* §. *Vim vi* (L. 1. §. 27. D. 43, 16.), et *infr. Quod metus causa l. Sed et partus* §. *penult.* (L. 12. §. 2. D. 4, 2.)

Cognitionem] Quia omnes ab Adam processimus.

L. IV.

Manumissiones] In quibus jus non disponit [praecipue ut fiant], ⁵¹⁾ sed dispositum custodit et confirmat. ⁵²⁾ Vel dic, non disponit, ut cogat aliquem manumittere.

Datio] Sic ergo qui manumittit dat libertatem, ergo suam vel alienam: si suam, ergo ipse postea non erit liber: si alienam, quam non erit invenire, ergo

48) *l. IV.* Ed. de Tortis 1502.

49) *Omnes* edd.: *Cum igitur.*

50) In ed. Gen. 1625. falso est: *C. Mandati l. Cum servus.*

51) *praecipue ut fiant.* Haec verba desunt in edd. Rub. 1477. et Jenson. — Ed. de Tortis 1502.: praecipere ut fiat. — Ed. Benedict. praecipue ut fiat.

52) Edd. de Tortis 1502. Bened. Hug. a Porta 1548. 1558. hic

inserunt haec verba: „et quia non ab ebrietate, ut *infr. De his, qui sui vel alieni juris l. I.* §. 1.“ (Edd. Hug. a Porta 1548. 1558. *l. I. in glossa III.* Ed. Gen. 1625. *l. I.* §. 1. *in gl. III.*) — In edd. Hug. a Porta 1477. et Jenson ista verba omnino desunt, et ed. Hug. a Porta 1542. in margine glossae ad verbum *confirmat* addit haec: „*Hactenus est glossa Accursii.*“

quam non habet. ⁵³⁾ Praeterea cum omnes homines liberi nascantur jure naturali, ergo non dat ei libertatem cum ille liber sit. His duabus rationibus vel oppositionibus inductis expono: *datio* i. e. detectio, nam cum manumitto servum, detegitur libertas servi, nam ipse semper liber est inspecto jure naturali; sic qui excutit grana de spicis, non novam speciem facit, sed eam quae est, detegit, ⁵⁴⁾ ut *infr. De acquir. rerum domin. l. Adeo. §. Cum quis* (L. 7. §. 7. D. 41, 1.); sic et *infr. Si servit. vindicet. l. Sicuti. §. II. in fin.* (L. 8. §. 4. D. 8, 5.) Vel dic, ⁵⁵⁾ dat quam non habet ille qui dat, ut in usufructu formali, ut *infr. de usufr. l. Quid nostrum* (L. 63. D. 7, 1.), et in creditore, ut *Inst. Quibus alienare licet §. 1.* (J. 2, 8.), secundum Placentinum. ⁵⁶⁾

Quae res] scil. manumissio.

Nascerentur] Et hodie nascuntur, ut *infr. De reg. jur. l. Quod attinet* (L. 32. D. 50, 17.): sed arg. contra *infr. De natalib. restit. l. Interdum* (L. 2. D. 40, 11.), et hoc secundum Hugolinum et Irnerium. ⁵⁷⁾ Sed verius est, ut hodie nascantur servi, cum in hac parte derogaverit juri naturali jus civile, ut *infr. eod. l. Jus civile est* (L. 6.), licet ipsum jus naturale sit immutabile in genere, ut *Inst. De jure natur. §. penult.* (§. 11.)

Tria genera] Si tria esse coeperunt et erat unum, ergo sunt quatuor? Respond.: non sequitur et habes instantiam: heri habebas tres liberos, ⁵⁸⁾ hodie nasci-

⁵³⁾ ergo quam non habet.
Haec verba desunt in edd. Rub. 1477. et Jenson.

⁵⁴⁾ Edd. Rub. 1477. et Jenson: sed ea quae est detegitur.

⁵⁵⁾ Edd. Rub. 1477. et Jenson: dic quod dat.

⁵⁶⁾ Secundum Placentinum.
Haec verba desunt in edd. Rub. 1477. et Jenson.

⁵⁷⁾ Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.: h et y.

⁵⁸⁾ Edd. Rub. 1477. Jenson.: filios.

tur unus, sic incipis habere quatuor, ergo septem, cum prius haberes tres: ⁵⁹⁾ non sequitur, quia qui prius erant in sequenti numero computantur. Item quomodo sunt tria genera? immo, tantum duo, scil. liberi et servi, ⁶⁰⁾ quia liberti liberi sunt. Sed dic: *coeperunt esse*, i. e. coeperunt appellari. Sed quid de restitutis natalibus? Respondeo: sunt ingenui, cum nec videntur ⁶¹⁾ fuisse servi, ut *infr. De natal. rest. l. II.* (L. 2. D. 40, 11.)

Liberi] i. e. ingenui, et facit *Inst. De libertin. in princ.* (pr. J. 1, 5.)

L. V.

Ex hoc bella] Ergo jus gentium est iniquum, cum iniquum inducat: sed dic quod dicit de bello licito, ut inducto ⁶²⁾ a populo Romano, vel imperatore, nam hostes sunt, quibus populus etc., ut *infr. De captiv. l. Hostes* (L. 24. D. 49, 15.). Item dicit de bello inducto ad injuriam propulsandam, quod licet, ut *supr. eod. Ut vim* (L. 3.): non autem de alio, ne inde injuriae nascatur occasio etc., ut *C. Unde vi l. Meminerint.* (L. 6. pr. C. 8, 4.)

Discretæ] i. e. separatae, puta Italia a provincia.

Con-

59) *ergo septem — tres.]* In edd. Rub. 1477. et Jenson. est: *ergo septem, cum prius quam nasceretur quartus, habeas tres filios, ergo septem: sed non sequitur.*

60) Edd. Rub. 1477. et Jenson. post verbum *servi* inserunt: *videntur.*

61) *videntur.* — Ed. Hug. a Porta 1548.: *videatur.* — Edd. Hug. a Porta 1542. 1558. et Gen. 1625.: *videantur.*

62) *inducto.* Ita hic et mox edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. de Bened. Caeterae ed. utroque loco habent: *inducto.*

Condita] a singulis gentibus, ⁶³⁾ quae sibi reges ⁶⁴⁾ elegerunt.

Dominia distincta] Immo, et secundum jus naturale sunt distincta, quia secundum jus divinum aliquid erat proprium; dicitur enim: furtum non facies; item: non retinebis mercedem mercenarii tui usque ad mane; item: non appareas in conspectu Dei tui vacuus. Et si dicatur: omnia sunt communia jure naturali, expone: i. e. communicanda. Sed respondeo: etiam tunc, quando haec praecepta divina dabantur Moysi a Deo, ⁶⁵⁾ erat jus gentium, et secundum illud dicebatur aliquid meum: nam cum essent gentes jam conjunctae, erat jus gentium, ut *Inst. De rer. divis. §. Singulorum* (§. 11. J. 2, 1.). Vel dic, dominia distincta, scil. directa ⁶⁶⁾ ab utilibus, et econtra. Item, nonne et jure civili dominia distinguuntur, ut per usucapionem? Resp.: sic, ut *Inst. De usu et habitatione §. fin.* (§. 6. J. 2, 5.): item per arrogationem, item per sententias, item per testamenta.

Termini] Et ideo inducitur actio finum regundorum.

Collata] i. e. conjuncta, qua collatione fit civitas et castrum et villa. *Accursius.* ⁶⁷⁾

Commercium] Generale nomen est omnium contractuum, sed hic ad permutationem restringitur, quia de aliis statim specificat. ⁶⁸⁾

Emptiones] Licet isti contractus sint a jure inducti, tamen ipsi facti sunt, ut *infr. De cura furiosi l. Consilio in fin.* (L. 7. §. 3. D. 27, 10.), quae est

63) *gentibus.* Ed. de Tortis 1502.: *generibus.*

64) *reges.* In ed. Jenson est: *leges.*

65) *Moysi a Deo.* Haec verba desunt in ed. Rub. 1477.

66) *directa.* deest in ed. de Tortis 1502.

67) *Accurs.* Edd. Jenson. de Tortis 1502.

68) *specificat.* Ed. de Tortis 1502.: *significat.*

contraria. Sic hereditas est incorporalis, tamen in ea corporalia continentur, ut *Inst. De rebus corpor.* §. penult. §. 2. J. 2, 2.)

Obligationes] Sed actiones sunt a jure civili, ut *infr. tit. I. l. II. §. Deinde*, et §. *Omnium* (L. 2. §. 6. D. 1, 2.). Item quaero, de qua obligatione dicit hic, ⁶⁹⁾ quod est de jure gentium, cum duae tamen ⁷⁰⁾ sint obligationes, scil. civilis et naturalis? De civili non; item de naturali non videtur: sed dic de naturali, quia obligatio juris gentium dicitur naturalis, et e converso, ut *Inst. De rerum divis. §. Singularum* (§. 11. J. 2, 1.), et *infr. De condict. indeb. l. Si id quod* (L. 64. D. 12, 6.), et *Inst. De fidejussor. §. 1. (J. 3, 20.)*. Quomodo ergo servus obligatur de jure gentium cum eo jure nullus sit? Resp.: immo, jure civili est nullus, et eo jure non obligatur, sed jure gentium est aliquis. Vel aliud est naturale quo ad animalia omnia, aliud quo ad omnes homines, etiam servos, et hoc etiam potest dici gentium, quod in idem recidit. Cum ergo dico obligationem naturalem, non intelligo de jure naturali omnium animantium, quia alia animalia non obligantur, sed de jure gentium. Potest tamen dici quandam esse obligationem, quae instinctu naturae provenit, ut in alendis liberis et procreandis, et obligatio ad antidora, quae non impedit repetitionem soluti per errorem semper, ut *infr. De condict. indeb. l. Si non sortem §. Libertus* (L. 26. §. 12. D. 12, 6.). Item, quid differt obligatio a contractu? Dic ut diximus *Inst. de oblig. in fine*.

Quibusdam] Ut verborum obligatio, ut *Inst. De actionib. §. De constituta* (§. 9. J. 4, 18); item litterarum obligatio, ut *Inst. De litterar. oblig.* (J. 3,

⁶⁹⁾ *hic*. Ita edd. Rub. 1477.
Jenson. Bened. Caeterae edd. *hoc*.

⁷⁰⁾ *tamen*. Ita ed. Jenson.
Caeterae edd. *tantum*.

21.); item contractus emphyteuticus, ut *Inst. De locat. et conduct. §. Adeo* (§. 3. J. 3, 24.); item contractus sponsalitiaie largitatis, ut in *Auth. Ut sponsal. largitas. in princ. Coll. IX.* (Nov. 119.)

L. VI.

Juri communi] i. e. juri naturali, quod semper est bonum et aequum, vel gentium, de quo modo dixerat: quae sunt communia, primum omnibus animalibus, secundum omnibus hominibus, ut *supr. eod. l. I. in fin.* Cum ergo addatur et detrahatur utrique eorum, exigo quatuor exempla: *detrahitur ergo juri naturali* in usucapione, quae est contra jus naturale, et est de jure civili, ut *Inst. De usucapione. in princ.* (2, 6.): nec obstat quod ipsum sit immutabile, ut *Inst. De jure nat. §. penult.*, quia illud ⁷¹⁾ verum in suo genere, in certis autem capitulis mutatur: vel dic, licet mutetur quo ad observantiam ipsam, tamen semper bonum et aequum est. *Additur autem juri naturali* in forma, ut in matrimonio, quod jure naturali inventum fuit, tamen a civili jure formam accepit, tam per sponsalia praecedentia, quam per consensum sequentem de praesenti, ut *infr. De sponsal. l. I.* (23, 1.), et *De reg. jur. l. Nuptias* (L. 30. D. 50, 17.), et in *Auth. De nuptiis §. Nuptias.* ⁷²⁾ *Coll. IV.* (Nov. 23. c. 3.). Praeterea *juri gentium additur* materia, quia, cum nihil esset de tutela cogitatum, inventa est materia et forma a jure civili, ut *Inst. De tutel. in princ.* (§. 1. J. 1, 13.) *Detrahitur juri gentium* ⁷³⁾ in potestate domi-

⁷¹⁾ illud. In ed. Gen. 1625. est: aliud.

⁷³⁾ juri gentium. Haec verba desunt in edd. Rub. 1477. et

⁷²⁾ §. nuptias. In ed. Hug. a Porta 1548. est: §. penult.

norum restricta, ut *Inst. De his, qui sui vel alieni juris. §. penult.* (§. 1. 2. J. 1, 8.). Sed nonne in totum servit addendo, et in totum deservit ⁷⁴⁾ detrahendo in casibus supradictis? Respondeo secundum Irnerium: non detrahitur juri communi in sua corporis universitate, sed in casibus specialibus: bene ergo dicit *aliquid*, unde fere totum corpus juris est jus civile, cum ibi vel in forma vel in materia juri communi sit additum vel detractum.

Hoc igitur] Istud *igitur* non ponitur illative, sed inceptive, ut ibi: *igitur beatus Martinus*. Et haec dictio *jus* accipitur in genere, quasi dicat jus civile, sive lex duodecim tabularum. Et sequens verbum *aut* ponitur pro *et*, ut *C. De V. S. l. penult.* (L. 4. C. 6, 38.), ibi: *melius itaque* etc., nam ex scripto et non scripto est, ut *Inst. De jure natur. §. Constat.* (§. 2. J. 1, 2.). Vel dic, *hoc jus*, i. e. singulae species juris, i. e. leges quae sunt sub lege duodecim tabularum, et tunc *aut* proprie ponitur. Prima verior est et utilior, scil. quod pro lege XII tabularum accipiat ⁷⁵⁾ jus civile in tota ista lege, ut patet ex hac demonstratione: *hoc igitur* etc.

L. VII.

Jus autem civile est] Cum enim sint sex partes juris civilis scripti, scil. leges, plebiscita, senatusconsulta, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentum, ut *Inst. De jure natur. §. Scriptum jus est* (§. 3.), et haec ⁷⁶⁾ quinque ex his faciunt ⁷⁷⁾

⁷⁴⁾ Edd. de Tortis 1502. et Bened.: *recedit*.

⁷⁵⁾ *accipitur*. Edd. de Tortis 1502. Hug. a Porta 1548.

⁷⁶⁾ *haec*. — Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558.: *hic*.

⁷⁷⁾ *faciant*. Edd. Hug. a Porta 1558.

jus civile, sextum, ⁷⁸⁾ scil. magistratuum edicta facit jus praetorium, ut *hic* et *Inst. de perpet. et tempor. act. In princ.* (4, 12.). Et quid sit quodlibet istorum, dicitur in dicto §. *Inst. de jure nat.*, et hoc secundum unam significationem juris civilis, quae est ad differentiam praetorii: alias autem quandoque ponitur pro statutis civitatum, ut *Inst. De jure nat. In princ.*; quandoque pro lege XII tabularum, et *supra l. prox. §. Hoc igitur*, quandoque pro disputatione prudentum, ut *infr. tit. I. l. II. §. Ex his legibus* (L. 2. §. 2. D. 1, 2.).

Adjuvandi] Adjuvat, cum suis institutis dat bonorum possessionem secundum tabulas, cum et prius habebant petitionem hereditatis, ut *Inst. De bonor. poss. §. Aliquando* (§. 1. J. 3, 9.), et *infr. De bon. poss. l. Sed cum patrono §. penult. in fin.* ibi: *legum quoque tuendarum* etc. (L. 6. §. 1. in fin. D. 37, 1.). Supplet, ut in actione furti manifesti, quam Praetor induxit; sed furti non manifesti est civilis, ut *Inst. De noxalib. §. Sunt autem* (§. 4. J. 4, 8.), et *De perpet. act. §. Aliquando* (pr. J. 4, 12.). Item supplet, ut *infr. De noxalib. l. Si plurium. in princ.* (L. 39. pr. D. 9, 4.). Corrigit, ut in emancipatis, qui jure civili non succedunt, licet jure praetorio sic, ut *Inst. De ex hered. lib. §. Emancipatos* (§. 3. J. 2, 13.), et *De hereditat. quae ab intest. §. Emancipati* (§. 9. J. 3, 1.); item in posthumo alieno, qui ⁷⁹⁾ jure civili non succedit, sed jure praetorio sic, ut *Inst. De bonor. poss. in princ.*; item in suis heredibus quandoque, ut *C. De lib. praet. l. Maximum* (L. 4. C. 6, 28.); item facit ad idem *infr. De injust. rupto testam.*

78) *sextum.* — Ed. de Tor-
tis 1502.: *sed sextum.*

79) *qui.* Ed. Gen. 1625. post
verbum *qui* inserit: *quavis in-*
stitutus.

l. Posthumus (L. 12. D. 28, 3.) et *Inst. De legit. agnat. succ. §. Media* (§. 3. med. J. 3, 2.)

L. VIII.

Nam et ipsum] Et bene dixit *adjuvandi*, *nam et ipsum* etc.

Vox] Quia voluntatem juris civilis eloquitur, secundum Irnerium: ut enim voce exprimitur ⁸⁰⁾ cordis intentio, ita per praetorem juris civilis scientia.

L. IX.

Legibus] i. e. jure scripto.

Moribus] i. e. jure non scripto.

Reguntur] Sed qui sunt illi, qui non reguntur? Respondeo: silvestres homines.

Suo proprio] Sed quomodo jus proprium vel a gentibus statutum, potest habere locum, cum solus princeps possit facere leges, ut *C. De legib. et constit. l. fin.* (L. 12. C. 1, 14.), quae est contra? Resp.: haec per illam corrigitur, secundum quosdam; vel verius: hic loquitur de eo jure gentium, quod quasi ipsa natura inter omnes tenet, et proprio, quod non sit generale, unde non est contra.

Jus gentium] Quandoque naturale, ut *Inst. De rer. divis. §. Singulorum* (§. 11. J. 2, 1.)

L. X.

Justitia] Haec justitiae definitio potest intelligi de divina justitia, quasi dicat: divina justitia est constans etc., et secundum hoc omnia verba in ea posita sunt plana, et quod sequitur: *jus suum cuique* etc., ideo

80) exprimitur. In edd. Rub. 1477. et Jenson est: exponitur.

dicit, 'quia ipsa retribuet ⁸¹⁾ cuique secundum opera sua. Sed nonne injuste ⁸²⁾ fuit, quod fuit mercenario in sero venienti datum tantum, quantum illi, qui mane venerat, quod tamen divina justitia laudat? Resp.: illud mystice dicitur. Vel dic secundo, ⁸³⁾ quod de fragili hominis justitia loquitur, quasi dicat: justitia humana, vel quae est in homine, *est voluntas* etc., et secundum hoc illa duo verba: *constans* et *perpetua*, extrahuntur, quia homini non possunt ⁸⁴⁾ convenire, cum scriptum sit, quod septies in die cadit ⁸⁵⁾ justus, et illud, nunquam in eodem statu permanet; item, *quid erit ita stabile inter homines et ita immobile, ut nullam patiatur mutationem, cum omnis status noster*, ut in Auth. *De non alienand.* §. *Ut autem.* Coll. II. (Nov. 7. c. 2.) Item, quod in fine dicit: *jus suum cuique tribuens*, intellige: quantum ad affectionem, quia ad actum non potest, quasi diceret: habens affectum tribuendi; sic supra dicitur in rubrica ⁸⁶⁾ de Augusto; ⁸⁷⁾ sic de matrimonio, quod est individuum ut *Inst. De patria potest. in princ.* (§. 1. J. 1, 9.), licet interdum dividatur, ut *C. De repud. l. Consensu* (L. 8. C. 5, 17.). Vel tertio expone, ut in summa hujus tituli. Sed Tullius sic definit: justitia est habitus animi, communi utilitate servata, suam cuique tribuens dignitatem. Sed Plato ita: justitia est virtus, quae plurimum potest in his, qui ⁸⁸⁾ minimum possunt.

81) *retribuet.* Edd. Rub. 1477. Jenson. De Tortis 1502. — Bened. *tribuet.* — Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.: *retribuit.*

82) *injuste. injustum:* Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

83) *secundo* deest in edd. Rub. 1477. Jenson.

84) *Possunt. Possit:* ed. de Tortis 1502.

85) Ed. Rub. 1477. hic inserit: *etiam.*

86) *in titulo.* Edd. Hug. a Porta 1548. 1558.

87) Vid. supr. pag. 3. in glossa *Augusti.*

88) *quae.* Edd. Rub. 1477. Jenson. de Benedict. Hug. a Porta 1542.

Vel prout ego credo: justitia est congrua dispositio, in singulis rebus recte dijudicans. Verba autem *jus suum*, expone ut dixi; ⁸⁹⁾ vel dic, i. e. hominis meritum, nam quandoque propter delictum privatur quis jure suo, ut *infr. Quod metus causa l. Extat.* (L. 13. D. 4, 2.), et *C. De jure emphyth. l. II. et III.* (C. 4, 66.); vel dic, *suum jus*, ut honeste vivat et alterum non laedat etc.; vel dic, *suum jus*, i. e. justitiae. Accursius. ⁹⁰⁾

Juris praecepta] i. e. jura praecipientia: praecipunt aliquod istorum trium, i. e. pertinens ad aliquod istorum, nam non omne jus praecipit imo quoddam punit, quoddam permittit, quoddam vetat, ut *infr. De legib. et SCC. l. Legis* (L. 7. D. 1, 3.), quoddam consulit, ut *infr. De rei vind. l. Is qui* (L. 24. D. 6, 1.)

Honeste] Quantum ad se; quae honestas circa matrimonia est, ut *infr. De ritu nuptiar. l. Semper* (L. 42. D. 23, 2.), et circa mores servatur, ut *infr. De tut. et curat. dandis ab his. l. Scire oportet. §. penult.* (L. 21. §. 5. D. 26, 5.)

Laedere] Et hoc ad proximum, unde illud: ⁹¹⁾ quod tibi non vis fieri, alii ne feceris. ⁹²⁾

Cuique] Ut non solum non ⁹³⁾ laedat, sed etiam adjuvet, nam non sufficit abstinere a malo, nisi fiat ⁹⁴⁾ quod bonum est. Sed nonne haec verba accipiuntur hic, sicut supra in definitione justitiae? Resp.: non, imo ibi haec tria comprehendit, hic autem illud solum,

89) *dixit.* Ed. Hug. a Porta 1548.

90) *Accurs.* Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

91) *illud* deest in ed. de Tortis 1502.

92) Ita haec glossa est in edd. Rub. 1477. et Jenson. Caeterae

omnes addunt haec: *c. placuit. Extra. De major. et obedient.* (c.?

X. 1, 33.) In edd. Hug. a Porta 1542. et Gen. 1625 adjicitur:

hoc non est Accursii.

93) *non.* In ed. Rub. 1477. est: *ne.*

94) *faciat.* Ed. Rub. 1477.

quod extra duo prima relinquitur, scil. ut alium adjuvet; et nota, quod hic reprobo opinionem Pillii (Py.) et aliorum, qui dixerunt, quod *Inst. eod. tit. §. Juris praecepta*, non definiebatur jus. Jus autem est ars boni et aequi, cujus merito quis nos sacerdotes appellat. ⁹⁵⁾ Nam dico, quod haec verba tantundem praestant, quae hic ⁹⁶⁾ sunt: nam per hoc quod dicit ⁹⁷⁾ *praecepta juris*, dicit ars, cum ars sit collectio praeceptorum. Item per hoc, quod dicit *honeste vivere, alterum non laedere*, valet tantum, quantum boni et aequi. ⁹⁸⁾ Item per hoc, quod dicit: *jus suum cuique tribuere*, colligo: cujus merito quis nos sacerdotes appellat, ⁹⁹⁾ i. e. sacra, vel sua jura cuilibet ministrantes, ut *hic et supr. eod. l. I. in princ.*

Divinarum] ut *C. De summa trinit. et fide cathol.* (C. 1, 1.), et *De SS. ecclesiis* (C. 1, 2.), et *Ne quid in loco sacro* ¹⁰⁰⁾; et in *Auth. Quomodo oporteat episcop. et reliquos cleric. ad ordinat. adduci* (Nov. 6.), et *De sanctissimis episcop.* (Nov. 123.), et in multis aliis titulis,

Notitia] Potest recte legi, et ita illa dictio *scientia*, est ablativi casus; vel econtra sit nominativi, et haec dictio ¹⁰¹⁾ *notitia*, sit ablativi: sic *Inst. De jur. nat. In princ.* Sed numquid secundum hoc oportet, quod quicumque vult juris prudens vel jurisconsultus esse, debet theologiam legere? Resp.: non, nam omnia

95) *appellet.* Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

96) *hic.* In edd. Rub. 1477. Jenson de Tortis 1502. Bened. est; *ibi.*

97) *quod dicit.* [Ita edd. Rub. 1477. et Jenson. Caeterae: *quod ibi dicit.*

98) Ed. Hug. a Porta 1558.: *boni viri et aequi.*

99) *appellet.* Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

100) Dig. 43. 6. Attamen in nulla editione additur vel *infra*, vel *ff.*

101) *dictio.* deest in edd. Rub. 1477. et Jenson.

in corpore juris inveniuntur, ut *C. De summa trinit. et fide cathol.* (C. 1, 1.), et *De SS. ecclesiis* (C. 1, 2.), et *De episcop. et cler.* (C. 1, 3.), et in authenticis in multis titulis, ubi de divinis tractatur. Item, quae est differentia inter justitiam et jus et jurisprudentiam? Resp.: Justitia est virtus, jus est ejus virtutis executio, jurisprudentia est scientia illius juris. Item justitia est summum bonum, jus medium, et jurisprudentia infimum. Item justitia est tribuere jus suum unicuique jus coadjuvat, jurisprudentia docet qualiter fiat illud. Accursius. ¹⁰²⁾

Scientia] Per justitiam habemus, ne fallamus: per jurisprudentiam, ne fallamur; unde scriptum est: sapiens fallere non vult, falli autem non potest.

L. XI.

Bonum ac aequum] Si semper est bonum, quod est de jure naturali, quomodo dici potest, servitutem vel usucapionem de bono publico inductam, ut *infr. De usucap. l. I.* (41, 3.), cum haec juri naturali sint contraria, et dicatur ¹⁰³⁾ non esse bona: si enim bonum est aliquid esse, ergo malum est ipsum non esse. Respondeo: bonum est de jure naturali omnes esse liberos, et domino rem suam non auferri, nulla causa extrinsecus inspecta. Sic dicimus, ¹⁰⁴⁾ bonum est non amittere cappam. Si autem intellectum referas ad causas supervenientes, melius est servitutem esse, quam non esse: sic enim omnes capti ab hostibus perirent, et melius est reipublicae eos vivere servos, quam mori ingenuos. Item si inspicias necessitates,

102) *Accurs.* Edd. Jenson et de Tortis 1502.

103) *dicatur*: Edd. de Tortis 1502. et Bened. — *dicat*:

Edd. Rub. 1477. et Jenson. — *dicantur*: Edd. Hug. a Porta 1542.

1548. 1558. Gen. 1625.

104) *dicemus*. Hug. a Porta 1548.

quae essent, nisi usucapiones essent, melius est eos tolerari: aliter enim non posset probari dominium ¹⁰⁵⁾ fere, ¹⁰⁶⁾ ut *Inst. De usucap. in princ.* (2, 6.), et lites essent infinitae, ut *infr. Pro suo. l. fin.* (D. 41, 10.): et bonum est quidem te non perdere cappam, et bonum est perdere te, antequam ¹⁰⁷⁾ occidaris a latrone.

Civile] ut statuta civitatum, ad differentiam juris naturalis et gentium, ut *hic* et *Inst. De jur. nat. in princ.*

Praetor] i. e. iudex.

Cum inique decernit] i. e. contra aequitatem, non contra jus scriptum expresso errore, quia hunc non esset jus, [ut quia pronunciet iudex, minorem XIV annis possi testari.] ¹⁰⁸⁾ Sed videtur, quod sententia non valent ¹⁰⁹⁾ ipso jure, cum inique decernit, ut *infr. De feriis* ¹¹⁰⁾ l. I. (D. 2, 12.), quae est contra. Sed dic, quod contra jus ligatoris fuit lata, non contra jus legis, unde valet, ut *infr. Quae sentent. sine appellat. l. I. in princ.* (D. 49, 8.); si sic exponas, quod iudex non contra jus legis, sed contra jus litigatoris tulit sententiam, quare dicit *relatione facta* etc., nam etiam nulla facta relatione, ad id quod fieri debet, est tamen jus et datur actio. Respond.: quod dicit *relatione* etc. refertur ¹¹¹⁾ ad id

105) *dominum*. Ed. Gen. 1625.

106) *fere*. Edd. Rub. 1477. Jenson. Bened. — Caet. edd. *fore*.

107) *perdere te potius quam*. Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

108) *ut quia — testari*. Haec verba desunt in edd. Rub. 1477. Jenson.

109) *valeat*. Edd. Rub. 1477.

Jenson. de Tortis 1502. — Caet. edd. *valet*.

110) Ita recte edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened. Hug. a Porta 1542. Gen. 1625. — Ed. Hug. a Porta 1558.: *de servitutibus*. — Ed. Hug. a Porta 1548.: *de ser.* — Iste error procul dubio manavit ex hoc scribendi compendio: *fer*.

111) Edd. Rub. 1477. Jenson. Bened. *refert*.

quod dixerat, *inique*, non ad dictionem illam, *jus*. Item nota, *jus iniquum*, sic *Inst. De usucap. in princ.* ¹¹²⁾ (J. 2, 6.) et *Ad Tertull. in princ.* (J. 3, 3.), et *infr. Quod quisque juris l. III.* (D. 2, 2.). Sed numquid hoc *jus iniquum* habet justitiam matrem? Respond. non, secundum Joannem, imo iniquitatem: arg. *supr. eod. l. I. in princ.* ibi: *jus est ars* etc., et in *decret. D. I. c. jus autem* (can. 2.), ubi dicitur, quod dicitur *jus*, quia *justum*. Item quaeritur, ex qua sententia datur actio in factum? Dic: ex ea, quae fuit lata, non ex ea, quae ferri debuit.

Non ad id] scil. tantum.

Collata] i. e. contracta, alias tractata. ¹¹³⁾

Ubi fit] i. e. fieri solet: et facit ad hoc respons.

C. De sentent. l. Cum sententiam (L. 6. C. 7, 45.). Sed contra *infr. De interrogat. action. l. Voluit* ¹¹⁴⁾ §. Quod ait Praetor (L. 4. §. 1. D. 11, 1.): solve, ut ibi. Item arg. contra *infr. De arbitris l. Si cum dies* (L. 21. §. 10. et 11. D. 4, 8. ¹¹⁵⁾), ubi et in alio loco judicatur, dummodo non inhonesto; solve, ut ibi.

L. XII.

Nonnunquam pro necessitudine] i. e. jure sanguinis; unde Job. dixit: *necessarii mei venerunt ad me.* —

112) Edd. Rub. 1477. Jenson: *Inst. de succ. libert.* (3, 7.)

113) *tractata*. Edd. 1477. Jenson. de *Tortis* 1502. Bened. — Caet. edd. *tracta*.

114) *nolit*. Edd. Jenson. de *Tortis* 1502. Bened.

115) Procul dubio de hoc loco sensit glossator, quamquam his verbis: *si cum dies*, non incipit L. 21. hujus tituli, sed ejusdem legis §. 5.

AD TIT. II.

DE ORIGINE JURIS.

[*De origine juris*] Large ponitur jus civile pro omni jure civili et praetorio et naturali. Sic accipitur *infr. De var. cognit. l. I. §. Proinde* (L. 1. §. 5. D. 50, 13.). Et haec prima pars expeditur *infr. eod. l. II.* usque ad §. *Post originem* (§. 13.); secunda pars expeditur postea usque ad §. *Juris civilis scientiam* (§. 35.); tertia postea usque in finem. Accursius. ¹⁾

L. I. *)

[*Facturus*] Cajus fecit unum librum super interpretatione juris veteris, de quo sunt tractae leges Caji, quae sunt in Digestis. ²⁾

[*Interpretationem*] Verbum interpretationis in

*) In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. et Gen. 1625. additur hic casus, qui quidem deest in cod. Mers. et in antiquioribus edd.: [*Facturus*] Gajus jurisconsultus proponens de jure veteri tractare, et librum inde facere, vult ab ipsa origine inchoare, et quod sit ab ipsa origine inchoandum, ponit duas rationes. Nam cum origo sit principium, et principium sit uniuscujusque rei pars potissima: ergo ab ipsa origine inchoandum. Ita secunda ratione: quia cum advocatus vult aliquid dicere vel postulare, praemittit suum exordium, quia alias nihil dicere videretur; multo ergo fortius idem hic dicendum est. Ultimo ponit duas causas, quare praedicatae duae rationes sunt bonae.

1) Accursii nomen hic adjicitur in cod. Merseb.

2) Haec glossa deest in cod. Merseb.

proprio sensu³⁾ denotat vocabuli apertam significatio-
nem: hic tamen largius ponitur pro correctione, ar-
ctatione et prorogatione, ut *infr. Ad Tertullianum. l. I.*
§. Qui operas. (L. 1. §. 6. D. 38, 17.) Accurs.⁴⁾

Necessario] i. e. utiliter. Accursius.⁵⁾

Initiis] Circa tria, quae sunt in rubrica.⁶⁾

Existimavi] scil. ego Gajus, scil.⁷⁾ qualiter in
jure inveniando fuerit processum. Sed quaero,⁸⁾
cum sequens sit Pomponii, ubi dicentur⁹⁾ haec
tria,¹⁰⁾ fecit hoc¹¹⁾ Cajus? Respondeo: alibi dixit
Cajus, licet hic¹²⁾ dictum Pomponii¹³⁾ sit posi-
tum.¹⁴⁾ Accursius.¹⁵⁾

Quod] i. e. quia tradidit.¹⁶⁾

Constaret] Nota¹⁷⁾ quae sit res perfecta: facit
infr. De auro et arg. legat. l. Et si non sint. §. Quid
*ergo*¹⁸⁾ (L. 19. §. 11. D. 34, 2.), et *C. Ad Silan. l.*

3) *in proprio sensu.* Desunt
haec verba in cod. Mers.

4) *Accurs.* Cod. Mers.

5) *Accurs.* Edd. Rub. 1477.
Jenson. de Tortis 1502. — In
cod. Mers. haec glossa, cum
insequenti, desideratur.

6) *in titulo.* Edd. Hug. a Por-
ta 1548. 1558.

7) Ita edd. Rub. 1477. Jen-
son. Hug. a Porta 1542. 1548.
1558. — In cod. Mers. est: *scil.*
ego Gajus, sed. — Edd. de Tor-
tis 1502. Bened.: *sic ego Gajus,*
scilicet. — Ed. Gen.: *ego Ga-*
jus, scilicet.

8) *quomodo.* Edd. Hug. a Por-
ta 1558. Gen. 1625.

9) *diceretur.* Edd. de Tortis
1502. Bened. — *dicetur.* Edd.
Hug. a Porta 1542. 1548. 1558.

10) *ubi* — *tria.* Haec verba
desiderantur in cod. Mers.

11) *hic.* Edd. Hug. a Porta
1542. 1548. 1558.

12) *hoc.* Edd. Rub. 1477.
Jenson. de Tortis 1502. Bene-
dict.

13) *Papiniani.* Edd. Rub. 1477.
Jenson.

14) *propositum.* Edd. Hug. a
Porta 1548. 1558.

15) *Accurs.* Cod. Mers.

16) Ita hanc glossam exhibent
edd. Rub. 1477. Jenson. de Tor-
tis 1502. Bened. — In edd. Hug.
a Porta 1548. 1558. Gen. 1625.
est: *sed quod, i. e. quia.* — In
cod. Mers. haec glossa deest.

17) Cod. Mers.: *Constaret,*
nota constaret quae etc. et post-
ea: *l. I. et l. Si non sint.*

18) *§. quid ergo.* In edd. Hug.
a Porta 1542. 1548. 1558. Gen.
1625. est: *§. infecti. ver. quid*
ergo. Incipit autem dict. §. 11.

penult. et fin. ¹⁹⁾ (L. 11. 12. C. 6, 35.), et in *decreto*, VII. qu. I. c. nihil (can. 16. C. 7. qu. 1.): argum. contra ²⁰⁾ *infr. De V. S. l. Aedificia. §. Perfecisse* (L. 139. §. 1. D. 50, 16.), et *infr. De divers. tempor. praescript. l. In usucapione in princ.* (L. 15. pr. D. 44, 3.) Accursius. ²¹⁾

Principium] Nota, principium est ²²⁾ spectandum, nam dimidium facti, qui coepit, ²³⁾ habet; et facit *infr.* ²⁴⁾ *Mandati l. Si procuratorem in princ.* (L. 8. pr. D. 17, 1.), et C. *Quando licet unicuique l. I.* (C. 3, 27.), et C. *Quando in integr. rest. non est necess. l. fin.* (L. 5. C. 2, 41.; arg. contr. C. *Ad Silan. l. Cum Silanianum. in fine.* (L. 11. in fin. C. 6, 35.) Accursius. ²⁵⁾

Deinde si] Secunda ratio exempli; et haec non videtur bona, *cum non exemplis* etc., ut C. *De sentent. l. Nemo* (L. 13. C. 7, 45.) Accursius. ²⁶⁾

Interpretationem] i. e. correctionem legum veterum, et arctationem, ut in princip. diximus. ²⁷⁾

Tractare] Quasi diceret, *inconveniens* ²⁸⁾ *esset*, namque etc., et sunt istae causae, quae sequuntur, ²⁹⁾ primae et secundae rationis. Accursius. ³⁰⁾

Evidentiolem] Immo, sine his non esset evidens: sicut et si principium alicujus casus omiseris, postea

verbo: *infecti*; et in medio §. reperiuntur verba: *quid vers.* Itidem illa verba: *et si non sint*, occurrunt in media lege 19.

19) *et fin.* Cod. Mers.: in *fin.*

20) *arg. contr.* Cod. Mers. no (i. e. nota) *arg. contra.*

21) Accurs. Cod. Mers.

22) *est.* Edd. Rub. 1477. Jensen. — Caet. edd. *esse.* — Cod. Mers.: *et.*

23) *qui coepit.* Ita cod. Mers. — In omnib. edd. *est: qui bene coepit.*

— Vid. Horat. epist. I. 2. 40.

24) *et facit sic infr.* Cod. Mers.

25) Accurs. Cod. Mers.

26) Accurs. Cod. Mers.

27) In cod. Mers. haec glossa ita legitur: *Interpretationi: i. e. correptioni legum veterum.* Accursius.

28) *inconveniens.* Cod. Mers.: *si conveniens.*

29) *quae sequuntur.* Haec verba desunt in cod. Mers.

30) Accurs. Cod. Mers. Ed. Rub. 1477.

casum plene intelligere non poteris, ut *infr. De edendo l. Argentarius. §. Edit.* (L. 10. §. 2. D. 2, 13.). Accursius. ³¹⁾

L. II. *)

Necessarium] Haec lex dividitur in tres partes. Prima tractat de origine juris, usque ad §. *Post originem*. Secunda de magistratibus, usque ad §. *Juris civilis*. Tertia de successione prudentum, usque in finem. ³²⁾

(§. 1.)

*) In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. reperimus hunc Viviani casum: Duo fuerunt fratres, qui Romam fecerunt, Remus et Romulus, unde ut praedicta civitas Roma suis legibus viveret, latae sunt leges; qui etiam civitatem in XXX partes divisit, ut cives suis legibus uterentur, ut sic multi alii reges post Romulum observant. Deventum est tandem, quod postea populus illis legibus non utebatur, unde miserunt decem viros in Graeciam, qui X tabulas de Graecia apportaverunt, et Romae pro rostris posuerunt: et quod ab illis non appellaretur, statutum fuit a populo, dataque est illis X viris potestas, ut adderent duas tabulas, sicque appellata est lex duodecim tabularum. Post fuerunt disputationes prudentium. Et haec usque ad §. *Deinde*. Postea in illo §. *Deinde* dicit, quod inventae sunt actiones, quae contractabantur a magistratibus, et si caderetur a syllaba, caderetur a tota causa. In monte Aventino, cum inter populum et nobiles guerra esset, concordia facta, constitutum fuit, ut ista plebiscita pro legibus observarentur. Item facta sunt edicta Praetorum. Postea deventum est ad principem. Et hoc ad §. *Post originem*.

31) *Accurs.* Cod. Mers.

in ed. Rub. 1477., sicut sequen-

32) Glossa *Necessarium* deest

tes tres glossae.

(§. 1.) *Et quidem nostrae*] scil. Romanae. ³³⁾

Agere] i. e. vivere.

Instituit] hic incipit.

Manu] i. e. arbitrio.

(§. 2.) *Romulum*] regem scil. Romanorum.

Per sententias] i. e. consilium.

Expediebat] scil. Romulus. Accursius. ³⁴⁾

Sequentes] scil. reges. Accursius. ³⁵⁾

nem. Exinde dicit de successione magistratum, et origine eorum. Item dicit de consulibus, qui non habent merum imperium, et ab eis appellatur annus. Dicit etiam de professoribus legum, et multa alia de successoribus magistratum, quae longum esset enumerare. Quale fuit initium secessionis in monte Aventino, dicit: nam cum filia Virginii pronunciata esset ancilla, ut iudex haberet in suam concubinam, Virginius occidit illam suam filiam, unde secessit in montem Aventinum una cum aliis popularibus. Inferior littera non legitur, sed nota ex ea ista, quod iudices sedebant tantum usque ad vespers, ut in §. *Et quia*; aliud et quod Praetores de fideicommissis non sunt magis, ut in §. *Divus*; aliud, quia quidam plus habent eloquentiae, quam scientiae, ut in responsis Pauli; item aliud, quia turpe est nobili et patricio viro jus ignorare, in quo versatur, in §. *Servius*; item aliud, quod quaedam honeste conceduntur, quae non honeste petuntur, ut in §. *Post hos*. Et hoc dicit haec lex. VIVIANUS.

23) Ista glossae: *Et quidem nostrae* — *Per sententias*, desunt in cod. Mers.

34) Accurs. Cod. Mers.

35) Accurs. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. In cod. Mers. haec glossa deest.

Filius] Tarquinius. Accursius. ³⁶⁾

Non quia Papirius] Nota argumentum pro hoc, quod dicunt rustici coloni, campus iste meus est, cum tamen domino colunt ipsum: et facit *C. De jure deliberandi l. Cum aliquis* (L. 21. C. 6, 30.), ubi dicitur servus, qui non est, et per hunc ³⁷⁾ quaeritur domino putativo hereditas. Item nota pro compilatoribus rationum et glossarum, ut ejus ³⁸⁾ dicantur rationes, qui compilavit: et facit *C. De vet. jur. enucl. l. I. §. Nam qui non subtiliter* etc. (L. 1. §. 6. in fin. C. 1, 17.), et *infr. eod. §. Postea cum Appius* ³⁹⁾ in fine §. Accursius. ⁴⁰⁾

(§. 3.) *Exactis regibus*] i. e. expulsis. Sed quare dixit pluraliter ⁴¹⁾ exactis regibus, cum non fuit nisi unus rex expulsus, scil. Tarquinius, ut *infr. eod. §. In initio civitatis* (§. 14. 15.), ubi dicit regis ejiciendi. ⁴²⁾ Respond.: plurale pro singulari ⁴³⁾ postuit, ut et alias: *infr. De petit. heredit. l. Divus §. fin.* (L. 5. §. 2. D. 5, 3.), et *infr. De postul. l. I. §. Initio* ⁴⁴⁾ L. 1. §. 7. D. 3, 1.). Vel dic, quod plures, quia et ille fuit expulsus, et dictum fuit, quod nullus deinceps esset. Accursius. ⁴⁵⁾

Lege] scil. facta a tribuno.

Exoleverunt] i. e. in usu esse desierunt.

Incerto] i. e. manu s. arbitrio.

36) *Accurs.* Cod. Mers.

37) *per hunc.* Cod. Mers.:
pro hoc.

38) *ejus — suae:* Cod. Mers.
Ed. Rub. 1477.

39) *postea cum amplius.* Cod.
Mers.

40) *Accurs.* Cod. Mers.

41) *principaliter.* Edd. Jen-
son. de Tortis 1502. Bened.

42) *regis ejiciendi.* deest in
cod. Mers.

43) *singulare.* Ed. Rub. 1477.

44) §. *initio.* Ita edd. Rub.
1477. Jenson. de Tortis 1502.
Bened. — In cet. edd. est: *ut*
in initio in glossa: capitibus.

45) *Accurs.* Cod. Mers. Edd.
Rub. 1477. Jenson. de Tortis
1502.

(§. 4.) *Postea hoc*] scil. ut staret populus sine lege. Accursius. ⁴⁶⁾

Constitui] Quorum nomina sunt in decreto *Dist. VII. can. II.* Antequam tamen hoc fieret, miserunt Graeci Romam ⁴⁷⁾ quendam sapientem, ut exploraret, an digni essent Romani legibus. Qui cum Romam venisset, Romani cogitantes, quid poterit ⁴⁸⁾ fieri, quendam stultum ad disputandum cum Graeco posuerunt, ut si perderet, tamen derisio esset. Graecus nutu ⁴⁹⁾ disputare coepit, et elevavit unum digitum, unum Deum significans. Stultus credens, quod vellet eum uno oculo excoecare, ⁵⁰⁾ elevavit duos, et cum eis elevavit etiam pollicem, sicut naturaliter evenit, quasi coecare eum vellet utroque. ⁵¹⁾ Graecus autem credidit, ⁵²⁾ quod trinitatem ostenderet. Item Graecus apertam manum ostendit, ut ⁵³⁾ ostenderet omnia nuda ⁵⁴⁾ et aperta Deo. Stultus autem timens maxillatam sibi dari, pugnum clausum quasi reperiens levavit. Graecus intellexit, quod Deus omnia clauderet palma, et sic credens Romanos dignos legibus recessit, et leges his sapientibus concedi fecit in civitate Athenarum et Lacedaemonum, ut ⁵⁵⁾ *Inst.*

46) *Accurs.* nomen deest in edd. Jenson. de Tortis 1502. Bened. — In cod. Mers. et in ed. Rub. 1477. desunt quatuor hae glossae: *Lege — Postea hoc.*

47) *Romam.* Cod. Mers.: *Romani.*

48) *poterit.* Edd. Rub. 1477. Jenson. — Caet. edd. et cod. Mers.: *poterat.*

49) *tamen — nutu.* Ita cod. Mers. et ed. Rub. 1477. — Edd. Jenson. et Gen. 1625.: *tantum.* — Edd. de Tortis 1502. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558.: *tan-*

tum derisio esset Graecis: et postea: Qui sapiens nutu etc.

50) *coecare.* Cod. Mers.

51) *de utroque.* Cod. Mers. Ed. Rub. 1477.

52) *crediderit.* Cod. Mers.

53) *ut.* Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. Caet. libr.: *quasi.*

54) *nuda.* Edd. Rub. 1477. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. — Caet.: *munda.* — Cod. Mers.: *omnia munda Deo, omissis verbis: et aperta.*

55) *ut in Inst.* Cod. Mers., *ut semper (supra?).*

De jur. nat. §. Et non ineleganter (§. 10.). Sic ergo a Graecis habuerunt originem, sicut et quaelibet scientia, ut in sui principio tractatus Priscianus testatur. Verum est tamen hanc dispositionem legum in latino prius fuisse conscriptam, ut optime probatur *C. De vet. jur. enucl. l. II. §. Hoc autem (L. 2. §. 21. C. 1, 17.).* Accursius. ⁵⁶⁾

Pro rostris] i. e. ante oculos et ora hominum. Alii dicunt: pro rostris, i. e. eo loco, ubi ponebantur rostra navium piratarum, quas ceperant. Accursius. ⁵⁷⁾

Uti] ponitur pro ut. Accursius. ⁵⁸⁾

Interpretarentur] i. e. apertius exponerent: ⁵⁹⁾ et facit ad hoc *Inst. De jur. nat. §. Responsa prudentum (§. 8.)* Accursius. ⁶⁰⁾

Ab eis] i. e. ab eorum interpretatione, s. sententiis, quas ferrent eo animo, ut esset jus. ⁶¹⁾

Ex accidenti] Nota accidens origini praevalere, ⁶²⁾ sic *infr. De officio assessor. l. Si eadem* ⁶³⁾ (L. 3. D. 1, 22.), et *infr. De postul. l. I. §. Bestias* (L. 1. §. 6. med. D. 3, 1.). Argum. contra *C. De his qui veniam aetat. impetr. l. fin.* (L. 4. C. 2, 45.), et *Iust. De rer. divis. §. Pavonum (§. 15.)* ⁶⁴⁾

56) *Accurs.* Cod. Mers.

61) Haec glossa deest in cod.

57) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson.

Mers.

58) *Accurs.* Ed. Rub. 1477. Jenson. — In cod. Mers. haec glossula deest.

62) *praeualet.* Cod. Mers.

59) *exponerent.* — Cod. Mers.: *ostenderent.* Ed. Rub. 1477.: *exponerentur.*

63) In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. post verb. *eadem* additur: *in glossa finali*; sic uti mox post verb. *bestias*: *in glossa I.*

60) *Accurs.* Cod. Mers. et omnes edd.

64) In cod. Mers. hic in margine additur *Accursii* nomen.

(§. 6.) *Ferae*] i. e. crudeles, nam qui syllabam mutabat, ab actione cadebat. Contra hodie, ut *C. De formul. l. I.* ⁶⁵⁾ (*L. 1. C. 2, 58.*). Vel adverbialiter lege. ⁶⁶⁾

Voluerunt] praedicti sapientes.

Ex quibus] scil. pontificibus. Accurs. ⁶⁷⁾

(§. 7.) *Tribunus fieret*] Nota, aliquem ex dolo suo praemium consequi, et facit *infr. Ad municipalem l. Titio, in fine primi responsi* ⁶⁸⁾ (*L. 36. pr. in fin. D. 50, 1.*), et *infr. De suis legit. l. Intestato* ⁶⁹⁾ §. *Is plane* (*L. 3. §. 3. D. 38, 16.*) Argum. contra. *C. De furtis et servo corr. l. Si quis servo alieno* ⁷⁰⁾ (*L. 20. C. 6, 2.*). Vel dic, quod hoc fecit populus ignorans ejus futurum. ⁷¹⁾ Accurs. ⁷²⁾

Papirianum] ut supr. eod. in fine primi responsi. Accursius. ⁷³⁾

(§. 8.) *Secederet*] in montem Aventinum, qui est Romae, ut *infr. §. Initium* (§. 24. med.). Et ibi dicitur occasio discordiae. Accursius. ⁷⁴⁾

65) *l. I.* deest in cod. Mers.

66) *Vel adverbialiter lege.* Ita cod. Mers. Haec verba desunt in ed. Rub. 1477. — In ed. Gen. 1625. est: „*vel adverbialiter lege fere.* Additio: *ut sine dubio est legendum.*“ — Tota illa adnotatio profecta esse videtur ex nota ista: *e pro ae*; itaque cum scriptum esset in textu *fere*, glossator putabat intelligendum *ferae*.

67) *Accurs.* Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. — In cod. Mers. deest haec glossa cum antecedenti.

68) In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. post verb.

responsi additur: in glossa Indidisset.

69) *l. in testamento.* Cod. Mers.

70) *l. si quis servo.* In cod. Mers. et in antiquioribus edd. illud fragmentum constanter allegatur; *l. si quis per*, sive *l. si quis per sua*.

71) *furtum.* Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. — Caet. edd. *factum*.

72) *Accurs.* Cod. Mers.

73) *Accurs.* Cod. Mers.

74) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558.

De plebiscitis] scil. an observarentur, an non. Accursius. ⁷⁵⁾

Esset] Unum ⁷⁶⁾ a populo toto, alterum a plebejis tantum: sed potestas est similis, quia utrumque habet vigorem legis, ut *hic*, et *J. De jure nat. §. Plebiscitum* (§. 4.). Accursius. ⁷⁷⁾

(§. 9.) *Difficilius*] Nota, universitatem vel plures difficiliter ⁷⁸⁾ consentire: ⁷⁹⁾ et facit *infr. De acquir. possess. l. I. §. fin.* (L. 1. §. 22. D. 41, 2.), et *infr. De libertis universit. l. I. §. Sed an omnino* ⁸⁰⁾ (L. un. §. 1. D. 38, 3.) et *infr. De arbitr. l. Et si unus §. fin.* (L. 17. §. 7. D. 4, 8.). Item ⁸¹⁾ argum. contr. *infr. Quod metus causa l. Metum §. Animadvertendum* (L. 9. §. 1. D. 4, 2.). Et facit ad hunc §. *Inst. De jur. natur. §. Senatus consultum* (§. 5.), et in *Auth. De referendariis §. pen. Coll. II.* ⁸²⁾ (Nov. 10. §. 1.) Accursius. ⁸³⁾

Observabatur] a populo.

(§. 10.) *Magistratus*] i. e. praetores.

Quisque] scil. actor vel reus. ⁸⁴⁾

(§. 11.) *Rebus dictantibus*] Nota, commodius rem per unum expediri: sic *infr. De admin. tut. l. III. §. Apparet.* ⁸⁵⁾ (L. 3. §. 6. D. 26, 7.). Accurs. ⁸⁶⁾

⁷⁵⁾ Accurs. Cod. Mers.

⁷⁶⁾ quia unum. Cod. Mers.

⁷⁷⁾ Accurs. Cod. Mers.

⁷⁸⁾ In recentioribus edd. est *difficulter*.

⁷⁹⁾ nota — consentire. In cod. Mers. et ed. Rub. 1477. est: *nota universitatem non posse vel difficile, vel plures consentire*.

⁸⁰⁾ si autem omnino. Cod. Mers.

⁸¹⁾ item deest in cod. Mers.

⁸²⁾ coll. II. deest in Cod. Mers.

⁸³⁾ Accurs. Cod. Mers.

⁸⁴⁾ Istae glossae: *Observabatur, Magistratus, Quisque*, deest in cod. Mers.

⁸⁵⁾ *apparet*. In cod. Mers. et in edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Benedict. est: §. *Quod in tutor.*, qui nunc est §. 5.

⁸⁶⁾ Accurs. Cod. Mers. Edd. Jenson. de Tortis 1502.

Per partes] Quia primo de populo ad senatum ventum est, et nunc de senatu ad principem.

(§. 12.) *Lege*] Hic ponitur pro lege XII tabularum.⁸⁷⁾

Sine lege] i. e. sine interrogatione populi: nec enim⁸⁸⁾ in senatusconsultis interrogatur populus, ut fiebat in compositione legis, ut *Inst. de jur. nat.* §. *Lex* (§. 4.), et facit ad hunc §. in dicto titulo *Inst.* §. *Sed quod principi* (§. 6.). Accursius.⁸⁹⁾

(§. 13.) *Post originem. Exposuimus*] in suis locis.⁹⁰⁾

Parum est] Nota et facit *C. De judaeis l. Nullus* (L. 14. C. 1, 9.). Accursius.⁹¹⁾

Reddere possint] scil. magistratus. Accurs.⁹²⁾

Produci] Nota et facit *infr. De jure fisci. l. Non intelligitur* §. *Divi fratres*. (L. 3. §. 5. D. 49, 14.). Accursius.⁹³⁾

(§. 14.) *Quod*⁹⁴⁾ *ad magistratus*] Alias est hic §. et non ibi: *in initio civitatis*. Accurs.⁹⁵⁾

(§. 15.) *Celerum*] i. e. militum, qui celeres sunt. Accursius.⁹⁶⁾

Equitibus] qui celeres sunt.

(§. 16.) *Exactis*] i. e. expulsis.

Rogatum] i. e. interrogatum, quod in constituenda lege fiebat.⁹⁷⁾

87) Glossae: *Per partes* et *Lege* desunt in cod. Mers. haec glossa antepositur glossae: *Parum est*.

88) *enim*. deest in cod. Mers.

93) Accurs. Cod. Mers.

89) Accurs. Cod. Mers. Ed. Rub. 1477.

94) *Quod ad magistr.* Cod. Mers.: *Idem ad mag.*

90) *libris*. Edd. Rub. 1477. de *Tortis*. Bened. — In cod. Mers. deest haec glossa.

95) Accurs. Cod. Mers.

96) Accurs. Cod. Mers.

91) Accurs. Cod. Mers.

97) Glossae: *Equitibus*, *Exactis*, *Rogatum*, desunt in cod.

92) Accurs. Cod. Mers. In cod. Mers. et in ed. Rub. 1477.

Mers.

Dicti consulerent] Et facit, ⁹⁸⁾ ut nomen sit
conueniens ⁹⁹⁾ rei, ut *C. De defensor. civitat. l. De-*
fensores nihil (L. 5. C. 1, 55.) et *Inst. De donat. §.*
Est et aliud (§. 3. J. 2, 7.). Accursius. ¹⁰⁰⁾

Nisi jussu] alias injussu, ¹⁰¹⁾ i. e. sine jussu,
et hoc in criminalibus causis. Accursius. ¹⁰²⁾

(§. 18.) *Ab his*] i. e. qui positi erant in confini-
bus. ¹⁰³⁾

Sextum mensem] Nota, si fit Bononiae, et facit
infr. De officio procons. l. antepen. (L. 14. D. 1, 16.),
et facit ad §. istum *infr. De offic. praef. praet. l. I.*
§. I. (L. un. §. 1. D. 1, 11.) Accursius. ¹⁰⁴⁾

(§. 19.) *Magistratus*] priores, qui scilic. prius
erant constituti, nec erant tantae potestatis, quanta
erat hic novus, ut *supr. eod. §. Populo deinde aucto*
(§. 18.) Accursius. ¹⁰⁵⁾

(§. 20.) *Exactos*] Hic signatur contra *supr. eod.*
§. Exactis in fine §., ubi dicit prope XX annis, et hic
dicit XVII. Sed dic, quod bis fuerunt expulsi: ibi
de prima expulsionione ante legem XII tabularum: hic
de alia post legem praedictam. Vel dic parum distare
inter utrumque numerum, maxime cum his ponit: *fe-*
re, et ibi: *prope*. Accursius. ¹⁰⁶⁾

In monte] Aventino. Accursius. ¹⁰⁷⁾

(§. 21.) *Scita*] i. e. statuta. ¹⁰⁸⁾

98) Cod. Mers. *nota et facit.*

99) *conueniens.* Edd. Jenson.
Bened. Hug. a Porta 1542. 1548.
1558. Gen. 1625. — Cod. Mers.
Edd. Rub. 1477. de Tortis 1502:
consequens.

100) *Accurs.* Cod. Mers.

101) Ita edd. Rub. 1477. Jen-
son. de Tortis 1502. Bened. —
Caeter: *injussu. alias nisi jus-*

su. — Cod. Mers.: *nisi jussu.*
alias injussu, alias jussu.

102) *Accurs.* Cod. Mers.

103) Haec glossa deest in cod.
Mers.

104) *Accurs.* Cod. Mers.

105) *Accurs.* Cod. Mers.

106) *Accurs.* Cod. Mers.

107) *Accurs.* Cod. Mers.

108) Deest haec glossa in cod.
Mers.

(§. 22.) *Illi praeessent*] Archivo forte vel grammatophylacio, ut *infr. De poenis. l. Moris.* (L. 9. D. 48, 19.). Accursius. ¹⁰⁹⁾

Quod inquirendae] Facit *infr. De officio quaestoris l. ult.* (L. un. D. 1, 13.) Accurs. ¹¹⁰⁾

(§. 24.) *Latum est*] i. e. dictum est inter prudentes. ¹¹¹⁾

Abdicarent] Imo videtur, quod non possit abdicare, ¹¹²⁾ ut *infr. De offic. praes. l. penult.* (L. 20. D. 1, 18.) contra. Sed hic ¹¹³⁾ fecit in manu populi: sed per se non posset, ut ibi. Accursius. ¹¹⁴⁾

Quod] i. e. quia. ¹¹⁵⁾

Sufficere] i. e. alios magistratus loco sui constituere, i. e. ut nulli eis substituerentur. Accursius. ¹¹⁶⁾

Appium Claudium] iudicem quendam. Accursius. ¹¹⁷⁾

Vindicias] i. e. sententias. Accursius. ¹¹⁸⁾

109) Ita haec glossa restituenda videtur ex L. 9. §. 6. D. de poenis. Occurrit ista glossula in cod. Mers. et in ed. Rub. 1477, et in illo quidem ita exhibitur: „*Aedibus praeessent*] *Archivo forte vel graniato philaco, ut infr.*“ cet.; — in edit. libr. autem est ita: „*Illi praeessent*] *archidio forte vel graniato philatio, ut infr.*“ cet. — Accursii nomen occurrit non nisi in cod. Mers.

110) Accurs. Cod. Mers.

111) In Cod. Mers. est: *Et cum placuisset, i. e. dictum est prudentes.*

112) *possint abdicari.* Cod. Mers.

113) *hoc.* Cod. Mers.

114) Accurs. Cod. Mers. Ed. Rub. 1477.

115) Occurrit haec glosula in Cod. Mers. et in edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened. — Dicti libri hic in contextu habent *quod*; ceteri, qui omitunt hanc glossam, in contextu exhibent: *et*; ita et Haloand. Florentiae est: *quo.*

116) Accurs. Cod. Mers.

117) Accurs. Cod. Mers.

118) Accurs. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. — In cod. Mers. deest haec glossa.

Amore virginis] Nota, sic forte evenit *infr. De minor. l. Aemilius in fin.* (L. 38. D. 4, 4.), et *C. De arbitr. l. Arbitrorum* (L. 3. C. 2, 56.) Accurs. ¹¹⁹⁾

Indignatus] dictus Virginius. Accurs. ¹²⁰⁾

Observantia] Quae erat, ut si aliquis vellet aliquam sibi in uxorem copulare, supponebatur aliquis, qui eam ¹²¹⁾ peteret in servitutem, quasi esset serva, et iudex pronunciabat illam liberam esse, et sic postea fiebat matrimonium. Sed ¹²²⁾ iste iudex captus amore virginis iudicavit eam esse ancillam. Accurs. ¹²³⁾

Vindicias] i. e. sententias vel sententiam, sic dictam a Vindice, ¹²⁴⁾ Vitelliorum servo. Vel sunt verba solennia pro libertate danda.

Detexerat] Haec fuit ¹²⁵⁾ interpositio.

Et] Repete: et cum. ¹²⁶⁾

Castitatem] Haec enim sola possibilis est, hominum animas Deo ¹²⁷⁾ praesentare, ut in *Auth. De lenon. §. I.* ¹²⁸⁾ et *§. II. Coll. III.* ¹²⁹⁾ (Nov. 14. §. 1.) Accursius. ¹³⁰⁾

Necati sunt] magistratus praedicti.

Recepit] quem ante legem XII tabularum habebat. ¹³¹⁾

(§. 25.) *Deinde post aliquot annos*] Isti aliquot

119) Accurs. Cod. Mers.

120) Accurs. Edd. de Tortis 1502. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. — In cod. Mers. deest haec adnotatio.

121) *illam*. Cod. Mers.

122) *Et* Cod. Mers.

123) Accurs. Cod. Mers.

124) *Vindicio*. Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

125) *est*. Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

126) Ista glossae: *Vindicias*, *Detexerat*, *Et*, desunt in cod. Mers.

127) In cod. Mers. his est *Deo*.

128) §. 1. In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. est: §. *sancimus*.

129) In cod. Mers. est: *Auth. dum leno. §. 1. Accurs.*

130) Accurs. Cod. Mers.

131) Glossae: *Necati sunt* et *Recepit* desunt in cod. Mers.

anni fuerunt plures centum et XVII, ut probatur *supr.* eod. §. *Omnia tamen* (med. §. 6.), et §. *Hisdem temporibus* ¹³²⁾ (§. 20.). Accursius. ¹³³⁾

(§. 29.) *Deinde cum esset*] Alias escae, i. e. frumento publico. Alii habent hastae, et exponunt, i. e. parciastrae, i. e. exercitui, et alii habent vestae, ¹³⁴⁾ et eodem modo exponitur. Accurs. ¹³⁵⁾

(§. 31.) *Vespertinis temporibus*] Quia usque ad nonam in publicum ¹³⁶⁾ morabantur, ut debent: sed hodie delegati a mane ¹³⁷⁾ usque in sero, ut *Auth. De judic. §. Sedebunt. Coll VI.* ¹³⁸⁾ (Nov. 82. c. 3.). Item contra *infr. De feriis More* (L. 8. D. 2, 12.), et X. *De offic. et potest. jud. deleg. cap. Consuluit.* (cap. 24. X. 1, 29.) Accurs. ¹³⁹⁾

(§. 32.) *In ditionem*] i. e. in potestatem Romanam. Accursius. ¹⁴⁰⁾

A Cerere] i. e. Dea frugum s. messium. Accursius. ¹⁴¹⁾

De fideicommisso] Facit *infr. Inst. De fideicom. heredit. §. I.* (2, 23.) Accursius. ¹⁴²⁾

132) Cod. Mers. §. *hiis de temporibus cum plures.*

133) Accurs. Cod. Mers.

134) *hastae — vestae.* In cod. Mers. est: *astae i. e. panustrae* (panustrae?) *vestae.* — Ed. Rub. 1477.: *hastae, et exponunt infra per ciastrae, i. e. cet.* — Ed. Jenson.: *hastae, et exponunt infra per ciastrae i. e. exercitii cet.* — Ed. de Tortis 1502.: *hastae, et exponunt i. e. parciastrae i. e. exercitii cet.* — Ed. de Bened. — *infra parciastrae i. e. exercitii.* — Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558.

Gen. 1625.: — i. e. *partiastrae, i. e. exercitui.*

135) Accurs. Cod. Mers.

136) *in publico.* Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

137) *a mane.* deest in cod. Mers.

138) *col. VI. — consuluit.* deest in cod. Mers.

139) Accurs. Cod. Mers.

140) Accurs. Cod. Mers.

141) Accurs. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. — In cod. Mers. deest haec glossa.

142) Accurs. Cod. Mers.

44 Glossa in L. 2. §. 33. 35 — 38. D. I. 2.

(§. 33.) *Magistratus*] Inspecto initio: sed postea factus est magistratus, ut *infr. De offic. praef. vigil. l. II.* (L. 3. D. 1, 15.), quae est contra. Accursius. ¹⁴³⁾

(§. 35.) *Professum*] Qui regeret scholas. ¹⁴⁴⁾ Accursius. ¹⁴⁵⁾

(§. 36.) *Fuit imprimis*] Post superiorem Tiberium: alias contra, ut *supr. prox. §.* Accurs. ¹⁴⁶⁾

Generis] alias genus. Accursius. ¹⁴⁷⁾

De Pyrrho] i. e. de rege Epirotarum. ¹⁴⁸⁾

R litteram invenit] Immo ante ipsum per mille tempora est inventa, sed dicitur eam invenisse, ut proferretur in quibusdam partibus. ¹⁴⁹⁾

(§. 37.) *Sophon* ¹⁵⁰⁾] i. e. sapientem. Sed contra *infra* ¹⁵¹⁾ *eod. §.* Deinde *Sextus* (§. 38.). Sed certe licet idem significet *sapiens*, quod ibi dicit, quod hoc graecum *sophon*, ¹⁵²⁾ non tamen est idem nomen. Accursius. ¹⁵³⁾

Deinde Quintus Mucius] scil. fuit.

Tesserae ¹⁵⁴⁾] i. e. tabulae. ¹⁵⁵⁾

(§. 38.) *Sapiens est*] Contra ¹⁵⁶⁾ *supr. eod. §.* *Fuit post hos.* (§. 37.) Accursius. ¹⁵⁷⁾

143) Accurs. Cod. Mers.

144) *scolas.* Cod. Mers. — In recentioribus editionibus est haec additio: *Immo domi docebant.*

145) Accurs. Cod. Mers.

146) Accurs. Cod. Mers.

147) Accurs. Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened.

148) *Epirretarum.* Cod. Mers.

149) Deest haec glossa in edd. Rub. 1477. Jenson.

150) *sophin.* Edd. Rub. 1477. Jenson. — *sophyn.* Edd. de Tor-

tis 1502. Bened. — In cod. Mers. est: *Populus Romanus. Graeca* i. e. cet.

151) *ut infra.* Cod. Mers.

152) Cod. Mers. *Graecum Saphir.*

153) Accurs. Cod. Mers. Ed. de Tortis 1502.

154) Cod. Mers.: *taxarae.*

155) In cod. Mers. additur *Ac s. Az.*

156) *contra.* deest in cod. Mers.

157) Accurs. Cod. Mers.

(§. 40.) *Plus eloquentiae*] Sic Rolandus pedis vaccae¹⁵⁸⁾ et quidam noster amicus. Accurs.¹⁵⁹⁾

(§. 43.) *Traditur*] i. e. dicitur.

Intellexit] Assume enim quod est supra.

Namque eum] Quintum Mucium.¹⁶⁰⁾

Turpe est patricio] Nota quem non audiri, si dicat se ignorare, quae tractavit. Sic *supr. in prooemio in princ.*, et *infr. Ad SC. Vellejanum l. Quamquam* (L. 7. D. 16, 1.) Accursius.¹⁶¹⁾

(§. 44.) *Conscripserunt*] scil. Servi Sulpicii scholares.

Digesti sunt] i. e. facti sunt. Accurs.¹⁶²⁾

Vicesimae] scil. partis dandae fisco testamento ab omnibus his hominibus.¹⁶³⁾

(§. 47.) *Sex mensibus*] Inde libri semestres dicuntur, ut *Inst.*¹⁶⁴⁾ *De excusat. tutor. §. Item*¹⁶⁵⁾ *Divus* (§. 1. J. 1, 25.). Accursius.¹⁶⁶⁾

Tradita fuerunt] ut circa textum.¹⁶⁷⁾

*Primus cepit*¹⁶⁸⁾] scil. potestas de jure respondendi¹⁶⁹⁾, et facit *infr. De his, qui notantur infam.*

158) Cod. Mers.: Sic Rosa de pede vaccae.

159) Accurs. Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson.

160) Quinto Mucio. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened. — In cod. Mers. desunt glossae: *Traditur*, *Intellexit*, *Namque eum*.

161) Accurs. Cod. Mers. Ed. de Tortis 1502. In edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. est: *quamquam* etc.

162) Glossae: *Conscripserunt* et *Digesti sunt* desiderantur in cod. Mers.

163) In cod. Mers. haec glossa in duas diffinditur glossas:

Vicesimae. scil. partis dandae fisco. Accurs. — *Testamento*. ab omnibus hominibus scil. Accurs.

164) In omnibus edd. praeter ed. Gen. 1625 est: *ut infr. de exc.* etc.

165) *Idem*. Cod. Mers.

166) Accurs. Cod. Mers.

167) Deest haec glossa in cod. Mers.

168) *primus cepit*. In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. est: *beneficio dari*, scil. etc.

169) Cod. Mers.: *poterat de jure responderi*.

l. Athletas. §. Designatores (L. 4. §. 1. D. 3, 2.) *Accursius.* ¹⁷⁰⁾

Sed praestare] Nota quaedam honeste ¹⁷¹⁾ conceduntur, non tamen honeste petuntur: et facit *infr. De var. cognit. l. I. §. Est enim* (L. I. §. 5. D. 50, 13.), et in *Decreto XVII Dist. c. de elogiis in fine* ¹⁷²⁾ (c. 8. D. 18.), et *infr. Qui et a quibus l. I. et l. final.* (L. 32. D. 40, 9.), et *C. De pet. bonor. sublat. l. I.* (C. 10, 12.), et *infr. De offic. praet. l. Barbarius* (L. 2. D. 1, 14.), et *infr. Ad leg. Jul. ambit. l. I.* (L. un. D. 48, 14.). *Accursius.* ¹⁷³⁾

Usque] Converte, usque ad praefecturam. *Accursius* ¹⁷⁴⁾

AD TIT. III.

DE LEGIBUS.

De legibus et senatusconsultis et longa consuetudine] Tres habet partes haec rubrica. ¹⁾ De prima multae leges in hoc titulo dicunt. De secunda, scil. de SC. specialiter ²⁾ dicitur *infr. eod. l. Non ambigitur* (L. 9.), et *Neque leges* (L. 10.), et *l. Et ideo* (L. 21.). De tertia dicitur *infr. eod. l. De quibus* (L. 32.), et sequentibus. ³⁾ Sed cum ⁴⁾ in toto

170) *Accurs.* Cod. Mers.

1) *hic titulus.* Edd. Hug. a

171) Cod. Mers.: *quaedam sunt, quae honeste.*

Porta 1548. 1558.

172) Cod. Mers.: *eulogiis;* et deest: *in fine.*

2) *principaliter.* Cod. Mers.

3) *et in seqq.* Cod. Mers.

173) *Accurs.* Cod. Mers.

4) In cod. Mers. est: *Sed*

174) Deest haec glossa in cod. Mers.

pro (quaero?) *cum;* et mox deest: *de.*

corpore juris de legibus tractet, quare hic specialem titulum ponit? Respondeo secundum Joannem: quia aliae leges de negotiis hominum dicunt, hae autem leges tractant de legibus condendis et interpretandis. Accursius. ⁵⁾

L. I.

Lex est] Haec descriptio quatuor habet partes. Prima: Lex est commune praeceptum, i. e. communi utilitate statutum; vel dic, commune praeceptum i. e. ⁶⁾ communiter toti universitati factum, et ponitur hic praeceptum large pro quatuor virtutibus legis, quae sunt *infr. eod. l. Legis virtus* (L. 7.) Item subjicit virorum prudentum consultum, i. e. cum deliberatione prudentum constitutum. ⁷⁾ Item subjicit delictorum coërcitio: coërcet enim delicta puniendo, ut *supr. De just. et jure l. I.*, ibi: *bonos non solum* etc. (med. §. 1.), et ut unius poena sit metus multorum, ut *C. Ad leg. Jul. repetund. l. I.* ⁸⁾ (C. 9, 27.), et *C. De furtis. l. Si quis servo.* ⁹⁾ *in fine* (L. 20. C. 6, 2.). Item de delicto ignoranter commisso puniendo da exemplum in eo, qui lapidem projecit, et praeter euntem casu percussit, ut *infr. Ad leg. Aquil. l. Scientiam §. penult.* ¹⁰⁾ (L. 45. §. 4. D. 9, 2.), et *l. Si ex plagio. §. Aequè* (L. 52. §. 2. med.) Item aliud exemplum est, ut *infr. De cust. reor. l. Carceris*, ¹¹⁾ *et l. Milites* (L. 8. L. 12. D. 48, 3.), et *Inst. Vi bonor. rapt. §. Quia tamen* (§. 1. J. 4, 2.), et *infr. De*

5) Accurs. Cod. Mers.

6) commune praeceptum i. e. Haec verba desunt in cod. Mers.

7) constituitur. Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson.

8) Hic locus deest in cod. Mers.

9) Si quis per. Cod. Mers.

Ed. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened. — Vid. supr. pag.

10) In recentioribus edd. est: §. qui cum aliter. vers. sed si.

11) Cod. Mers.: l. Carceri, et infr. de exhibitione reorum l. milites.

poenis. l. Respiciendum §. Delinquunt (L. 11. §. 2. D. 48, 19.), et *infr. Quod vi aut clam l. Servius* (L. 4. D. 43, 24.), et *infr. Ad l. Corneliam de sicar. l. Lege §. Cum quidam* (L. 4. §. 1. D. 48, 8.). Item subjicitur quarta pars: communis reipublicae sponsio, scil. interrogatione facta a consule, et communiter a populo facta ¹²⁾ responsione, quod si ¹³⁾ placeat esse statutum, ut *hic et Inst. De jure nat. §. Lex (§. 4.)*: et nota, quod haec et illa descriptio eadem est quo ad sensum, licet quo ad verba discrepet: ideo autem est descriptio, ¹⁴⁾ non definitio, quia aliqua lex est, quae tamen non est communis, ut *infr. tit. I. l. I. §. fin.* ¹⁵⁾ (L. 1. §. 2. D. 1, 4.); solum ergo vult designare qualiter olim fiebat lex. Definatur alio modo ¹⁶⁾ lex, ut statim subjicit *infr.* ¹⁷⁾ *l. prox. Nam etc. Accursius.* ¹⁸⁾

L. II.

Nam etc.] Bene dico quod lex coërcet delicta, *nam etc.* Et nota quod ¹⁹⁾ sub hac lege sunt duo graeca, quorum quodlibet facit unam definitionem legis. Primum facit illam: lex est, cui omnes homines etc., et quod ibi dicit *donum Dei*, ideo dicit, quia nutu divino faciunt principes leges, ut *C. De praescript. longi temp. l. fin.* ibi: *Ideo enim* etc., cum propter hoc fecerit Deus imperatores, ut in *Auth. De fide instrum. §. Quia igitur imperium. col. VI.* ²⁰⁾ (Nov. 73. pro-

12) Cod. Mers.: *facta a populo.*

13) Cod. Mers.: *sic.*

14) *discreptio.* Cod. Mers.

15) Cod. Mers.: *ut infr. tit. I.*

16) Cod. Mers.: *diffinitur et alio modo.*

17) *infr.* deest in cod. Mers.

18) *Accurs.* Cod. Mers.

19) *quia.* Cod. Mers.

20) Cod. Mers.: *§. praeterea.*

prooem. §. 1.): omnis enim sapientia in ²¹⁾ domino Deo est, et omne datum optimum et omne donum perfectum de sursum est descendens a patre luminum etc. ²²⁾ Item lex est sapientum dogma, ²³⁾ i. e. doctrina per ora sapientum promulgata. Accurs. ²⁴⁾

Non voluntariorum ²⁵⁾] Ut cum non dolo, ²⁶⁾ sed culpa delinquimus, ut ignoranter, prout ²⁷⁾ exemplificavimus *supr. eod.* ²⁸⁾ *l. prima.* Accurs. ²⁹⁾

In civitate ³⁰⁾ *sunt*] Immo omnes dicit ³¹⁾ omnino, qui ubique reperiuntur, ut *C. De Judaeis l. Judaei* (L. 8. C. 1, 9.), et *De leg. et constit. l. Leges sacrae* (L. 9. C. 1, 14.). Et apostolus dicit, omnis anima sit subdita principi et ducibus ab eo missis, ut *C. De procurat. et conduct. august. domus l. XI.* ³²⁾ (L. un. C. 11, 71.) ³³⁾

Sed et phi. librum quem facit] scil. de lege, et incipit interpretatio graeca ³⁴⁾ sic: *lex est* etc. Et nota quod ³⁵⁾ de divinis tractat haec lex, ³⁶⁾ ut *C. De*

21) a. Cod. Mers.

22) In edd. de Tortis 1502. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. hic inseruntur haec: *Jac. c. I. et c. quam pio. I. qu. II.*, quae quidem desunt in cod. Mers. et in edd. Rub. 1477 et Jenson. Praeterea in edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. hic in margine additur: „*Sequentia non sunt Accursii.*“

23) Cod. Mers.: *item est legis dogma sapientum.*

24) Accurs. Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Benedict.

25) Edd. Rub. 1477. Jenson.: *non voluntate.* — Ed. Gen. 1625: *non ignorantia.*

26) Cod. Mers.: *ita ut non cum dolo.*

27) prout. Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. — Caet. ut.

28) eod. deest in cod. Mers.

29) Accurs. Cod. Mers.

30) *republica.* Ed. Gen. 1625.

31) *dicit.* deest in cod. Mers.

32) ut *C. — lib. XI. —* Ed. de Tortis 1502: *c. sollicite de majoritate et obedientia.*

33) In cod. Mers. hic in fine additur: *Az.*

34) Cod. Mers.: *interpretatio Burg. (Burgundionis).*

35) *quia.* Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.

36) Cod. Mers.: *dum divinis tractae erat lex.*

summa trinit., et *De sacrosanct. eccles.*, et *infr. Ne quid in loco sacro*, et in *Auth. De monachis. coll. I.* ³⁷⁾ et *Quomodo* ³⁸⁾ *oport. episcop. col. I. etc.*, ³⁹⁾ et ⁴⁰⁾ *De sanct. episcop. col. V.*, et in aliis titulis. ⁴¹⁾ *De humanis tractant fere omnes leges.* Accursius. ⁴²⁾

Et malis] Cuique secundum sua opera tribuendo, secund. Joannem, i. e. ⁴³⁾ bonis meritum, ut *C. De adsess. et domest. l. I.* (C. 1, 51.), et *De* ⁴⁴⁾ *stat. et imaginibus l. Et virtutum* (L. 4. C. 1, 24.); malis poenam, ut per totum titulum *De poenis* (D. 48, 19.). Accursius. ⁴⁵⁾

Ducem ⁴⁶⁾] Quia deducit ⁴⁷⁾ homines ad bonum. Accursius. ⁴⁸⁾

Regula est] i. e. compendiosa doctrina vel unius casus vel plurium, in ⁴⁹⁾ quibus eadem ratio vertitur: et in hoc ultimo improprie ponitur, ⁵⁰⁾ sed non in primo, sic enim definitur regula: est plurium rerum, compendiosa narratione facta, traditio, ut colligitur *infr. De reg. jur. l. I.*; melius facit ad hoc in ⁵¹⁾ *Decreto D. III. c. Omnes* (can. 4.) et *c. Regula* (can. 2.). Accursius. ⁵²⁾

Injustorum] scil. lex. Accursius. ⁵³⁾

Nam sunt civilia] i. e. naturali hominis ingenio,

37) *coll. I.* deest in cod. Mers.

38) Cod. Mers.: et tit. *Quomodo*.

39) Cod. Mers.: et edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened. hic inserunt: et *quomodo oporteat mon. (col. I.) etc.*

40) Cod. Mers.: et t. a. (i. e. titulo autentici) de sanctis episcopis et monachis.

41) et alii. Cod. Mers.

42) Accurs. Cod. Mers.

43) i. e. deest in cod. Mers.

44) *dum.* Cod. Mers.

45) Accurs. Cod. Mers.

46) Cod. Mers.: *ducere*.

47) Cod. Mers.: *ducit*.

48) Accurs. Cod. Mers.

49) *in.* deest in Cod. Mers.

50) et — ponitur. In cod. Mers.: *haec ultima secundo ponitur*.

51) *hoc est Decr.* Cod. Mers.

52) Accurs. Cod. Mers.

53) Accurs. Ed. Rub. 1477.

ut in restitutione minorum, ut *infr. De minorib. l. I. in princ.* (D. 4, 4.): duo enim contraria ponere videtur, i. e. duas species et ⁵⁴⁾ coaequivalentes, quarum neutra est altera, scil. jus naturale et civile, secund. Joannem. Accursius. ⁵⁵⁾

Non faciendorum] Ex hoc colligitur quaedam magistralis definitio: lex est sanctio sancta praecipiens honesta prohibens contraria; et facit *C. eod. l. Leges* ⁵⁶⁾ (L. 9. C. 1, 14.) Accursius. ⁵⁷⁾

L. III.

Jura in his quae] i. e. ⁵⁸⁾ verisimilia sunt. Vel dic, *in his quae*, scil. multum accidunt, non quae extra naturalem cursum; et secundum hoc erit casus huius Graeci, qui est in ling. lat. *infr. l. prox.* Accursius. ⁵⁹⁾

L. IV.

Ex his] Pone exemplum in Lazaro, an debuit rumpere testamentum, quod fecerat, et bona auferre heredibus? Et ⁶⁰⁾ certe non est de hoc lex: dicerem tamen quod posset, vel tanquam ipse, quia non videtur mortuus, qui tam cito resuscitavit, ut *infr. De divort. l. III.* (D. 24, 2.), et *De bonor. poss. sec. tabul. l. Si ex liber. §. Plane* (L. 11. §. 2. med. D. 37, 11.); vel tanquam alius, scil. posthumus, qui rumpit

Jenson. de Tortis 1502. — In Cod. Mers. deest haec glossa.

54) *et.* deest in Cod. Mers.

55) *Accurs.* Cod. Mers.

56) L. Leges II. edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

57) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson.

58) i. e. Ita eod. Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. — Edd. de Tortis 1502. Bened.: s. (i. e. scilicet). — Caet.: *sed.*

59) *Accurs.* Edd. de Tortis 1502. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

60) *et.* deest in cod. Mers.

testamentum, ut *Inst. De exhered. lib. §. I. (2, 13.)*
 Vel pone exemplum in lege scripta in *Auth. Ut sine
 prohib. matres debitr. et creditr. Coll. VII. §. Quia
 vero.* ⁶¹⁾ (Nov. 94. c. 2.), ubi dicitur quod propter
 bonas feminas non debet fieri lex, quia rarae sunt,
 sed propter malas, quia multae sunt. Item pone
 exemplum, ut *infr. De usucap. l. Justo. in princ. in
 fine primi responsi* ⁶²⁾ (L. 44. pr. D. 41, 3.), ubi
 dicit non acquiri nobis per filium non juste arrogatum,
 sicut per liberum hominem emptum, ⁶³⁾ quia ⁶⁴⁾ ra-
 rius arrogantur filii, quam amantur servi. Sed licet
 dicat hic, quod non constituuntur jura pro talibus,
 subaudi saepe, quandoque enim statuuntur, ut in his
 exemplis: *infr. De judiciis l. Sed et si §. Si paterfam.*
 (L. 28. §. 5, D. 5, 1.), et *Si pars hered. petat. l. Anti-
 qui* (L. 3. D. 5, 4.), et *C. De legit. hered. l. Si major*
 (L. 12. C. 6, 58.), et *Inst. De rerum divis. §. Insula*
 (§. 22.). Et facit ad hanc regulam *infr. De regul. jur.*
l. Ea quae (L. 64.), et *infr. Ad Trebellian. l. Postu-
 lante* (L. 44. D. 36, 1.), et *infr. De postul. l. I. §.*
Deinde (L. 1. §. 9. D. 3, 1.), et ⁶⁵⁾ *De solut. l. Si*
pater (L. 36. D. 46, 3.), et sequentem ⁶⁶⁾ prox. le-
 gem continuo cum ista. Accursius. ⁶⁷⁾

Accidere] i. e. miraculose venire. ⁶⁸⁾

61) Ed. Rub. 1477.: *Auth. Ut divin. jussion. col. VIII. —*
Cod. Mers.: Auth. Ut dubina
etc. §. quia vero.

62) Cod. Mers.: *in fine prin-*
cipii.

63) *emptum.* deest in ed. Rub.
 1477.

64) *ubi dicit — quia.* In cod.
 Mers. est: *ubi dicit usucap. non*

habere locum pro filiis arrogatis
sicut pro servis, quia etc.

65) In cod. Mers. hic inseri-
 tur: *et De rebus dubiis e. Si is.*
§. Utrum (L. 13. §. 3. D. 34, 5.)

66) Cod. Mers.: *sequentem*
hic. Proxima etc.

67) *Accurs.* Cod. Mers.

68) Haec glossa deest in cod.
 Mers.

L. VII.

Legis virtus] i. e. potestas. *Imperat* autem cum jubet Lex Julia de adulteriis accusantem et accusatum ⁶⁹⁾ et advocatos esse praesentes, quando servi torquentur in causa adulterii, et praecipit etiam servos publicari, i. e. confiscari, ⁷⁰⁾ ut *infr. Ad leg. Jul. de adulter. l. Si postulaverit §. Quaestioni* (L. 27. §. 7. D. 48, 5.), et §. *Jubet* (§. 11.) *Vetat* autem res immobiles minorum sine decreto alienari, ut *infr. De rebus eor. l. I.* (D. 27, 9.); item ne res ecclesiasticae, ut *C. De sacrosanctis eccles. l. Jubemus* (L. 14. C. 1, 2.). Sed nonne sufficebat imperare pro utroque? Resp.: non, quia imperat quod fieri vult, vetat quod fieri non vult, et commodius est singulas causas etc., ut *Inst. Quib. mod. testament. infirm. §. Alio* (§. 4. J. 2, 17.). *Permittit*, ut militi etiam post sententiam uti exceptionibus suis, ut *C. De juris et facti ignor. l. I.* (C. 1, 18.) Punit maleficia, ut in titul. *De poenis ff. et C.* (D. 48, 19. C. 9, 47.). Est et ⁷¹⁾ quinta virtus, i. e. *consulere*: ut ibi ⁷²⁾ extraneis consulit, ne expendant agendo querela, ut *infr. De inoffic. testam. l. I.* (D. 5, 2.); item consulit, ⁷³⁾ quod primo possessorium, quam petitorium si competit ⁷⁴⁾ intentetur, ut *infr. De rei vindicat. l. Is qui* (L. 25. D. 6, 1.), et facit *C. De transact. l. Age* (L. 3. C. 2, 4.). Vel dic quod continetur sub virtute permittendi. Sed numquid legis appellatione non continebitur, quod aliquod istorum ⁷⁵⁾ verborum non habeat? Resp.: imo continetur, alias nulla regula ju-

69) *accusatum.* deest in cod. Mers.

70) *i. e. confiscari.* deest in cod. Mers.

71) *et.* deest in cod. Mers.

72) *ut ibi.* Cod. Mers. ubi.

73) *consulit.* deest in cod.

Mers.

74) *competit.* Cod. Mers.

75) *horum.* Cod. Mers.

ris in legis appellatione caderet; vel verius, nulla est lex, quin ibi unum de talibus, vel aequipollens subaudiatur. Et facit ad hanc l. in *Decr. D. III. c. Omnis* (can. 4.).

L. VIII.

Jura generaliter] Potest poni exemplum in quolibet fere lege Codicis, quae certis personis dabantur, ut Vitali ⁷⁶⁾ vel alii, tamen sunt generales; quae enim frequenti indigent et communi auxilio, debent communiter se juvare, licet uni fuerit data, ut in *Auth. De her. et Falcid. §. 1. Coll. I.* ⁷⁷⁾ (Nov. 1. in prooem. et §. 1.), et facit *C. De divers. rescript. l. I.* ⁷⁸⁾ (L. 1. C. 1, 23.): et hoc si ita scribitur, ut sit jus commune: ⁷⁹⁾ secus si specialiter datur, ut *infr. tit. I. l. I.* (L. 1. D. 1, 4.) Sed secundum hoc omnis lex est regula, quia loquitur in pluribus casibus, in quibus est eadem aequitas, et de omnibus ⁸⁰⁾ hominibus, quod est falsum: sic ergo expone, ut dicas leges non sunt conditae, ut haec locum habeat in persona hujus, illa in persona alterius, et sic de singulis legibus et personis: sed generaliter in omnibus personis sit ejusdem casus responsio. Sed ⁸¹⁾ excipitur *C. De decurion. l. Neque Dorotheum* (L. 61. C. 10, 31.), et *C. De episcop. et cler. l. Quoniam venerabilis* (L. 23. C. 1, 3.). Regulae autem per signa universalialia cognoscuntur, affirmativa vel negativa, ut patet per omnes regulas juris, et maxime in l. prima, ubi dicit: *regula est, quae rem, quae est* etc. Accursius. ⁸²⁾

⁷⁶⁾ in tali. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.

⁷⁷⁾ coll. I. deest in cod. Mers.

⁷⁸⁾ l. si qua. Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened. Hug. a Porta 1542.

⁷⁹⁾ jus in commune. Cod. Mers.

⁸⁰⁾ universis. Cod. Mers.

⁸¹⁾ Sed. deest in cod. Mers.

⁸²⁾ Accurs. Cod. Mers.

L. IX.

Non ambigitur] Pone exemplum in petitione hereditatis, quae est inducta a senatoribus, ut *infr. de hereditat. petit.* ⁸³⁾ *l. Item veniunt. §. Pridie* (L. 20. §. 6. D. 5, 3.). Item in Vellejano; item in Macedoniano SCto, ut *infr. Ad Vellejan. l. II.* ⁸⁴⁾ (D. 16, 1.), et *infr. Ad Macedon. l. I.* (D. 14, 6.). Item in alio parificatur principi senatus, quia non appellatur a sententia sua, ut *infr. A quibus appellare non lic. l. I.* (D. 49, 2.): et intellige a ⁸⁵⁾ senatu toto, qui senatores centum ⁸⁶⁾ erant numero, ut *C. De petit. hered. l. fin.* (C. 3, 31.), non de quolibet senatore separatim: habet tamen quilibet singulariter et ⁸⁷⁾ sua alia privilegia, ut *infr. de senatorib. per totum.* Sed an hodie hoc possit ⁸⁸⁾ facere senatus? Resp. secund. Joannem: non sic hodie, nisi princeps permisit, ⁸⁹⁾ ut *Cod. eod. l. fin.* (L. 12. C. 1, 14.), quae est contraria, ubi dicit, quod solus princeps facit legem. Item facit ad idem, quod populus omne suum imperium transtulit, ⁹⁰⁾ ut *C. De vet. jure enucl. l. I. §. Sed et* ⁹¹⁾ *hoc studiosum* (L. 1. §. 7. C. 1, 17.). Alii dicunt, quod hodie ⁹²⁾ potest populus Romanus ⁹³⁾ et senatus ejus facere leges, ⁹⁴⁾ ut hic. Nec obstat dicta *l. fin.*, ⁹⁵⁾ quia solus imperator potest, i. e. ipse

83) Ita cod. Mers. — Edd. *de petit. heredit.*

84) Cod. Mers. *l. I.*

85) Cod. Mers.: *de.*

86) *quia centum.* Cod. Mers.

87) *singulariter et.* deest in cod. Mers.

88) *hoc possit.* Ed. Rub. 1477.

— Cod. Mers.: *hanc possit.* —

Ed. Jenson.: *hoc opus sit.* —

Caet.: *hoc opus possit.*

89) *permisit.* Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. — Caet.: *permiserit.*

90) *imperium in eum transtulit.* Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

91) *et.* deest in cod. Mers.

92) *quod et hodie.* Cod. Mers.

93) *Rom. pop.* Cod. Mers.

ita et mox.

94) Cod. Mers.: *legem.*

95) *fin.* deest in cod. Mers.

solus, et nullus alius solus, et revocare potest pop. Rom., quod concessit, sicut et iudex qui delegat, cum sibi proprietas remansit, ut *infr. De off. ejus, cui mand. est jurisdictio l. I. §. fin.* ⁹⁶⁾ (D. 1, 21). Primam laudo, secund. Hugolinum. ⁹⁷⁾ Accursius. ⁹⁸⁾

L. X.

Neque leges] Nomen generale. Accurs. ⁹⁹⁾

Senatusconsulta] Nomen speciale. Accurs. ¹⁰⁰⁾

Scribi possunt] Propter humanam ingenii exiguitatem, *multas enim* etc., ut *C. De vet. jure enucl. l. II. §. Sed quia* (L. 2. §. 18. D. 1, 17.). Vel propter nimiam negotiorum mutabilitatem, ut *infr. De usur. l. Mora. in princ.* (L. 32. pr. D. 22, 1.) Vel propter ¹⁰¹⁾ incognitam hominum infidelitatem, ¹⁰²⁾ ut *infr. De testib. l. III. §. Ideoque*, ibi: *tu magis* etc. ¹⁰³⁾ (L. 3. §. 1. D. 22, 5.). Vel propter delictorum multipliciter, ut *infr. De extraordinar. crim. l. penult. §. Sunt quaedam* (L. 9. D. 47, 11.). Et ideo etc.: ¹⁰⁴⁾ et sic continua lege seq., ¹⁰⁵⁾ quae

96) *l. I. in fine.* Cod. Mers.

97) *secund. Hugolin.* deest in cod. Mers.

98) *Accurs.* Cod. Mers.: Edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

99) *Accurs.* Cod. Mers.

100) *Accurs.* Cod. Mers.

101) *propter.* deest in cod. Mers.

102) *fidelitatem.* Cod. Mers.

103) *l. III. ibi: tu magis.* Cod. Mers. Edd. de Tortis 1502.

Bened. — Edd. Rub. 1477. Jen-son.: *l. Nec, ibi: tu magis.*

104) et ideo etc. Quid significant haec verba non intelligo; in lege allegata non occurrunt. Fortasse post verba *leg. seq.* sunt ponenda. Vel dic, quod nova hic incipit glossa ad *l. Et ideo* (L. 11.), quae quidem eo confirmari videtur opinio, quod saepius allegatur: sequens *l. Non possunt* (L. 12.). Attamen in omnibus libris haec verba uno contextu leguntur cum glossa *Scribi possunt.*

105) Cod. Mers.: *sequentem legem.*

ex superiori infertur, et exigit exempla pro se et ¹⁰⁶⁾ pro ea: dic ergo, ex his, quae constituuntur, i. e. accidunt de novo, ut ita haec lex loquatur quando dubitatio evenit super novo facto: et sequens l. *Non possunt*, ¹⁰⁷⁾ quando dubitatio est in veteri facto, non tamen adhuc lege determinato, secund. Joannem. Vel melius econtra *constituuntur* proprie sumitur, cum dubitatur in verbis legis. Lex autem sequens, scil. *Non possunt*, ¹⁰⁸⁾ loquitur, cum dubitatur de facto novo; quod non est in lege; et quod dicit *aut interpretatione*, i. e. ¹⁰⁹⁾ iudicium, ut ita iudex interpretetur ¹¹⁰⁾ legem, et ¹¹¹⁾ facit C. *De episcop. aud. l. Si lenones* (L. 12. C. 1, 4.). Vel dic, *interpretatione*: ¹¹²⁾ jurisconsulti auctoritate; ¹¹³⁾ aut *constitutione*: scil. principis.

L. XI.

Et ideo. Certius] i. e. certum constituatur, scil. quod primo erat dubium secundum secundam expositionem. ¹¹⁴⁾ Interpretatur enim jurisconsultus verbum dubium legis, ut *infr. Si certum petat. l. I. in princ., et l. II. §. Appellata* (L. 1. pr. L. 2. §. 2. D. 12, 1.). Princeps etiam ¹¹⁵⁾ interpretatur verbum *aut pro et* ¹¹⁶⁾ C. *De V. S. l. pen.* (L. 4. C. 6, 38.). Item interpretatur substitutionem factam filiis ¹¹⁷⁾ ita

106) *vel.* Cod. Mers.107) *l. Non possunt.* deest in Cod. Mers.108) *scil. Non possunt.* deest in cod. Mers.109) *i. e.* Cod. Mers.: *scil.*110) *interpretatur.* Cod. Mers.111) *ut.* Cod. Mers.112) Cod. Mers.: *vel die my cum interpretatione.*113) *auctoritate.* deest in cod. Mers.114) *secund. sec. exposit.* deest in cod. Mers.115) *etiam.* deest in cod. Mers.116) Cod. Mers.: *aut, ut.*117) In cod. Mers.: *interpretatio substitutionum, i. e. in fratrum filiis. — Et mox tenentur pro teneri.*

demum teneri, si decesserint sine filiis, ut *C. De fideicom. l. Cum acutissimi* (L. 30. C. 6, 42.). Et ita etiam, si hodie occurreret ¹¹⁸⁾ dubitabile verbum in lege, oportet quod vel per jurisconsultum auctoritate principis, vel per principem fieret interpretatio, ut esset necessaria et probabilis et ab omnibus observanda, ut evenit in quaestionibus, ubi sunt contrariae opiniones dominorum, ¹¹⁹⁾ quae fiunt super verbis ¹²⁰⁾ legis, ut hic hic: *Dos a patre profecta* etc., ut *C. Solutio matrim. l. Dos* (L. 4. C. 5, 18.), et facit ad hanc legem *C. Nova vectigalia l. Non solent* (L. 3. C. 4, 62.). Accursius. ¹²¹⁾

L. XII.

Non possunt] Pone exemplum: in jure veteri ¹²²⁾ statutum est enim, quod si familia servorum alicujus fecerit furtum, liberatur dominus semel emendando furtum, ne tota familia careat: idem jus ¹²³⁾ trahitur, si dederit damnum, ¹²⁴⁾ ut *infr. Ad. l. Aquil. l. Illud* (L. 32. D. 9, 2.). Item pone exemplum, ut *infr. De negot. gest. l. Ex facto. in fin.* (L. 30. in fin. D. 3, 5.). Item pone exemplum ¹²⁵⁾ in jure novo, ut *C. De inoff. don. l. Precibus* (L. 3. C. 3, 29.), ubi dicitur, querelam inofficiosae donationis trahi etiam ab intestato. ¹²⁶⁾ Item pone exemplum *C. De constit. pecun. l. fin.* (L. 3. C. 4, 18.). Prout ¹²⁷⁾

118) *occurrens*. Cod. Mers.119) *doctorum*. Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.120) *verbum*. Cod. Mers.121) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.122) Cod. Mers.: *in veteri jure*.123) *jus*. deest in cod. Mers.124) *dampnum*. Cod. Mers.125) *exemplum*. deest in cod. Mers.126) *ad intestatos*. Ed. Gen. 1625.127) *Et prout*. Cod. Mers.

trahitur ad ¹²⁸⁾ jus vetus refertur ad id, quod dicit in seq. lege *Interpretatione*, scil. jurisconsulti. Prout de novo dixi, refertur ad jura Codicis, ut dicas jurisdictione, scil. principis, ut princeps dicat jus ad hoc porrigendum vel prorsus novum statuendum, ¹²⁹⁾ ut *infr. De ventr. inspiciendo l. I. in princ.* (D. 25, 4.). Joannes tamen dixit: *interpretatione*, scil. iudicium ¹³⁰⁾ in iudicio. Haec est vera et sic prima exempla non valent; sed pone in patre, ut possit obligare filium pro fame, licet de venditione lex tantum dicat. ¹³¹⁾ Haec eadem prorogatio, quae fit ex jure scripto, fit etiam ex jure non scripto ad non scriptum, ut *C. Quae sit longa consuet. l. I.* (C. 8, 53.). Et ut haec sint plana distingue: cum dubitatio in iudicio contingit aut super aliquo novo negotio aut super lege aliqua: si super negotio, dominus imperator est consulendus, si tamen praesens sit, et ejus sit copia, ut *C. eod. l. Humanum* (L. 8. C. 1, 14.), et *De vet. jur. enucl. l. I. §. Sed quia divinae* (L. 2. §. 18. C. 1, 17.), et *infr. D. fideicomm. libert. l. Hoc itaque* (L. 27. D. 40, 5.), et *arg. C. De jud. l. fin. ibi: Ne compellatur etc.* (L. 18. C. 3, 1.): si autem non sit ejus copia, procedam de similibus ad similia, ut hic; — si vero super lege, ut *Dos a patre profecta etc.*, ¹³²⁾ siquidem ex consuetudine certo modo est intellecta, ejus ¹³³⁾ intellectui stabitur, ut *infr. eod. l. Minime* (L. 23.), et *l. Si de interpretatione* (L. 37.): quod si ex consuetudine expositio ¹³⁴⁾ non est certi-

128) *ad.* deest in cod. Mers., sicut in infra.

129) *dicat ad hoc jus corrigendum, vel prorsus novum statuendo.* Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened.

130) Cod. Mers.: *interpretationes iudicium.*

131) *Haec est vera — dicat.* Haec verba desunt in cod. Mers.

132) *ut — etc.* deest in cod. Mers.

133) *ei.* Cod. Mers.

134) *expositio.* deest in cod. Mers. et in edd. Rub. 1477. Jenson.

ficata, recurritur, ut dictum est, ad principem, si sit ejus copia, ut *C. eod. Cum de novo* (L. 11. C. 1, 14.), et *supr. eod. Et ideo* (L. 11.), et *infr. eod. Nam* (L. 13.), ibi: *vel certe jurisdictione*. Alioquin interpretabor in benigniorem partem, ut *infr. eod. l. Benignius* (L. 18.) et *l. In ambigua* (L. 19.). Sed ¹³⁵⁾ si dubitatur, quae sit benignior pars, ¹³⁶⁾ verborum significatione stabo, ut *infr. De condit. et demonstr. l. Publius. §. I.* (L. 36. §. 1. D. 35, 1.), quamquam videtur ¹³⁷⁾ primum ¹³⁸⁾ standum significationi verborum, ut *infr. De legat. III. l. Non aliter* (L. 69. D. 32.). Tertio procedam de similibus ad similia, ut *supr. eod. l. Neque leges. Accursius.* ¹³⁹⁾

Eorum] i. e. legum vel senatusconsultorum, vel dic articulorum. ¹⁴⁰⁾

L. XIII.

Nam ut ait. Suppleri] Procedendo de similibus ad similia, ut *infr. De reg. jur. l. Quae contra* (L. 141.), et *l. Quae propter* (L. 162.), et *De legat. I. l. Si domus. §. Cum alieni* (L. 71. §. 4. D. 30.) *Accursius.* ¹⁴¹⁾

L. XIV.

Quod vero] Hanc continua cum duabus superioribus legibus. ¹⁴²⁾ Bene dico, statutum esse proce-

135) *Vel.* Cod. Mers.

136) *pars.* deest in cod. Mers.

137) *videretur.* Cod. Mers.

138) Cod. Mers.: *primo.*

139) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

140) Haec glossa deest in cod. Mers.

141) *Accurs.* Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. — In cod. Mers. deest haec glossa.

142) Cod. Mers.: *cum superioribus duabus, omissio verbo legibus.*

dendum de similibus ad similia, ¹⁴³⁾ verumtamen ¹⁴⁴⁾ quod contra etc., ut pone exemplum in muliere, quae habet privilegium et omnibus praeferatur, quod suo heredi tamen non datur, nisi filio, ¹⁴⁵⁾ ut *C. Qui pot. in pign. hab. l. fin. in fin.* (L. 12. C. 8, 18.), et *C. De privil. dot.* (L. un. C. 7, 74.). Item pone exemplum ut *infr. t. I. l. I.* ¹⁴⁶⁾ (L. 1. tit. seq.). Item pone exemplum in patre, qui vendidit filium causa necessitatis, non tamen ¹⁴⁷⁾ trahitur, ut filius possit vendere patrem, ut *C. De patr. qui fil. distr. l. I.* (L. 1. C. 4, 43.). Sed nonne, quod dicitur *C. De furt. l. Si quis servo* (L. 20. C. 6, 2.), licet sit contra regulas juris communis, et ad filium trahitur? Resp.: sic, quia lex dicit, ut *infr. De servo corrupt. l. Ut tantum §. I.* (L. 14. §. 1. D. 11, 3.). Accurs. ¹⁴⁸⁾

L. XV.

In his] Exceptionibus a regula. ¹⁴⁹⁾

Regulam] Utpote cum ipsa deficiat, nec enim sunt exceptiones de regula, immo vitiant regulam in eo, quod excipiuntur, ¹⁵⁰⁾ ut *infr. De reg. jur. l. I.*: sed firmam dimittunt in aliis, ut in *Auth. De non alien. §. Ut autem. coll. II.* ¹⁵¹⁾ (Nov. 7. c. 6.); et pone exemplum hujus regulae: regulariter traditur, domini voluntatem servari, volentis rem suam in alium transferri, ut *Inst. De rer. divis. §. Per traditionem*

¹⁴³⁾ *procedendo ad similia.*
Cod. Mers.

¹⁴⁴⁾ *sed tamen.* Cod. Mers.

¹⁴⁵⁾ *nisi filio.* deest in Cod.
Mers.

¹⁴⁶⁾ *et C. De priv. dot. — l. I.* Haec verba desiderantur in
cod. Mers.

¹⁴⁷⁾ *tamen.* deest in cod.
Mers.

¹⁴⁸⁾ *Accurs.* Cod. Mers.

¹⁴⁹⁾ Haec glossa deest in cod.
Mers.

¹⁵⁰⁾ *excipiunt.* Cod. Mers.

¹⁵¹⁾ *coll. II.* deest in cod.
Mers.

(§. 40. J. 2, 1.); fallit in minoribus, ut *infr. De rebus eor. l. I.* (D. 27, 9.). Item regula ¹⁵²⁾ est, non committi furtum nisi invito domino: quandoque contra, ut *C. De furtis l. Si quis servo* (L. 20. C. 6, 2.). Dicentur ergo esse specialia talia statuta. Accurs. ¹⁵³⁾

L. XVI.

Jus singulare] Pone exemplum: propter communem utilitatem statutum est a senatoribus, qui habent ¹⁵⁴⁾ auctoritatem, ut *supr. l. Non ambigitur* (L. 9.), mulieres intercedentes non teneri, quod est contra jus commune, ut *infr. Ad Vellejan. l. I.* (D. 16, 1.). Item possunt poni exempla superioris legis et alterius *Quod vero* (L. 14.), tamen ad aliud ibi inducuntur, et hic: nam in *l. Quod vero* inducuntur, quod ¹⁵⁵⁾ non trahantur talia statuta ad similia; ¹⁵⁶⁾ in alia, quod in talibus non possumus sequi regulam juris communis, unde sit ¹⁵⁷⁾ speciale: hic autem, ut denotet differentiam inter jus commune et jus singulare. Accursius. ¹⁵⁸⁾

XVII.

Scire leges] Hic pro vere scire ponitur, cum ¹⁵⁹⁾ falli non possit: alias pro vehementi opinione, ut possit falli, ut *infr. De aqu. pluv. arc. l. II. §. antepen.* (L. 2. §. 8. D. 39, 3.). Et pone exemplum: caveatur in jure, quod manumissio ad servos, emancipa-

152) *Item regulare.* Cod. Mers.153) *Accurs.* Cod. Mers.154) Cod. Mers.: *a senatu, qui habet.*155) Cod. Mers.: *ut.*156) *ad similia.* Ita cod. Mers.— Edd.: *ad consimilia.*157) *fit.* Cod. Mers.158) *Accurs.* Cod. Mers. Ed. Rub. 1477.159) *ut.* Cod. Mers.

tio ad filios pertineat, ut *infr. Quando act. de pecul. est an. l. I. §. Merito* (L. 1. §. 4. D. 15, 2.), ibi tria attendes: ¹⁶⁰⁾ *verba*, item sensum proprium, qui ibi est, qui dicitur *vis*, item *potestatem*, quae est ut quandoque aliter sumantur dicta verba, ut *infr. De off. procons. l. II. in fin.* (D. 1, 16.). Item pone exemplum, ut *infr. Ad Macedon. l. I.* (D. 14, 6.), ubi dicit, quod mutua pecunia filiisfamilias ¹⁶¹⁾ non detur, et ibi tria attendes: *verba* et *vim*, i. e. proprium sensum, ¹⁶²⁾ et *potestatem*, quae est ut verbum *mutuum* etiam ad alios contractus in fraudem factos trahatur; ¹⁶³⁾ item pecunia prorogetur etiam ad alia, quae mutantur, si in fraudem fiat, ut *eod. tit. l. III. §. Is autem solus* (§. 3.), et *l. sed Julianus* ¹⁶⁴⁾ §. *Mutui* ¹⁶⁵⁾ (L. 7. §. 3.). Et facit ad hanc legem C. *De liber praeterit. l. III.* ¹⁶⁶⁾ (C. 6, 28.), et XXXVIII. D. c. *Omnes* (6.) et c. *Sedulo* (12.), et I. qu. I. *Marcion* (c. 64. C. 1. qu. 1.). Item nota, quod *vis* ¹⁶⁷⁾ s. potestas aliter accipitur *supr. eod. l. Legis virtus* (L. 7.). Accursius. ¹⁶⁸⁾

L. XVIII.

Benignius] Duobus modis expone; *primo*, benignius quam verba patiantur, et tunc pone exemplum: prohibetur alienatio, certe et etiam usufru-

160) *attendens*. Cod. Mers.; ita et *infr.*

161) *filiis*. Cod. Mers.

162) Cod. Mers.: *proprium suum sensum*.

163) Cod. Mers.: *Verbum mutuo et alios contractus in fraude factos*; amisso verbo *trahatur*.

164) Ed. Gen. 1625.: *l. Item*

si filiusfamilias; et his quidem verbis nunc incipit hoc fragmentum.

165) §. *non tantum*. Cod. Mers.

166) Cod. Mers.: *l. IV.*

167) *jus*. Cod. Mers.

168) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.

ctus ¹⁶⁹⁾ et pignoris constitutio prohiberi videtur, licet non sit alienatio, ut *C. De reb. alienand. l. fin.* (L. 7. C. 4, 51.), et *De fundo dot. l. I.* (C. 5, 23.); *secundo* improprie, i. e. benigne, et pone exemplum sicut ponitur *C. De nat. lib. l. Nuper* (L. 11. C. 5, 27.), ubi interpretatur superiorem legem *Cum quis* (L. 10.) in eo, qui concubinam acceperit ¹⁷⁰⁾ in uxorem, nam filii primo geniti legitimi efficiuntur, si alii postea nascuntur; interpretor: vel etiam si non nascantur, vel nati moriantur. Accursius. ¹⁷¹⁾

L. XIX.

In ambigua] i. e. obscura. ¹⁷²⁾ Pone exemplum in verbo *pervenire* ambiguo, ¹⁷³⁾ ut *infr. De petit. hered. l. Utrum* (L. 14. D. 5, 3.). Sed quid differt haec a superiori lege *Benignius* ¹⁷⁴⁾? Respond.: superior intelligitur, cum interpretatio est necessaria propter obscuritatem, non propter multiplicitatem, hic autem quando propter ¹⁷⁵⁾ multiplicitatem est ambiguitas, ut quia verbum multos habet sensus: vel ibi in toto, hic in verbo. ¹⁷⁶⁾ Item potest poni in rescriptis benigne interpretandis, ut *C. De inoff. test. l. Si quando in princ.* (L. 35. pr. C. 3, 28.), et facit *infr. De reg. jur. l. Semper in obscuris* ¹⁷⁷⁾ (L. 9.), et l. Quo-

169) certe etiam in ususfruct.
Cod. Mers.

170) accepit. Cod. Mers.

171) Accurs. Cod. Mers.

172) i. e. obscura. deest in
Cod. Mers.

173) ambiguo. deest in Cod.
Mers.

174) In cod. Mers. desunt
verba: lege Benignius.

175) propter. deest in cod.
Mers.

176) Verba: ut quia — in
verbo desunt in cod. Mers.

177) Ita cod. Mers. — Edd.
omnes: semper in dubiis.

Quotiens (L. 20.), et C. De fideicom. lib. I. Cum inter veteres (L. 14. C. 7, 4.). Accursius. ¹⁷⁸⁾

L. XX.

Non omnium] Quidam dicunt, se non intelligere hanc legem. Alii dicunt: *non omnium*, i. e. nullorum: sed hoc falsum est, quia eorum, quae viva ratione statuuntur, ratio reddi potest. Alii, ut Joannes, ponunt exemplum, quare tutorem habenti tutor dari non potest, sed curatorem habenti sic, ut *Inst. De curator. §. Interdum* (§. 5. J. 1, 23.): sed certe hic potest ¹⁷⁹⁾ ratio reddi, quia tutoris potestas plenior est, et ideo superveniens tutor, cum et ipse vellet similem plenitudinem potestatis, invenit occupatam; at curatoris potestas circa personam minoris non est tanta, ut patet *infr. De appellat. l. Cum in una §. Tutor.* (L. 17. §. 1. D. 49, 1.). Tu ergo da exemplum, quare in usucapione statuitur triennium, et non biennium vel quadriennium, et ¹⁸⁰⁾ non potest ratio reddi; nec obstat, si ¹⁸¹⁾ dicas hanc esse rationem, quia visum est sufficere tantum tempus, quia idem de biennio dici potuisset; ratio enim debet esse talis, quae sit generalis et necessaria, et ¹⁸²⁾ ubicunque ratio locum habet; et lex, ut *C. De interdict. l. I.* (C. 8, 1.), et *infr. Ad leg. Aquil. l. Illud* (L. 32. D. 9, 2.), et *infr. De fonte. l. I. §. Hoc interdictum* ¹⁸³⁾ (L. un. §. 4. D. 43, 22.), et *infr. De bon. poss. ex test. mil. l. I.* (D. 37, 13.): et talis ratio non potest semper reddi, ut hic, quia quandoque habet locum

178) *Accurs.* Cod. Mers. Edd.
Bened. Hug. a Porta 1542. 1548.
1558. Gen. 1625.

179) *posset.* Cod. Mers.

180) *et.* deest in cod. Mers.

181) *quod.* Cod. Mers.

182) *ut.* Cod. Mers.

183) *§. hoc interd.* deest in
cod. Mers.

ratio, et ¹⁸⁴⁾ non lex, ut excusatur filius, qui sibi legatum adscripsit, quia ex voluntate testatoris fecit: haec ratio et in extraneo haberet locum, lex tamen ad extraneum non extenditur, ut *infr. Ad l. Cornel. de fals. l. Filius et l. I. §. Inter filium* (L. 14. L. 1. §. 8. D. 48, 10.). Econtra lex habeat locum et non ratio, ut *infr. Qui et a quibus. l. Prospexit* (L. 12. D. 40, 9.), et *infr. De postulando l. I. §. Sexum* ¹⁸⁵⁾ (L. 1. §. 5. D. 3, 1.). Accursius. ¹⁸⁶⁾

L. XXI.

Et ideo rationes. Subvertuntur] Si diceres, ¹⁸⁷⁾ nil valere quod ¹⁸⁸⁾ non haberet sufficientem rationem, ut in praemissis patet exemplis. Accursius. ¹⁸⁹⁾

L. XXII.

Cum lex] Quidam dicunt hujus legis exemplum non reperiri; tu dic converti litteram, cum lex in futurum vetat, in praeteritum indulget, ut *C. eod. l. Leges et const.* (L. 7. C. 1, 14.), et est ¹⁹⁰⁾ exemplum *C. De nat. lib. l. Divi* (L. 5. C. 5, 27.). Vel dic directo casum, et lege recte, ¹⁹¹⁾ ut *C. De general. abolit. l. II.* (C. 9, 43.), et secundum hunc casum dic: lex, i. e. imperator, qui est lex animata

184) *et.* deest in cod. Mers.

Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

185) §. *sexum.* In recentioribus edd. est: §. *secundo loco. vers. sexum.* Nunc enim §. 5. incipit: *secundo loco.*

188) *quod.* Ita cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. Caet. edd.: *quia.*

186) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Jenson. de Tortis 1502.

189) *Accursii* nomen deest in edd. Rub. 1477. Jenson.

187) *diceret.* Edd. de Tortis 1502. Bened. — *dicas.* Edd.

190) *est.* deest in cod. Mers. 191) *et lege recte.* deest in cod. Mers.

in terris, ut in *Auth. De consul. in fin. col. IV.* ¹⁹²⁾
(Nov. 105. in fin.). Accursius. ¹⁹³⁾

L. XXIII.

Minime] Pone casum, ut *C. De episcop. aud. l. Si lenones* (L. 12. C. 1, 4.); item in testibus, qui praesente parte debent recipi, ut *C. De testib. l. Si quando* (L. 19. C. 4, 20.), quod semper fuit observatum in juramento, non in dicto, quod debent dicere in secreto. Quidam tamen dicunt, quod etiam in aperto dicant: ¹⁹⁴⁾ sed non poterunt postea plures testes produci, ¹⁹⁵⁾ cum didicerint testificata, ut in *Auth. De testibus. §. Quia vero collat. VII.* ¹⁹⁶⁾ (nov. 90. c. 4.). Item pone exemplum ut *infr. De divers. et temp. praescri. l. In omnibus* (L. 13. D. 44, 3.). Sed numquid novum sensum licebit ¹⁹⁷⁾ proponere? Resp.: licet, secundum Joannem: hic enim loquitur, cum semper sic est intellecta, ut ex hoc intellectu induceretur consuetudo, i. e. ut de cetero sic super ea judicaretur. Item potest poni exemplum in illa *l. Dos a patre C. Soluta matrim.* ¹⁹⁸⁾ (L. 4. C. 5, 18.). Accursius. ¹⁹⁹⁾

L. XXIV.

Incivile] Potest poni exemplum in lege, quae legitur: item in lege, i. e. conventionem scripta, quod

192) *col. IV.* Omnes edd. — Nunc autem haec novella occurrit in *coll. VIII.* — In cod. Mers. deest *coll. IV.*

193) *Accurs.* Cod. Mers.

194) *dicant.* deest in ed. Gen. 1625. — *dicunt.* Edd. de Tortis 1502. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558.

195) Cod. Mers.: *produci testes.*

196) *coll. VII.* deest in cod. Mers.

197) *non licebit.* Cod. Mers.

198) Cod. Mers.: *ut C. sol. matrim. l. dos.*

199) *Accurs.* Cod. Mers.

utrumque totum debet legi, si totum de eadem materia loquatur, ut *infr. De edendo l. Argentarius. §. Edi.* (L. 10. §. 2. D. 2, 13.), nam plerumque principium per finem corrigitur, ut *infr. Si cert. pet. l. Si tibi* (L. 20. D. 12, 1.). Idem et si plures sint conjunctae leges, quod ²⁰⁰⁾ est propter eandem rationem, ut *infr. Si ex nox. caus. ag. l. I. in fin. et l. II.* (D. 2, 9.).

L. XXV.

Nulla] Pone casum, ut *C. De procur. l. Non eo minus* (L. 14. C. 2, 13.): item, ut *C. De fide instrumentorum l. Plures* (L. 19. C. 4, 21.): item, ut *infr. De Carbon. ed. l. III. §. Duae* (L. 3. §. 5. D. 37, 10.): item, ut *C. De secund. nupt. l. Generaliter §. in his autem* ²⁰¹⁾ (L. 5. §. 1. C. 5, 9.). Sed contr. *infr. Quod quisque juris l. I.* (D. 2, 2.). Solutio: Refert an sine postulatione quid fuerit concessum, ²⁰²⁾ ut *hic*, an cum postulatione, ut *ibi*: arg. *eod.* ²⁰³⁾ *tit. l. III.* Item contr. *Inst. De auct. tut. §. Neque* (§. 1. J. 1, 21.). Sed certe et ²⁰⁴⁾ *damnum poterat ibi inesse*, ²⁰⁵⁾ ut *ibi* dicit, vel saltem in ²⁰⁶⁾ *litibus et sumtibus fuit* ²⁰⁷⁾ *vexatus*, ut *infr. De minor. l. Minoribus* (L. 6. D. 4, 4.). Item contra, ut *C. De quaestion. l. Pridem* (L. 6. C. 9, 41.): sed quod *ibi* non torquetur pro eo, non est ideo constitutum, quia contra eum non torquetur, ²⁰⁸⁾ sed quia

200) leges, idem est. Cod. Mers.

201) §. *in his autem*. deest in cod. Mers.

202) Cod. Mers.: *fuerit fundus concessus*.

203) Cod. Mers.: *in eod. tit.*, sicut *mox in Inst.*

204) *et*. In cod. Mers.: *cum*.

205) *poterat ibi esse*. Cod. Mers. — *poterit ibi esse*. Edd. Rub. 1477. Jenson.

206) *in*. deest in cod. Mers.

207) *fuisse*. Edd. Rub. 1477.

Jenson.

208) *torquentur*. Cod. Mers.

sic juri placuit, quia per consequens diceret contra eum, ut *C. De episcop. et cleric. Auth. Sed judex* ²⁰⁹⁾ (ad L. 7. C. 1, 3.). Item contr. *C. De Judaeis l. Die* ²¹⁰⁾ *sabbati* (L. 13. C. 1, 9). Sed illud est quoddam speciale pro festivitate Judaeorum indultum. Item contr. *infr. De jure aur. annul. l. II.* (D. 40, 10.): sed ibi privilegio suo renunciasset videtur. Item contr. *infr. De excusat. tut. et cur. l. Cum ex oratione* (L. 44. D. 27, 1.); solutio: ille ²¹¹⁾ libertus habebat ²¹²⁾ privilegium, quod posset excusari ab alia tutela, sed illud privilegium non erat pro se, sed pro patrono suo indultum, qui erat senator, unde non est mirum, si ad aliam tutelam vocatur, cum impetravit ²¹³⁾ jus aureorum annulorum. Item contr. *infr. De peric. et com. rei vend. l. Si vina* (L. 15. D. 18, 6.): sed distinguitur, an aliquid sit indultum in favorem contrahentium pacto, an ex liberalitate principis, sive per legem: ²¹⁴⁾ primo casu obtinet, quod *ibi* dicitur, secundo quod *hic*. ²¹⁵⁾ Sed haec solutio reprobatur per legem *infr. De leg. commiss. l. II.* (D. 18, 3.), et *infr. De in diem addict. l. Sabinus* (L. 9. D. 18, 2.). Melius ergo dicas, quod *ibi* ²¹⁶⁾ non est indultum ²¹⁷⁾ aliquid in favorem, quia non est extra jus commune: tunc enim inducitur aliquid in favorem, cum est extra jus commune. Accursius. ²¹⁸⁾

209) *quia per — sed judex.* — Ed. de Tortis 1502.: *sive*
Haec verba desunt in cod. Mers. *lege.* — Caet. edd.: *sine lege.*

210) *dies.* Cod. Mers.

211) *iste.* Cod. Mers.

212) *non habebat.* Cod. Mers.

213) *impetraverit.* Cod. Mers.

214) *sive per legem.* Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson.
215) Cod. Mers.: *primo —*
quod hic; secundo, quod ibi.
216) *hic.* Cod. Mers.
217) *inductum.* Cod. Mers.
218) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

XXVI.

Non est novum. Trahantur] Tribus modis trahuntur: ut determinantur, suppleantur, corrigantur. De primo pone exemplum *C. Quando libell. principi dat. l. I.* (C. 1, 20.), quae determinatur ²¹⁹⁾ per secundam ejusdem tituli. De secundo da exemplum *C. De constit. pecun. l. fin.* (L. 3. C. 4, 18.), et alia, quae diximus ²²⁰⁾ *supr. eod. l. Non possunt.* De tertio da exemplum, ut *C. De SS. eccles. l. Generali* (L. 13. C. 1, 2.), quae corrigitur per *Auth. Ingressi*, ibi positam. Quod sic trahantur, ²²¹⁾ non est novum.

XXVII.

Ideo quia usitatum] Locus est ²²²⁾ a communiter accidentibus, ²²³⁾ et quod subjicit *semper hic quasi etc.*, ²²⁴⁾ pertinet ad id, quod modo dixit de supplendo et da duo exempla, primum qualiter lex pertineat ad similes personas, ut Macedonianum, statutum in filiis, et ad nepotes trahatur, ut *infr. Ad Macedon. l. Filium* (L. 14. D. 14, 6.): et ²²⁵⁾ ad idem facit *infr. De donat. int. vir. et ux. l. III. §. Qui in ejusdem* (L. 3. §. 2. D. 24, 1.). Item qualiter ad similes res, ut Macedonianum statutum in pecunia, trahatur etiam ad alia similia, si in fraudem dentur, ut *infr. Ad Macedon. l. Item si. §. Mutui* (L. 7. §. 3. D. 14, 6.). Quod autem dixi veteres ad novas trahi, idem est econtra, ut novae ad veteres trahantur, non tribus modis, sed uno modo, scil. determinando, ut

219) *determinantur.* Cod. M.220) *dedimus.* Cod. Mers.221) *trahatur.* Edd. Rub. 1477.
Jenson. de Tortis 1502. Bened.222) *est.* deest in cod. Mers.223) *a contrariis.* Cod. Mers.

Edd. Rub. 1477. Jenson.

224) Cod. Mers.: *et semper hoc etc.*225) *et.* deest in cod. Mers.

da exemplum *C. De lit. contest. Auth. Offeratur* (ad l. un. C. 3, 9.), ubi simpliciter dicitur satisfacere iudicio sibi; sed ²²⁶⁾ *infr. Quia satisfacere cog. l. Scindum in princ.* (L. 15. pr. D. 2, 8.), distinguitur, si non est possessor immobilium, et facit ad hoc in *Auth. De filiis ante dot. instrum. natis. in fin. coll. III.* ²²⁷⁾ (Nov. 19. in fin.), ubi dicit, oportet ²²⁸⁾ ea, quae per interpretationem adjecta sunt in his valere, in quibus est locus interpretatis legibus. Alii dicunt, ut Joannes, quod haec lex *Sed et* ²²⁹⁾ *posteriores* (L. 28.) idem dicit, quod superior *Non est novum* (L. 26.): sed adjicit illud, ²³⁰⁾ quod multis argumentis et ²³¹⁾ exemplis probatur. Accursius. ²³²⁾

L. XXVIII.

Sed et posteriores] Quasi dicat non solum priores, sed contra posteriores ad priores. Accurs. ²³³⁾

Pertinens] scil. ut per eas posteriores corrigantur et determinentur et suppleantur. Accursius. ²³⁴⁾

L. XXIX.

Prohibet] scil. expressim, ut si vendantur ²³⁵⁾ res minoris sine decreto, quod expresse prohibet lex, ut *infr. De reb. eor. l. I.* (D. 27, 9.). Talis facit contra verba et contra sententiam legis, et est alius,

226) sic. Cod. Mers.

227) coll. III. deest in cod. Mers.

228) oporteat. Ed. de Tortis 1502. — oportere. Ed. Gen. 1625.

229) et. deest in cod. Mers.

230) Cod. Mers.: illud id.

231) Cod. Mers.: i. e.

232) Accurs. Cod. Mers. Edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

233) Accurs. Omnes edd. praeter Rub. 1477. In cod. Mers. deest haec glossa et insequens.

234) Accurs. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.

235) vendatur. Cod. Mers.

qui tantum sententiam ²³⁶⁾ offendit et verba reservat, ut *hic* et *infr. l. proxim.*, de quo sumas exempla. In hac distinctione fit fraus legi quandoque de re ad rem, ut si quis det filiofamilias aliud ²³⁷⁾ quam pecuniam mutuo, et *infr. Ad Macedon. l. Sed Julianus §. Mutui* (L. 7. §. 3. D. 14, 6.): quandoque de persona ad personam, ut si vir volens donare uxori supponat ²³⁸⁾ alium, qui donet, ut *infr. De donat. int. vir. et ux. l. Si sponsus in princ.* (L. 5. pr. D. 24, 1.); quandoque de uno contractu ad alium contractum, ²³⁹⁾ ut si vir volens uxori donare, commentus sit venditionem ²⁴⁰⁾ in fraudem legis, ut *infr. De donat. int. vir. et ux. l. Si sponsus §. Circa* (§. 5.); quandoque de uno contractu ad eundem ²⁴¹⁾ contractum, sed non eodem modo faciendum, ²⁴²⁾ ut si mulier ²⁴³⁾ volens intercedere, colorem quaesivit, et convenit ut cum ea ²⁴⁴⁾ potius contraheretur, ut *infr. Ad Vellejan. l. Quamvis §. Si cum essem* ²⁴⁵⁾ (L. 8. §. 14. D. 16, 1.). Sed an verba tantum offendere ²⁴⁶⁾ liceat? Resp.: sic, ut arg. *infr. De jur. patron. l. Adigere. §. Quamvis* (L. 6. §. 2. D. 37, 14.), et *infr. De in jus voc. l. Quamvis in fin.* (L. 9. D. 2, 4.), et *infr. De jurejur. l. Sed et si poss. §. Item si juravero* (L. 11. §. 2. D. 12, 2.). Item facit *C. De inoffic. test. l. Fratres* (L. 21. D. 3, 28), ubi beneficium pro maleficio sumitur; item *C. De adulter. l. Eum qui* (L. 18. C. 9, 9.), ubi

236) *sententiam tantum.* Cod. Mers.

237) Cod. Mers.: *mutuo aliud.*

238) *supponit.* Cod. Mers.

239) Cod. Mers.: *de contractu ad contractum.*

240) Cod. Mers.: *contractum facit venditionem.*

241) *ad alium.* Cod. Mers.

242) *faciendum.* deest in cod.

Mers.

243) *si mulier.* In cod. Mers.: *similiter.*

244) *ipsa.* Cod. Mers.

245) Cod. Mers.: *§. sicut*

omnem.

246) *ostendere.* Cod. Mers.

uxor dicitur etiam, quae non est uxor; et dic, ²⁴⁷⁾ ut not. *C. De legib. et const. l. Non dubium* (L. 5. C. 1, 14.). Accursius. ²⁴⁸⁾

L. XXX.

Fraus. Quod distat] Graecum hic; ²⁴⁹⁾ i. e. verbum ab intellectu vel sententia. Accursius. ²⁵⁰⁾

XXXI.

Princeps legibus] Ab alio conditis, ut *infr. De arbitris l. Nam et magistratus* (L. 4. D. 4, 8.), vel ²⁵¹⁾ a se ipso, ut *infr. De arbitr. l. penult.* (L. 61.): voluntate tamen sua se ipsum subicit, ut *C. eod. l. Digna* ²⁵²⁾ (L. 4. C. 1, 14.), et *Inst. Quibus modis test. infirm.* (§. 7. in fin. J. 2, 17.); et facit *C. De testam. l. Hac consultissima §. Ex imperfecto* (L. 21. §. 1. C. 6, 23.), et *C. De bonis quae lib. l. Cum multa* ²⁵³⁾ (L. 7. C. 6, 61.), et *infr. De legat. III. l. Ex imperfecto* (L. 23. D. 32.), et in *Decr. D. VIII. c. Quae contra* (c. 2.). Sed quod dicit de Augusta, quod habet idem privilegium, ²⁵⁴⁾ est contra *infr. De legat. II. l. Quod principi* (L. 56. D. 31.), et *l. sequ.*; sed dic, quod omnia illa, quae hominibus ²⁵⁵⁾ tantum conveniunt, sibi non dat, cum sic in aliis femi-

247) *et dic cet.*] Haec verba desunt in cod. Mers.

248) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

249) *graecum hic.* deest in edd. de Tortis 1502. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. — *hic.* deest in cod. Mers.

250) *Accurs.* Cod. Mers. Edd.

Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.

251) Cod. Mers.: *ergo vel.*

252) *Dignas.* Cod. Mers.

253) *multae.* Cod. Mers.

254) Cod. Mers.: *eadem privilegia.*

255) *viris.* Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

nis praecipiat, ut *C. De arbitr. l. fin.* (L. 6. D. 2, 56.): non ergo sibi dat potestatem condendi leges. ²⁵⁶⁾ Item quae sunt habilia mulieri concedit, ²⁵⁷⁾ ut hic, sed non omnia, secund. Joannem, ut in lege contraria. Vel dic, quod legatum relictum principi, fuit ibi caducum; ²⁵⁸⁾ relictum Augustae fuit pro non scripto. ²⁵⁹⁾ Sed quae ²⁶⁰⁾ privilegia tribuit princeps Augustae? Resp.: quae fisco, ut *infr. De jure fisci l. Fiscus. in fin.* (L. 6. §. 1. D. 49, 14.); est ergo immunis a praestatione vectigalium, ut *infr. De publican. l. Locatio* ²⁶¹⁾ §. *Fiscus* (L. 9. §. 8. D. 39, 4.). Item alia habet, ut *C. De praepos. sacr. cub. l. Cubicularios lib. XII.* (L. 3. C. 12, 5.), et *C. De quadrien. praeser. l. ult. §. II.* ²⁶²⁾ (L. 3. C. 7, 37.).

L. XXXII. *)

De quibus causis] Ut de feudis; et nota tria: primo debet servari consuetudo loci illius, ubi agitur;

*) In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. occurrit Viviani casus hic: *De quibus*. Casus: Si quaestio de facto emergat, super qua jus scriptum aliquid non dicat, consuetudo terrae in re, in qua quaestio emersit de novo, servatur: et si non sit consuetudo, judicabimus sicut in alia simili quaestione quocunque ordine expeditur. Si haec duo deficient, judicabimus secundum consuetudinem urbis Romae. Secundo dicit, quod consuetudo urbis Romae servatur pro

256) non — leges. In cod. Mers.: non ergo condendo leges.

257) concedi. Cod. Mers.

258) cadneum. Ita cod. Mers. et edd. Rub. 1477. Jenson. — Caet. caducum, vel quasi.

259) scriptum. Cod. Mers.

260) quia. Cod. Mers.

261) licitatio. Cod. Mers.

262) Ultimus locus omittitur in cod. Mers. et in edd. Rub. 1477. Jenson.

secundo, ²⁶³) si hoc deficit, tunc debet servari consuetudo, quae est in simili facto, ut *hic* et *C. Quae sit longa consuet. l. I. (C. 8, 53.)*. Tertio consuetudo urbis ²⁶⁴) Romae, ut *hic* et *C. De vet. jur. enucl. l. I. prope fin. (L. 1. §. 10. C. 1, 17.)*. ²⁶⁵) Et ²⁶⁶) pone exemplum: statutum est in consuetudine feudi, ut si vasalli ²⁶⁷) filius mancus fuerit, non succedat in feudum, quia domino servire non potest: sic ergo erit, si erit alias debilitatus; item si de consuetudine non admittitur monachus, idem erit in ²⁶⁸) regulari canonico; item si admittitur filius, ut succedat patri in feudo, ²⁶⁹) idem erit, ut succedat matri; item si non admittitur mulier, idem erit de hermaphrodito, si sexus mulieris incalescat, ut *infr. De statu hom. l. Quaeritur (L. 10. D. 1, 5.)*. His modis trahitur non scriptum jus ad non scriptum, ²⁷⁰) de similibus ad similia. Trahitur etiam quandoque scriptum ad non scriptum, ut sicut usufructuario cedit incrementum alluvionis, sic cedat emphyteuticario, ut *infr. De usufruct. l. Item si fundi §. Huic. ²⁷¹) (L. 9. §. 4.*

lege, quod sic probat: nam cum ipsae leges Romae servantur ab omnibus, ergo et consuetudo. Et est ratio, quia tantum valet consuetudo Romanorum non scripta, quantum lex scripta. Nam et consuetudo vincit legem, sicut una lex aliam.

VIVIANUS.

263) *secundo*. deest in cod. Mers.

264) *urbis*. deest in cod. Mers.

265) In cod. Mers. additur: *et in Inst. De sat. in fin.*

266) Cod. Mers.: *et potest poni.*

267) *vassalli*. Cod. Mers.

268) *de*. Cod. Mers.

269) *in feudum*. Cod. Mers.

270) Cod. Mers.: *ad scriptum*.

271) §. *huic*. In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. est: §. *sed si. vers. huic*. Attamen incipit §. 4.: *huic*.

D. 7, 1.). Item scriptum ad scriptum, ut diximus ²⁷²⁾ *supr. eod. l. Non possunt* ²⁷³⁾ (L. 12.). Item non scriptum ad scriptum jus, ut *C. De episcop. aud. l. Si lenones* ²⁷⁴⁾ (L. 12. C. 1, 4.). Et nota hic argumentum pro nobis: his enim temporibus tantam habebat potestatem populus Rom. secundum omnes, quantam ²⁷⁵⁾ hodie princeps: sed olim prius spectabatur consuetudo aliqujus loci, quam Romae: ²⁷⁶⁾ ergo et hodie, et ²⁷⁷⁾ sic magis quam lex scripta. Ergo consuetudo ²⁷⁸⁾ aliqujus municipii derogat legi in eo municipio, ut *infr. Comm. praed. l. Venditor §. Si constat* (L. 13. §. 1. D. 8, 4.). ²⁷⁹⁾ Accursius. ²⁸⁰⁾

Utimur] Quia non habemus; et certe idem, si habemus, sed non sunt in usu, ut in fine legis. ²⁸¹⁾

Et] pro id est. ²⁸²⁾

Tunc jus] i. e. consuetudo.

Inveterata] scil. cujus non extat memoria secundum quosdam, ut arg. *infr. De aqu. pluv. arc. l. I. in fin.* (D. 39, 3.), et *infr. De aqu. quotid. et aest. l. Hoc jure §. Ductus* (L. 3. §. 4. D. 43, 20.), et *C.*

272) *diximus.* deest in cod. Mers.

273) Cod. Mers.: *l. et ideo non possunt.*

274) Verba: *item — lenones* desunt in cod. Mers. — In edd. Rub. 1477. et Jenson. desiderantur verba: *supr. eod. — scriptum jus, ut.*

275) *quantum.* Ed. Rub. 1477. Jenson. Gen. 1625.

276) *Romanae.* Cod. Mers.

277) *ut.* Edd. Rub. 1477. Jenson.

278) Cod. Mers.: *igitur consuetudo particularis.*

279) Verba *ut infr. cet.* desunt in Cod. Mers., et post Accursii nomen adduntur haec: „Nota quod primo lex Romana servanda est, secundo consuetudo, sed contr. arg. in usibus feudorum in titulo De feudi cognitione. cap. Ubertus de Orto; secundum Accursium.“

280) *Accurs.* Cod. Mers.

281) Glossae: *Utimur, Et, Tunc jus* desunt in cod. Mers.

282) Haec glossa cum insequenti deest in edd. Rub. 1477. et Jenson.

Quae sit longa consuet. ²⁸³⁾ *l. Consuetudinis* (L. 2. C. 8, 53.), ibi: Longaevi, cum longaevum ²⁸⁴⁾ sit centum anni, ut *C. De SS. eccles. l. ult.* ²⁸⁵⁾ (L. 23. C. 1, 2.). Joannes contra: dicit enim ²⁸⁶⁾ decem anni, quod patet ex rubrica *hic*, et *Cod. eod.*, ubi dicitur longa: longum autem dicitur decennium, ut in *Inst. De usucap. in prius* (J. 2, 6.). Item facit, quod dicitur *infr. l. proxim. Diuturna*, cum ²⁸⁷⁾ diu dicatur decennium, ut *infr. Qui et a quibus l. Fidei-commissa* ²⁸⁸⁾ §. *Aristo* (L. 16. §. 3. D. 40, 9.). Sed qualiter ex ²⁸⁹⁾ decennio consuetudo inducitur? Resp.: si bis fuerit iudicatum in illo tempore ²⁹⁰⁾ vel libellum vel querimoniam propositam contra talem consuetudinem spreverit iudex, ²⁹¹⁾ ut *infr. eod. l. Cum de consuetudine* (L. 34.), ²⁹²⁾ ut *C. De episcop. aud. l. Nemo in fin.* (L. 3. in fin. C. 1, 4.), et *infr. eod. l. Nam imperator* (L. 38.). Sed ²⁹³⁾ secundum hoc etiam exemplis iudicatur, ²⁹⁴⁾ quod est contra ²⁹⁵⁾ *C. De sentent. L. Nemo* (L. 13. C. 7, 45.): sed dic, non exemplis, sed consuetudine, quae per exempla probatur, et etiam per decennium; ²⁹⁶⁾ ut si potestas bis iudicavit consilio ²⁹⁷⁾ convocato, eo

283) *Cod. Mers.: C. De longa consuet.*

284) *longum aevum. Cod. M.*

285) *ut C. De SS. eccl. cet. deest in cod. Mers.*

286) *Joan. contra dicit: immo. etc. Edd. Rub. 1477. Jenson.*

287) *cum. deest in cod. Mers.*

288) *Cod. Mers.: l. sed fidei-commissa.*

289) *ex. deest in edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.*

290) *Cod. Mers.: fuerit in usum illo tempore.*

291) *sperneret. Ed. Rub. 1477, omisso verbo iudex.*

292) *Verba: vel libellum — de consuetudine desunt in cod. Mers.*

293) *sed. deest in cod. Mers., sicut mox etiam.*

294) *judicabitur. Ed. Gen. 1625.*

295) *sed contra. Cod. Mers.*

296) *et etiam per decennium. deest in cod. Mers.*

297) *judicabit concilio. Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. — iudicavit concilio. Ed. Gen. 1625.*

animo, ut sit consuetudo deinceps. Vel non exemplis male judicantis, sed bene sic. Vel dic, non exemplis unius, sed multorum. Accursius. ²⁹⁸⁾

Consuetudo] scil. Romanorum. ²⁹⁹⁾

Suffragio] i. e. consensu in scriptis redacto. Joann. ³⁰⁰⁾

Et factis] i. e. consuetudine, quasi dicat nihil interesse: ³⁰¹⁾ et nota duo bona similia, ut *infr.* ³⁰²⁾ *De aedil. ed. l. Si tamen §. Ei* (L. 48. §. 3. D. 21, 1.), et *infr. De his, qui not. infam. l. II. §. Ignominiae* ³⁰³⁾ (L. 2. §. 2. D. 3, 2.). Sed certe quandoque multum interest: quidam enim sunt, qui declarant voluntatem suam rebus et factis et verbis, ut summi ³⁰⁴⁾ magistratus: quidam verbis tantum, ut municipales, ut *infr. De off. ejus cui mand. est jurisd. l. I.* (D. 1, 21.), et *De jurisdict. omnium jud. l. Magistratibus* (L. 12. D. 2, 1.): quidam rebus et factis tantum, et ³⁰⁵⁾ non verbis, ut quilibet contra se ipsum, ut *infr. De arbitr. l. penult.* (D. 4, 8.), et *infr. Si quis cautionib. l. II. §. Si quis tamen* (L. 2. §. 8. D. 2, 11.). Accursius. ³⁰⁶⁾

Abrogentur] Nota per duo corrigi legem; primo ³⁰⁷⁾ per aliam legem, et hoc planum est; secundo per ³⁰⁸⁾ consuetudinem, ut *Inst. De jur. nat. §.*

298) *Accurs.* Edd. Benedict. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

299) Haec glossa desideratur in cod. Mers. et in edd. Rub. 1477. Jenson.

300) *Joan.* Omnes libri. — In ed. de Tortis 1502.: *Jo. ac.*

301) *interesse.* deest in cod. Mers. — *interesse.* Edd. Rub. 1477. Jenson. — Caet.: *inter-*
est.

302) *ut argum infr.* Edd. Rub. 1477. Jenson.

303) *ignominia.* Cod. Mers.

304) *sunt.* Cod. Mers.

305) *et.* deest in cod. Mers.

306) *Accurs.* Cod. Mers.

307) *primo.* — deest in cod.

Mers.

308) Cod. Mers.: *planum, et*
hoc per etc.

penult. (§. 11. J. 1, 2.). Sed contra in hoc secundo *C. Quae sit longa consuet.* ³⁰⁹⁾ *l. II.* (C. 8, 53.). Solutio: distingue, aut est consuetudo generalis et tunc generaliter vincit legem, ut hic: aut est specialis, et tunc vincit specialiter, ut *infr. Comm. praed. l. Venditor. §. Si constat.* (L. 13. §. 1. D. 8, 4.), et *infr. Quod cujusque univers. l. Item. §. I.* ³¹⁰⁾ (L. 6. §. 1. D. 3, 4.), non generaliter, ut *C. eod. l. II.*, quae est contra; et hoc si ³¹¹⁾ consuetudo sequitur legem, nam si praecedit, vincitur a lege, ut *infr. De sepulcr. violat. l. III. §. Divus* ³¹²⁾ (L. 3. §. 5. D. 47, 12.): et hoc quando contra legem est consuetudo ex certa scientia, secus si per errorem, ut *infr. eod. tit. l. Quod non ratione* (L. 39.), et in *Auth. Ut nulli judicium §. I. coll. IX.* ³¹³⁾ (Nov. 134. c. 1. in fin.), et non tamen est expresse ³¹⁴⁾ a jure inhibita, ut *C. De usur. l. Eos. §. fin.* (L. 26. §. 1. C. 4, 32.). Item si est secundum legem, vel saltem non contra, valet, ut in hac lege, et hoc ³¹⁵⁾ secundum Joannem. Alii, ut Pillius ³¹⁶⁾ et Irnerius [Henricus?] dixerunt, hanc ad illam trahi, cum hujus legis tempore populus habebat potestatem condendi leges, ³¹⁷⁾ unde per ejus contra-

309) Cod. Mers.: *De longa consuet.*

310) In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558.: *l. item I. resp. in glossa: vel perpetua.*

311) *et haec est vera si.* Edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. — *et haec vera si.* Ed. de Tortis. 1502.

312) *§. Divus in glossa: Sepe-liri.* Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

313) *coll. IX. deest in cod. Mers.*

314) Ita cod. Mers. — Edd. Hug. a Porta 1548. 1558. Gen. 1625.: *si tamen non est expresse.* — Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened. Hug. a Porta 1542.: *tamen est expresse.*

315) *haec.* Cod. Mers.

316) Pillius — Ed. Rub. 1477.: *Phyll.* — Ed. Jenson.: *Phill.* — Edd. de Tortis 1502. Bened.: *Pyll.* — Caet. edd. et cod. Mers.: *P.*

317) *condendae legis.* Cod. Mers.

riam consuetudinem abrogantur; hodie ³¹⁸⁾ per principem tantum fit utrumque. Item alii distinxerunt, ³¹⁹⁾ an sit talis lex, cui possit derogari per pactum, et tunc consuetudo eam vincat, ut hic; an non, ³²⁰⁾ et tunc non vincet, ³²¹⁾ ut ibi. Quae autem sint leges, quibus possit vel non possit per pactum derogari, dicitur *C. De pactis l. Si quis in conscribendo* (L. 29. C. 2, 3.) *in glossa Joann.* Alii etiam distinxerunt, aut est consuetudine approbata lex, et tunc ipsa lex vincat, ut ibi; aut non, et tunc consuetudo vincat, ut hic. Accursius. ³²²⁾

XXXIII.

Diuturna] scil. ³²³⁾ decem vel viginti annorum, ut diximus *supr. l. proxim.* Sed quae est differentia inter hanc et eam? Resp.: supra dixerat consuetudinem servari, hic determinat ³²⁴⁾ de ea, quae est longa. Vel aliter: supra loquitur de his casibus, ³²⁵⁾ de quibus nihil omnino in jure est, hic de his, de quibus lex tractat, ut de locatione, casus tamen evenit lege non determinatus; ³²⁶⁾ ut est in hac civitate: nam secundum consuetudinem solvitur medietas pensionis in festo omnium sanctorum, in natali alia medietas. ³²⁷⁾ Et inducitur consuetudo per duas sententias latas intra de-

318) Cod. Mers.: *abrogarentur: et hodie.*

319) distinguunt. Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

320) *aut non.* Cod. Mers.

321) *vincat.* Cod. Mers.

322) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.

323) *Diuturna. Diurnitas,* scil. Cod. Mers.

324) *determinant.* Cod. Mers.

325) *causis.* Cod. Mers.

326) In cod. Mers. hucusque est haec glossa, addito Accursii nomine post verbum *determinatus.*

327) Verba *ut est — medietas* desunt in ed. Rub. 1477.

decem annos; item, quia perpetuo sic est obtentum sine contradictione, ut quia clerici vendunt res ecclesiae sine decreto episcopi, ut *infr. eod. Si de interpretatione* (L. 37.); item, quia libelli querimoniarum de talibus non fuerunt recepti, ut in *l. Cum de consuetudine* (L. 34.).

L. XXXIV.

Cum de consuetudine] Alias est in textu: *contradictio*. ³²⁸⁾

Contradictio ³²⁹⁾] Duobus modis expone sine ³³⁰⁾ *non*. ³³¹⁾ Primo, quia semel fuit iudicatum contra consuetudinem ante viginti annos inchoatos, ³³²⁾ quando est inter absentes: ³³³⁾ sed postea erubuerunt iudices contra eam iudicare, secundum Joannem et Azonem; et secundum hoc dic: *judicio* i. e. *sententia*. Vel dic secundo, semel cum ³³⁴⁾ allegaretur consuetudo a viginti annis citra, ³³⁵⁾ in contrarium fuit allegatum, pars tamen eam allegans ³³⁶⁾ obtinuit, et aliis multis vicibus ³³⁷⁾ sine contradictione obtinuit, et secundum hoc *judicio* i. e. contradictione facta in judi-

³²⁸⁾ *in textu non contradictio*. Edd. Rub. 1477. Jenson. — In cod. Mers. et in edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. deest haec glossa.

³²⁹⁾ *contradictio*. Edd. Rub. 1477. Jenson. — *contradictorio*. Ed. de Tortis 1502.

³³⁰⁾ *sive*. Edd. Rub. 1477. Jenson. Gen. 1625.

³³¹⁾ *sine non*. deest in cod. Mers.

³³²⁾ *inchoatam*. Edd. Bened.

Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

³³³⁾ Verba *inchoatos* — *absentes* desunt in cod. Mers., sicut mox: *et secundum* — *sententia*.

³³⁴⁾ *dum*. Cod. Mers.

³³⁵⁾ *ante viginti annos*. Edd. Rub. 1477. Jenson. — *a vig. annos citr.* deest in cod. Mers.

³³⁶⁾ *allegans eam*. Cod. Mers. — Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened.: *eam allegans eam*.

³³⁷⁾ *judicibus*. Cod. Mers.

cio. ³³⁸⁾ Sed alibi est litera cum *non*, ³³⁹⁾ et tunc plane est, quia nemo contradixerit; si autem quandoque secundum eam, quandoque contra eam fuit iudicatum, non est consuetudo, secund. Joannem.

Firmata sit] Supple: vel non sit firmata. ³⁴⁰⁾

L. XXXV.

Sed ea quae longa] Videndum ³⁴¹⁾ dixi, an non sit ³⁴²⁾ firmata, tunc enim non tenebit; sed si longo tempore sit obtenta, firmata videtur et pro jure servatur. Accursius. ³⁴³⁾

L. XXXVII.

Si de interpretatione. Usa fuisset] Ut ita deinceps utatur. Et pone in hac et sequ. lege exempla, quae habuimus *supr. eod. l. Minime* (L. 23.). Et de hac interpretatione dicas, quandoque consuetudo interpretatur legem, ut hic; quandoque iudex, ut *supr. eod. l. Et ideo* (L. 21.), et *l. Nam ut ait* (L. 13.); quandoque magister, ut *C. De profess. qui in urbe Const.* ³⁴⁴⁾ *l. I.* (L. un. C. 12, 25.), et *infr. Si cert. pet. l. I.* (D. 12, 1.) ³⁴⁵⁾, quae omnia sunt contr. *C. eod. l. I. et in Auth. De raptu mul.* ³⁴⁶⁾ *in pr. coll.*

³³⁸⁾ et secundum — in iudicio. deest in cod. Mers. — In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. additur: et hoc est, quod dicit de libello querimoniarum.

³³⁹⁾ sine non. Cod. Mers.

³⁴⁰⁾ Haec glossa deest in cod. Mers.

³⁴¹⁾ videndum. deest in cod. Mers.

³⁴²⁾ sint. Cod. Mers.

³⁴³⁾ Accurs. Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.

³⁴⁴⁾ qui in Constant. civitate. Cod. Mers.

³⁴⁵⁾ Hic locus in cod. Mers. non allegatur.

³⁴⁶⁾ Cod. Mers.: de raptis mulieribus.

VIII. ³⁴⁷⁾ (nov. 134.). Sed dic interpretatio consuetudinis est ³⁴⁸⁾ probabilis et necessaria, non ³⁴⁹⁾ in scriptis redigenda, ut *supr. eod. in l. Immo* (L. 36.); magistri vero probabilis non necessaria, nec in scriptis redigenda, nisi ad memoriam ³⁵⁰⁾; iudicis interpretatio est in scriptis redigenda, quia sine scriptis sententia non valet, ut *C. De sent. ex peric. recit. l. II.* (C. 7, 44.): sed principis interpretatio est necessaria et in scriptis redigenda et generalis, ut *C. eod. l. I. et II.* ³⁵¹⁾ Accursius. ³⁵²⁾

L. XXXVIII.

Nam imperator] Ex legibus i. e. ex verbis legis. ³⁵³⁾

Perpetuo] i. e. decennio. Sic ergo exemplis iudicatur. Sed contr. *C. De sent. l. Nemo* (L. 13. C. 7, 45.): solve ut *supr. eod. l. De quibus*, diximus in illa glossa: *cujus non extat memoria.* Accurs. ³⁵⁴⁾

Similiter] i. e. in eundem modum prolatarum. ³⁵⁵⁾

L. XXXXI.

Quod non ratione] Casus: Consuetudo, quae ³⁵⁶⁾ est Bononiae, ut si dominus vini posuerit ³⁵⁷⁾ manum

³⁴⁷⁾ coll. VIII. deest in cod. Mers.

³⁴⁸⁾ interpretatio cum est. Cod. Mers.

³⁴⁹⁾ In ed. Jenson. loco non est et.

³⁵⁰⁾ in scriptis nisi in memoriam redigenda. Cod. Mers.

³⁵¹⁾ In cod. Mers. et ed. Rub. 1477.: ut dicta l. C. eod. l. I.

— Ed. Jenson.: ut C. eod. l. I.

³⁵²⁾ Accurs. Cod. Mers. Ed. de Tortis 1502.

³⁵³⁾ Haec glossa deest in cod. Mers.

³⁵⁴⁾ Accurs. Cod. Mers.

³⁵⁵⁾ Glossa *Similiter* deest in cod. Mers.

³⁵⁶⁾ quae. deest in cod. Mers. et in edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened.

³⁵⁷⁾ posuit. Cod. Mers.

ad plaustrum, etiam ad juvandum, ex tunc sit ³⁵⁸⁾ suum periculum: contra rationem est per errorem inducta, non ergo obtinebit in alio liquamine, licet postea fuerit approbata ex certa scientia vel ex tacito consensu. ³⁵⁹⁾ Vel dic aliter, ut, licet in vino ³⁶⁰⁾ Titii tenuerit et fuerit secundum eam judicatum in vino, et sic videtur, quod obtineat in persona alterius: ³⁶¹⁾ non tamen etiam tenebit in vino in persona alterius, quam cuius fuerit judicatum; ³⁶²⁾ cum enim consuetudo non sit sine consensu, ut *supr. eod. l. De quibus in fin.* (L. 32.), patet quod non est consuetudo, sed cum nihil sit tam contrarium consensui, ³⁶³⁾ quam error, qui detegit imperitiam, ut *infr. De jurisd. omnium jud.* ³⁶⁴⁾ *l. Si per errorem* (L. 15. D. 2, 1.), non obtinet in aliis rebus vel personis. ³⁶⁵⁾ Accursius. ³⁶⁶⁾

L. XL.

Ergo] Quia *supr. De just. et jur.* dixerat de jure gentium et civili, et in hoc titulo *supr. eod. l. De quibus, cum seqq. legg.* dixerat de consuetudinario: infert, *ergo* etc. Et quod dicit consensus, scil. civium, ut sit jus civile.

Necessitas] i. e. jus gentium, quod per hominum

358) *fit.* Ed. Gen. 1625.

359) *licet — consensu.* Haec verba desunt in cod. Mers. et ed. de Tortis 1502. — In edd. Rub. 1477. et Jenson. est: *licet — ex certa scientia tacito consensu.*

360) *persona.* Cod. Mers.

361) *et sic — alterius.* deest in cod. Mers.

362) *quam — judicatum.* deest in cod. Mers.

363) *non est consuetudo hic, cum nihil enim sit ita contrarium consensui.* Cod. Mers.

364) *de jure omn. jud.* Cod. Mers.

365) *non obtinet — personis.* deest in cod. Mers.

366) *Accurs.* Cod. Mers.

necessitatem ³⁶⁷⁾ est inductum, ut *Inst. De jur. nat. in* ³⁶⁸⁾ §. *Jus autem.* (§. 1. J. 1, 2.). Vel dic: *consensus*, ut lex et SC. et plebiscitum, quae fiunt per consensum populi; et necessitas, ut leges principum, ³⁶⁹⁾ quas necessario scire debemus, ut *C. eod. l. penult.* (L. 11. C. 1, 14.). Item nota, quod hic de jure naturali non facit mentionem. Accursius. ³⁷⁰⁾

L. XLI.

Totum. Acquirendo] sive dominium sive possessionem, sive jus aliquod. Accursius. ³⁷¹⁾

In conservando] scil. dominium, vel possessionem, vel jus, ³⁷²⁾ quod in bonis ³⁷³⁾ est, i. e. nostrum est. ³⁷⁴⁾ Accurs. ³⁷⁵⁾

In minuendo] scil. quod habemus. Accurs. ³⁷⁶⁾

Cujusque fiat] Quantum ad acquirendum. Accurs. ³⁷⁷⁾

Conservet] scil. retinendo. ³⁷⁸⁾

Alienum] scil. ³⁷⁹⁾ transferendo in alium. Accurs. ³⁸⁰⁾

Amittat] ut si habeat pro derelicto. Accurs. ³⁸¹⁾

367) *per necessit. hom.* Cod. Mers.

373) *nobis.* Cod. Mers.

368) *in.* deest in cod. Mers.

374) *i. e. nostrum est.* deest in cod. Mers.

369) *principis.* Cod. Mers.

375) *Accurs.* Cod. Mers.

370) *Accurs.* Edd. de Tortis 1502. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

376) *Accurs.* Cod. Mers.

377) *Accurs.* Cod. Mers.

378) Haec glossa deest in cod.

371) *Accurs.* Cod. Mers. Ed. Rub. 1477.

Mers.

379) *scil.* deest in Cod. Mers.

372) Cod. Mers.: *dominium, vel res, vel jus.*

380) *Accurs.* Cod. Mers.

381) *Accurs.* Cod. Mers.

AD TIT. IV.

DE CONSTITUTIONIBUS
PRINCIPUM.

De constitutionibus principum] Generaliter de legibus dixerat: nunc specialiter de legibus tantum ¹⁾ imperatorum.

L. I.

Quod principi placuit] ut esset jus generale et commune, nam si placeret ²⁾ ei comedere, ³⁾ non est lex. Accursius. ⁴⁾

Regia] Lata ab Hortensio mirabili oratore, ⁵⁾ ut supr. De orig. jur. l. II. §. Deinde cum esset (§. 8.). Sed de populo et plebe ibi dicit; dic ergo hic: regia i. e. regali. ⁶⁾ Accursius. ⁷⁾

Imperio] transferendo de populo ad principem. ⁸⁾

Ei] i. e. ad ejus honorem. Accursius. ⁹⁾

In eum] i. e. ad ejus onus, ut sustineat onus condendi jura.

Imperium] merum et mixtum. Accursius. ¹⁰⁾

Potestatem] i. e. jurisdictionem. Accursius. ¹¹⁾

Conferat] et transtulit, ut *infr. De offic. praef.*

1) *tantum*. deest in Cod. Mers.

2) *placeat*. Cod. Mers.

3) *concedere*. Ed. Gen. 1625.

4) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502.

5) *oratione*. Ed. Rub. 1477.

6) *Sed de — regali*. deest in cod. Mers.

7) *Accurs.* Cod. Mers.

8) Haec glossa deest in cod.

Mers.

9) *Accurs.* Cod. Mers.

10) *Accurs.* Cod. Mers.

11) *Accurs.* Cod. Mers.

praet. l. I. §. Regimentis ¹²⁾ (L. un. in princ. D. 1, 11.). *Accursius.* ¹³⁾

Interlocutus est] Quae tamen interlocutio non est generalis, nisi hoc expresse dicatur, ut *C. eod. l. III.*, ¹⁴⁾ quae est contra. *Accursius.* ¹⁵⁾

Edicto] apposito hac edictali lege, ut *C. eod. l. III.* ¹⁶⁾ *Accursius.* ¹⁷⁾

Personales] quae corpore juris ¹⁸⁾ non clauduntur: alias semper est generalis, ut *C. De nov. cod. fac.* ¹⁹⁾ *l. I. in fin.* *Accursius.* ²⁰⁾

Indulsit] ut privilegium. *Accursius.* ²¹⁾

Irrogavit] non merenti tantum. ²²⁾ *Accurs.* ²³⁾

Subvenit] ut quia pepercit poenam merenti.

Non egreditur] Imo videtur personam egredi, ²⁴⁾ ut *infr. Quod quisque juris l. I.* ²⁵⁾ (D. 2, 2.), quae est contra: sed dic ibi ad postulationem datum

12) Valde in hac adnotatiuncula inter se differunt libri: Cod. Mers.: *conferret*] et — *l. I. §. egimentis.* — Ed. Rub. 1477.: *confert i. e. transtulit* — *l. 1. in verbo redimentis* etc. — Ed. Jenson.: *conferret* (ita haec ed. et ed. Rub. 1477. habet in textu) et — *l. 1. in verbo redimendis* etc. — Ed. de Tortis 1502.: *concessit* (ita et in textu) et *transtulit* — *l. 1. §. regiminis.* — Ed. Bened.: *concessit* (ita in textu) et — *l. 1. in verbo breviter.* — Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558.: *contulerit* (sic etiam in textu) et — *l. I.* — Ed. Gen. 1625: *conferat*, et — *l. 1.*

13) *Accurs.* Cod. Mers.

14) *l. II.* Cod. Mers.

15) *Accurs.* Cod. Mers.

16) *l. II.* Cod. Mers.

17) *Accurs.* Cod. Mers.

18) *juris corpore.* Cod. Mers.

19) *De nov. cod. cond.* Cod. M.

20) *Accurs.* Cod. Mers. Edd. de Tortis 1502. Jenson.

21) *Accurs.* Cod. Mers.

22) *tantum.* deest in cod. Mers.

23) *Accurs.* Cod. Mers.

24) Cod. Mers.: *poenam ingredi.*

25) In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. additur: *§. si quis.*

fuit rescriptum, hic non. Item contra *C. De fruct. et lit. exp. l. fin.* (C. 7, 51.), ubi privilegium datum ²⁶⁾ de minoribus expensis etiam adversario prodest: sed dic, ibi speciale, propter aequalitatem judiciorum servandam, ut ²⁷⁾ *C. De postul. l. Providendum* (L. 7. C. 2, 6.). Vel dic in utroque contrario non egredi personam, scil. prorsus ²⁸⁾ extraneam, adversario tamen ejus prodest: vel hoc ²⁹⁾ locum habet, quando ad nullius laesionem conceditur. Et ex quo datur materia tractandi de rescriptis, dic breviter, si legi Dei vel evangeliorum ³⁰⁾ contradicant, non valent, ut arg. *infr. De arbitr. l. Nam et magistratus* L. 4. D. 4, 8.). Distinguere tamen potest ³¹⁾ lex humana legem Dei: ut ³²⁾ in ore duorum vel trium stet ³³⁾ omne verbum; nam distinguitur testamentum ab aliis, ut *C. De fideicom. l. fin. circa fin.* (L. 32 in fin. C. 6, 42.). Si autem est contra jus humanum, sive contra jus naturale sive gentium, non valet, ut si petam, quod res alterius mihi detur, nam dominia sunt de jure gentium, ut *supr. De justit. et jure. l. Ex hoc* (L. 5.): et tunc non valet, cum sint immutabilia talia jura, ut *Inst. De jur. nat. §. penult.* Fallit in casibus, ut *C. De vendit. rer. fisc. cum privat. comm. l. I.* ³⁴⁾ (C. 10, 4.), et *C. De quadrienn. praescri. l. fin.* (C. 7, 37.), et fallit ratione delictorum, ut per totum *tit. De bon. damnat.* (D. 48, 20.): item ratione publicae utilitatis, ut *infr. De religios. et sumt. fun. l. Si*

26) unde privilegium uni datum. Cod. Mers.

27) ut arg. Cod. Mers.

28) scil. prorsus. deest in cod. Mers.

29) haec. Cod. Mers.

30) Cod. Mers.: evangelicorum.

31) Cod. Mers.: disting. non potest.

32) legem Dei, quae est, ut. Edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

33) stat. Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened.

34) In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. hic additur: lib. X.

quis sepulcrum §. *Non tamen* ³⁵⁾ (L. 12. pr. D. 11, 7.). Si autem in eo ³⁶⁾ laedatur, quod est de jure civili, ut in actionibus, quae sunt a jure civili, ut *supr. De orig. jur. l. II. §. Omnium* (med. §. 6.): si quidem ut prorsus tollatur, non valet; si ut differatur, valet, ut *C. De precib. imper. off. l. Quotiens* (L. 2. C. 1, 19.); si autem per mendacium, valet, sed secundum veritatem debet judex procedere, ³⁷⁾ ut *C. Si contr. jus vel util. publ. l. Praescriptione* (L. 2. C. 1, 22.). Quidam tamen dicunt, ut Placentinus, quod etiam tunc cum ³⁸⁾ effectu valeat, ³⁹⁾ si modicam laesionem contineat; si autem est contra utilitatem publicam, ⁴⁰⁾ valet tunc demum, ⁴¹⁾ si secunda jussio intercedat, ut in *Auth. De mand. princ. §. Deinde competens. coll. III.* ⁴²⁾ (nov. 17. c. 4.), et in *Auth.* ⁴³⁾ *Ut nulli judicum §. Et hoc* ⁴⁴⁾ *vero jubemus. coll. IX.* ⁴⁵⁾ (nov. 134. c. 6.). Accursius. ⁴⁶⁾

I. II.

In rebus] Pone exemplum in lege Falcidia nova, quae est contra legem XII tabul. inducta, ⁴⁷⁾ ut *Inst. Ad leg. Falcid. in princ.* (J. 2, 22.). Item pone exem-

35) §. *Non tamen.* deest in Cod. Mers.

36) *ea.* Edd. Bened. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

37) *secund. verit. datus judex debet proced.* Cod. Mers.

38) *tunc ne cum.* Edd. de Tortis 1502. Bened.

39) *valet.* Cod. Mers.

40) *publ. utilit.* Cod. Mers.

41) *deinde.* Ed. Rub. 1477.

42) *coll. III.* deest in cod. Mers.

43) *in Auth.* deest in cod. Mers.

44) *et hic.* Edd. Rub. 1477. Jenson. de Tortis 1502. Bened.

45) *coll. IX.* deest in cod. Mers.

46) *Accurs.* Cod. Mers. Ed. Bened.

47) Cod. Mers.: *quae contra leg. duar. tabularum est inducta.*

plum *infr. De vulg. subst. l. Ex facto, circa princ.* ibi: *Etenim iniquum* etc. (L. 43. pr. D. 28, 6.) Vel pone exemplum in dilatoria exceptione, ut *C. De precib. imp. off. l. II.* (C. 1, 19.), item ut *C. Nova vectig. l. Non solent* (L. 3. C. 4, 62.). Accursius. ⁴⁸⁾

L. III.

Beneficium] Ut si concessit domum adjacentia concessisse ⁴⁹⁾ videatur: arg. *infr. De pen. leg. l. III. §. fin.* (L. 3. §. 11. D. 33, 9.), et *l. sequ.* Vel melius pone exemplum: concessum est Ponticis, ⁵⁰⁾ ut filii matres sequantur; large interpretaris, ut etiam legitimi filii sequantur, ut *infr. De municip. l. I.* (D. 50, 1.), et facit *infr. De vulg. substit. l. Ex facto* (L. 43. D. 28, 6.), et *C. Quae res pign. oblig. possunt l. fin.* (C. 8, 17.), et *C. De bon. vacant. l. Si quando.* ⁵¹⁾ (L. 2. C. 10, 10.). Et ut plene videas, dic, quod in contractibus plene interpretamur, ut *C. Ut act. ab hered. et contr. hered. l. I.* (C. 4, 11.), et *C. Quae res pign. obl. poss. l. fin.* In ultimis voluntatibus plenius, ut *infr. De fund. instruct. l. Quaesitum §. Idem respondit* (L. 12. §. 39 — 43. D. 33, 7.), et *De trit. vin. et ol. leg. l. penult.* (L. 15. D. 33, 6.). In rescriptis plenissime, ut *hic*, et in *Auth. De nupt. §. Si vero solum usumfr. coll. IV.* ⁵²⁾ (Nov. 22. c. 32.), et *infr. De jur. immunit. l. IV.* (D. 50, 6.). Sed videtur, quod stricte, ut *C. De inoff. test.*

48) Accurs. Cod. Mers.

49) Ita cod. Mers. et edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. — Ed. Rub. 1477: concessit vinum, adjacentia vasa concessisse. — Edd. Jenson. de Tortis 1502. Bened.: concessit

domum, alias vinum, adjacentia vasa concessisse.

50) pontificis. Cod. Mers.

51) In omnibus libris praeter in cod. Mers. et in ed. Rub. 1477. hic additur: lib. X.

52) coll. 4. deest in cod. Mers.

l. Si quando (L. 35. C. 3, 28.): sed ibi in littera ratio redditur. Item opponitur eodem modo *infr. Ne quid in loco publ. l. II. §. Merito* (L. 2. §. 10. D. 43, 8.). Resp.: ibi non dicit, quod stricte interpretetur, sed quod imperator sine injuria cujusque concedere debet. Accursius. ⁵³⁾

Interpretari] Legem communem tamen ⁵⁴⁾ praevalere oportet, ut in *Auth. De non alien. §. Quia vero verisimile.* ⁵⁵⁾ *in fin. coll. I.* ⁵⁶⁾ (Nov. 7. c. 9.) nisi dixerit: non obstante lege tali. ⁵⁷⁾ Et facit ad hanc legem *infr. De re judic. l. Quidam consulebant.* ⁵⁸⁾ *in fin.* (L. 57. D. 42, 1.), et *C. De nuptiis l. Si furiosi* (L. 25. C. 5, 4.), et *infr. De reg. jur. l. In testamentis* (L. 12.), et *infr. De off. praef. urb. l. I. §. Cum urbem* ⁵⁹⁾ (L. 1. §. 4. D. 1, 12.), et *infr. De V. S. l. Verbis legis* ⁶⁰⁾ (L. 120.). Arg. contr. *infr. De off. praes. l. Saepe* (L. 8. D. 1, 18.) Accurs. ⁶¹⁾

53) Accurs. Cod. Mers.

54) Cod. Mers.: legem tamen omnem.

55) In edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625. hic additur: *vers. : Oportet enim.*

56) *coll. I.* deest in cod. Mers. — Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625: *coll. II.*

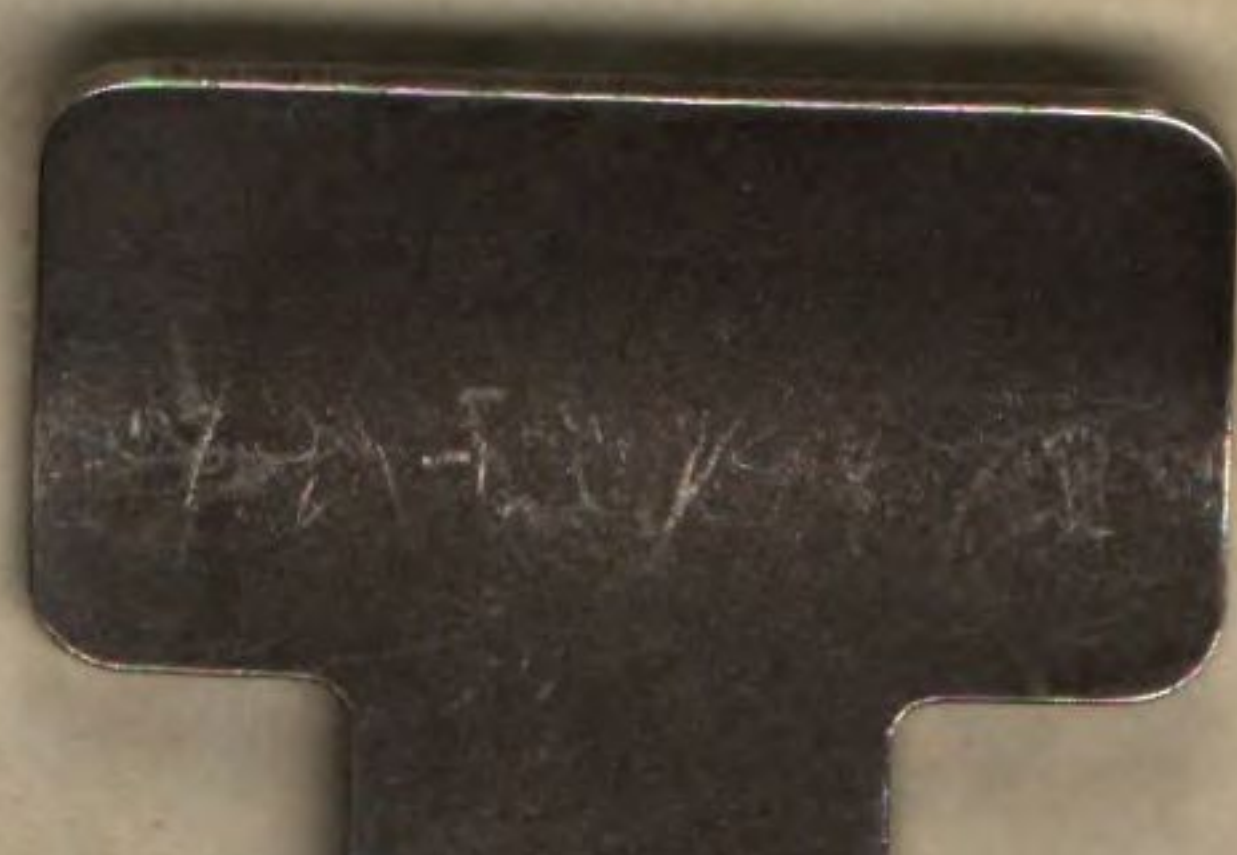
57) *nisi — tali.* desunt in cod. Mers.

58) *consulebat.* Cod. Mers.

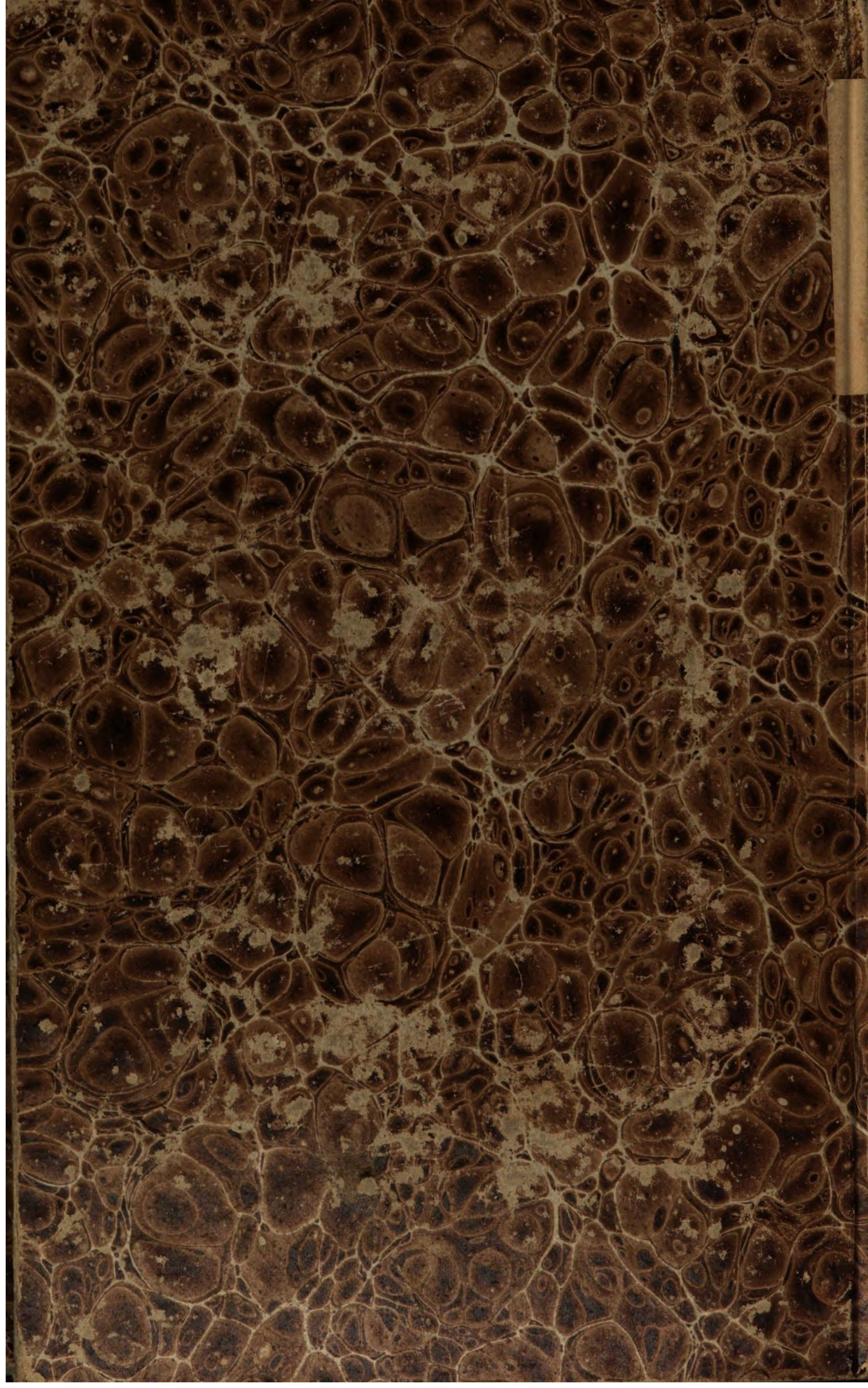
59) §. *Cum initio. vers. cum urbem.* Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. Gen. 1625.

60) Cod. Mers.: *infr. de no. s. l. legem.*

61) Accurs. Cod. Mers. Edd. Hug. a Porta 1542. 1548. 1558. — Praeterea in dictis Hug. a Porta edd. et in ed. Gen. 1625. occurrit haec: „*Additio: Dic, quod hic loquitur in beneficio, ibi in rescripto. Bart.*“ (In ed. Gen. 1625: *Bal.*)



Werner



Claussen, Johann Wilhelm

Denuo edenda Accursianae Glossae specimen

Hala [ca. 1834]

Diss. 2027,3

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10847886-7